

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Vámszer Géza: Szakadát

AZ ERDÉLYI ENCIKLOPÉDIA KÖNYVEI

GRAFICA KÖNYVNYOMDA, CLUJ, MARECHAL FOCH 38

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Vámszer Géza: Szakadát

VÁMSZER GÉZA

SZAKADÁT

EGY SZEBENMEGYEI MAGYAR SZÓRVÁNY

ERDÉLYI ENCIKLOPÉDIA KIADÁS
KOLOZSVÁR 1940

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vámszer Géza: Szakadát

[Vákát oldal]

Sem elhanyagoltatás, sem ármány, sem környezet-befolyás nem képes egy nép ezernyi ezreit nemzeti-ségükből kivetkőztetni, ha az a nép faji önérzetének csak ösztönével is bír.

KOSSUTH LAJOS

Szokatlan, hogy ily kis könyvecske elé hosszabb előszót írjon az ember, de oly kezdetleges még a szórvány-gondozás fontosságának felismerése a magyar közvéleményben (e könyvecske is tulajdonképp első ilyenszerű munka itt Erdélyben), hogy szükségesnek véltem bevezetőül néhány átfogó jellegű adatot erdélyi magyar szórvány-ügyünkről közölni és csak azután térek rá kiválasztott szórvány-falunknak és lakóinak leírására.

Rendesen csak az a nép és az a vallásfelekezet becsüli meg a szórványokban (diaszpórákban) szétmorzsoltnak tengődő s félig már elvesztettnek tekinthető testvéreit, amely sokáig kisebbségi sorsban élt és a faji öntudatnak és népi szervezkedésnek bizonyos fokára emelkedve, ráér befelé is nézni. A nép és nemzet vezetőinek bizonyos tekintetben még többet kellene törődni e mostoha sorsban tengődő testvérekkel, mint azokkal, akik egy tömegben élnek s nincsenek úgy kitéve az elgyengülésnek és elenyészésnek. Az egy tömegben élők, akiknek saját templomuk, iskolájuk és egyéb kulturintézményeik vannak, nem is tudják, hogy mily gazdagok és erősek, nem ismerik és nem értik meg a szórványban élők szomorú helyzetét, más felfogását az életről, a nemzetről, a vallásról és a vagyonról. Viszont sokszor előfordul, hogy a szórványban élők szegénységük és elhagyatottságuk ellenére is lelkiileg és gazdaságilag egységesebbekké és szervezettebbekké válnak, mert szomjúhoz-zák az anyanyelvű iskolát, Isten ígését s érzik, hogy csak összetartással és önfeláldozással tudnak védekezni az őket körülvevő idegen nép eltip-rással fenyegető előtörésével szemben.

Sok mindentől függ, hogy egy szórvány életképes-e vagy elsoványodásra van-e ítélve. Befolyásolja földrajzi fekvése, történelmi hagyománya,

gazdasági helyzete, közbirtok, a pap vagy vezető emberek magatartása, a nép jellege és még sok egyéb.

A háború előtt Erdélyben a szászok, akik évszázadok óta fejlett kisebbségi szervezetben éltek, gondoskodtak leginkább szétszórta élő fajtestvéreikről s erre külön diaszpóra-szervezetük is volt. A román vezetők gazdasági és pénzügyi politikával támogatták a földhözjutásban egyszerű népüket, amely így ösztönös szívóssággal ragaszkodott vallásához és nyelvéhez s védekezni tudott a beolvadás ellen. A magyar vezető réteg nem sokat törődött az évről-évre elveszített magyar szórvány-testvérekkel. Bizakodóan, sőt elbizakodottan tekintett a jövő felé jogi helyzetének előnyeire támaszkodva, noha érezte és tudta, hogy számbelileg aránytalanul megfogyatkozott. Politizált és román vidékeken levő ősi birtokait olcsó pénzért az ottani lakosságnak eladogatta s csak arra törekedett, hogy bejuthasson az állami hivatalokba. Pedig akkoriban is akadtak papok, írók, akik fájdalmas hangú cikkekben, röpiratokban, sőt regényekben és színdarabokban is felhívták a hivatalos magyar körök és társadalom figyelmét egyes falvak elnémult magyar harangjaira. Nem használt, nem volt érdekes téma, mindenki a nagyvárosba, sőt Nyugateurópába igyekezett. Jobban ismerték magyarjaink ebben az időben Európa térképét, gazdasági és kulturális viszonyait, mint saját országrészüknél, megyéjüknek, községüknek fájó sebeit.

Mindenesetre jobbra fordult e tekintetben a helyzet a háború után, amikor anyagi okokból és a hivatalokban való elhelyezkedés nehézségei miatt sokan a tanult emberek közül is a föld mellett maradtak és egyszerű gazdálkodáshoz fogtak. A háború után érdeklődésünk tere is „itt maradt” Erdélyben és figyelmünk is falusi népünk felé terelődött. Jobban megismertük belső bajainkat és értékeinket. Sajnos, odáig még nem jutottunk el, hogy bár a nagyobb szigeteken élő magyar szórványokat igyekeznénk gondoskodásunkkal magyar szellemi és gazdasági közösségbe szervezni és az elnemzetlenedéstől megmenteni.

Egyházaink az utóbbi években ugyan megtették már az első lépéseket, amennyiben egyes körzetekben fiatal lelkészeket állítottak be, akiknek az a feladatuk, hogy több községnek kicsiny számú és szétszórta élő híveit gondozzák. Sajnos, ezek az áldozatos és fáradtságos munkát végző papok egyházuknak legrosszabbul fizetett lelkészei, mert ez új munkakörrel járó papok díjazásához még nincsen meg a szükséges pénz-alap. Reméljük azonban, hogy az ilyen hibák fokozatosan orvoslást nyernek.

Kicsiny füzetek is megjelentek már, főként református szórványokról, amelyek azonban inkább csak feljajdulások és tájékoztatók, mint

alapos, a dolgok mélyébe látó tanulmányok, de így is fontos szerepük lenne, ha tervszerűen és központi irányítás mellett készülnének.

Első tevékenységünk itt Erdélyben eddig még csak felekezeti és nem magyar népi szórványmunka volt. Két évvel ezelőtt mégis örvendetes lépés történt ebben az irányban is. Szathmáry Lajos „Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz” címen igen komoly összefoglaló és tájékoztató felolvasást tartott az akkori Magyar Párt kisebbségi szakosztályának 1937 május 30-iki kolozsvári ülésén. Ennek a szakértelemmel megírt lelkes hangú tanulmánynak annyiban volt visszhangja, hogy vezető értelmiségünk érdeklődését és figyelmét erre az elhanyagolt magyar ügyünkre terelte. Azóta többen is elkezdtek magyar szórványainkon adatgyűjtő munkásságukat, de a Kolozsvárt alakított Szórvány Szakosztály további működéséről semmit sem tudunk. Pedig komoly szórványmunkát csak tervszerű és központi irányítás mellett lehet végezni, mert egyéni buzgólkodás ritkán találja el a közérdeknek megfelelő hangot s a célravezető helyes munka- és tárgykört. Az összegyűjtött anyag nyilvánossághozatalát is csak illetékes központ tudná helyesen megoldani. Ez a központ számontartaná először is a feldolgozandó szórványokat, azokat körzetekre osztaná s igyekezne ezek felkutatására alkalmas embereket felkérni. Ez a munka lehet csupán adatgyűjtő vagy tudományos, de lehet felvilágosító és szervező munka is.

A romániai magyarságnak nem kevesebb, mint egyötödrésze él apró szórványokban. Ezeket eredetük, keletkezésük szerint általánosságban négy csoportra oszthatjuk, de ha a helyi viszonyokat, a szomszédos népeket s azt tekintjük, hogy fajtestvéreik tömegeitől milyen messze vannak, akkor még számtalan válfajt állapíthatunk meg.

1. Vannak magyar lakosságú szórványfalvak, amelyek eredetileg is magyar települések voltak s így települési alakjuk és beosztásuk, valamint a dűlők elnevezései is többnyire még eredeti alakokat és elnevezéseket őriznek meg. Ezek között is vannak olyanok, amelyek a magyar nyelvhatár szélén fekszenek s így kapcsolatban vannak még a magyar tömegekkel, mások idegen környezetben, mint egy sziget, egyedül állanak és sorsuk a fokozatos felszívódás.

2. Vannak magyar szórványfalvak, amelyeket eredetileg más nép alapított, de háborús vagy más pusztítás révén elnéptelenedtek s oda magyarokat telepítettek, akik idővel, különösen ha támaszuk, a magyar földesúr vagy egyház kidőlt mellőlük, magukra maradtak, elsorvadásnak indultak.

3. Találunk helyeket, ahol a magyar kisnemesek nagyobb számban éltek egy-egy román községben s a jobbágyság felszabadítása után

anyagilag annyira tönkrementek, hogy gyermekeik és unokáik ma mint egyszerű földművesek vagy falusi iparosok tengetik életüket, esetleg az ősi kuria romjai között. Közben természetesen egyházi gondozás, kultúr-összeköttetések, ujság nélkül és vegyes házasságok révén lassan elvesznek a magyarság számára.

4. Épöly gondozást és szakszerű feldolgozást érdemelnek az újabbkeletű szórványok is, amelyek gyárüzemeknél, fatelepeknél manapság is igen nagyszámban támadnak, ahol nemzeti öntudatuk és viselkedésük sokban a munkásság gazdasági szervezettségétől, valamint vallásuk és népük vezetőitől függ.

Ha már így osztályoztuk őket s ha arról van szó, hogy szórványainkat számbavegyük, akkor a veszteséglistát is fel kell állítanunk. Tehát az ötödik csoportról sem szabad megfeledkeznünk, azokról a magyar szórványokról, amelyek csak voltak magyarok, de már nyelvi vagy vallási szempontból elvesztek számunkra.

Osztályozhatjuk a szórványokat életképesség szerint is, vagyis aszerint, hogy milyen erős a magyar népközösséggel, nyelvvel és kultúrával való szerves vagy legalább eszmei kapcsolatuk. Ha eszerint osztályozzuk őket, akkor a lélekszám megítélésüknél nem mindig mérvadó. Vannak tehát:

1. erős, életképes szórványaink,
2. a beolvadás útján levők, és
3. teljes beolvadás állapotába jutottak, amelyek feltartóztatlanul porladnak.

Ha még azt is kutatók, hogy a beolvadást mi idézi elő, vagy hogy milyen sorrendben jelentkeznek a beolvadás tünetei, akkor a beolvadásnak is számos módját és fajtáját találjuk.

Lehet ennek oka a faji, a nemzeti öntudat meglazulása, a népi hivatástudat hiánya, a nyelv elvesztése, a vegyesházasság, a lélekszám apadása, amely sok szórványban a reménytelenség és céltalanság kisebbségi érzetét plántálja bele a lelkekbe, sokszor pedig a társadalmi helyzet oka a beolvadásnak. Ez szintén kétféle lehet, mert nem mindig a műveltebb vonzza a műveletlent, hanem fordítva is. Viszont, ha az egyik nemesi előjogokkal rendelkezik, a másik nemzet sarja pedig jobbágysorban van, úgy a szabad ember nehezebben olvadhat bele a jobbágysorbeli népbe. Kicsi létszámú szórványnál sokszor az okozta a beolvadást, hogy nincs társadalmi szervezetük s így nincsenek saját összejöveteleik, táncmulatságaik, hanem kénytelenek a falu nagyobb lélekszámú lakosságának összejövetelein meghúzódva résztvenni. De

sokszor a gazdasági tényező (a szegénység, a gyengébb mezőgazdasági felkészültség) a beolvadás főokozója.

A szellemi összekeveredés, mely főképp Erdély három népénél igen gyakori, szintén elősegítheti a beolvadást. Ilyenek a népviselet, építkezés, a nyelv és a népszokások egymásra gyakorolt hatásai.

Mindezekon felül azonban a legnagyobb beolvadás, elnemzetlenedés ott fordul elő, ahol a falu népe nem kapja meg a kellő lelki gondozást, mert a vallás olyan lelki szükséglete az embernek, de különösen az egyszerű falusi népnek, hogy ha azt saját egyháza kielégítetlenül hagyja, beáll a lelki hiányérzet s ez esetben a nép vigaszt a szomszédos egyháznál keres. Amikor pedig már megtörtént a lelki beolvadás, akkor hiába erős anyagilag és hiába hű nyelvéhez egy szórvány, rövidesen beáll a vegyesházasság közvetítésével a vérségi és a tényleges beolvadás.

Ezért kell egyházaink szórványlelkészeit jobb fizetéssel és minél több szórványban elhelyezni, főképp ott, ahol nemcsak a felekezeti beolvadás veszélyének vannak kitéve híveink, hanem az azt követő elnemzetlenedésnek is.

Nagyon érdekes területe a magyar szórványoknak a régi Hunyad-, Szeben- és Fogaras-megye, mert a szórványok itt egy régi határvédelem maradványai. Kár, hogy magyar történezeink eddig oly keveset foglalkoztak e vidék magyar vonakozású falvaival, váraival és egyéb helyeivel, mert akármilyen jelentéktelennek tűnnek is mai szemmel nézve ezek az adatok, annál érdekesebbek és értékesebbek lennének, ha a magyarság, illetőleg a székelység első letelepedési és védelmi berendezkedése szempontjából vizsgálnék őket. Hiszen még az is eldöntetlen kérdés, hogy elsődleges magyar telepítések-e ezek a Déli Kárpátok melletti magyar szórványok, amelyek a szászok bejövetele előtt védték volna a déli határvonalat, vagy csak másodlagos telepítések és csupán a 15–16-ik században vállak magyarrá, amikor a törökdhúlások után elnéptelenedett szász falvakba valahonnan székely eredetű magyarok húzódtak. Viszont, ha tekintetbe vesszük azt, hogy az Árpádházi királyok a Keleti Kárpátokhoz határörökül telepítették a ma is ott élő székelységet és a brassókönyéki szorosok védelmére a mai hétfalusi csángók elődeit, akkor hihető, hogy a szászok bejövetele előtt a többi szorosokat sem hagyhatták védtelenül. Ilyen még ma is létező és homályos multú magyar szórványok a Vöröstoronyi-szoros vidékén: Vízakna, Alamor, Örményszékes, Hortobágyfalva, Szakadát, Oláhújfalva, Kerczisóra és Halmágy, amelyek mind a román és szász tömegek között ma is élő régi magyar falusi földművesszórványok. Ezekkel szemben Tal-

mács, Nagydisznód magyarsága csak pár évtizedes szórvány, ahol mint gyári munkás, iparos telepedett le néhány száz magyar, illetőleg székely. Vannak ezeken kívül községek, várromok, ahol már csak egyes helységnevek és családnevek őrzik a magyar vonatkozásokat. Ilyenek Sebes, Árpás, Szentjánoshegy, Szelindek, Talmács vagy hasonló román családnevek, mint Fărcaș, Silaghi, Deac.

Milyen hasznos és érdekes munkát lehetne végezni egész Erdélyben, mind a három nép nyelvterületén, ha politikamentesen csupán tudományos szempontok szerint dolgoznók fel a szórványok multját és jelenét. Érdekes lenne például kikutatni, hogy a Székelyföldön miért magyarosodtak el rövid száz év alatt azok a román pásztorcsaládok, amelyek mintegy kétszáz évvel ezelőtt húzódtak és telepedtek le ottan? Vagy miként tudták máshol a szegény román jobbágytömegek felszívni a jobb sorsban élő magyar és szász elemeket? Vagy a szász városokban miért találunk aránylag sok magyar nevű szász polgárt és értelmiségit? Viszont a magyar városokban miért annyi német hangzású magyar családnevet?

Ha ezeket a kérdéseket tárgyilagosan kikutattuk és megválaszoltuk, akkor román és szász testvéreinkkel inkább mosolyogva, mint gyűlölködve fogjuk majd egyszer megállapítani, hogy itt Erdélyben oly nagymérvű volt hajdanában a három nép természetes, azaz erőszak nélküli összekeveredése, hogy ez a vérségi rokonság és az ezeréves együttélés már őszintébb testvérekké tehetett volna bennünket.

Ilyen békés szándék, de a magyar népem iránti szeretet is készített e tanulmány megírására. Remélem, hogy ezzel is elősegíthetem annak a már régóta esedékes tudományos, nép- és lélekmentő munkának komoly megindulását, melyet egyszerűen szórványmunkának nevezünk.

Végül meg kell emlékeznem mindazokról, akik e munkám összeállításában segédkeztek. Hálásan köszönöm Pál Sámuel szakadati kisgazdának, Pál Böske hivatalnoknőnek, Kloyber Gusztáv szakadati evangélikus lelkésznek, Vámszer Imre iparművésznek, Bányai János geológustanárnak, a nagyszebeni Bruckenthal-könyvtár és a Szász Univerzitás vezetőinek, továbbá Fischer József nagyszebeni fényképésznek és másoknak önzetlen segítségét. Elismeréssel és szeretettel üdvözlöm a község magyar és román lakosait is, akik bizalommal fogadtak és zavartalan munkámat lehetővé tették.

Csíkszereda, 1939 őszén.

VÁMSZER GÉZA

JEGYZET. A romániai magyar szórványokról a háború után megjelent füzetek: FÖLDES KÁROLY: Jaj-szó a pusztuló magyar szórványokból, 1934 – GERGELY FERENC: Megoldott kévék, 1934 – HORVÁTH JENŐ: Szórvány kérdés hunyadmegyei szemmel, 1934 – KOVÁCS PÁL: A csíkvármegyei (református) diaszporamisszióról, 1934 – SASS KÁLMÁN: A királyhágómelléki református egyházkerület szórványai, 1934 – SZIGETHY BÉLA: A regáti misszió, 1934 – DÁVID GYÖRGY és NAGY ZOLTÁN: Magyarok a Kárpátokon túl, 1935 – SZATHMÁRY LAJOS: Népkisebbségi kívánságaink és feladataink, Magyar Kisebbség, 1937 – LOVAS GERÉB ANDRÁS: Asszimiláció Erdélyben, Bartha Miklós Társaság kiadása, Budapest 1938 – NAGY ÖDÖN: Szórvány és beolvadás, Hitel 1938. Könyvalakban: DOMOKOS PÁL PÉTER: A moldvai magyarság, 1931 – MIKÓ IMRE: Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés, 1932 – BALÁZS FERENC: A rög alatt, 1936 és A zöld árvíz, 1937. A Lipcsében megjelenő „Die evangelische Diaspora” című német folyóirat az egész világ, tehát a magyar evangélikusok szórványaival is foglalkozik, hosszabb-rövidebb cikkekben, fényképekkel.

[Erdélyi Magyar Adatbank]
Vámszer Géza: Szakadát

[Vákát oldal]

SZAKADÁT ÁLTALÁNOS KÉPE

Egy csodálatosan életerős erdélyi magyar szórvány multját és jelenét akarjuk áttekinteni.

A szakadati magyarság a Vöröstoronyi-szorostól északra román és szász tömegek közé ékelten hosszú és zivataros századok óta megfejthetetlen belső ösztöntől hajtva hősiezen küzd létéért, magyar nyelvéért. Teljesen magárahagyatottan és elfeledten fajtestvérei részéről, továbbá történelmi hagyományok, cél és elhivatottság nélkül élven, érthető, hogy száma állandóan fogy. Nem lévén utánpótlásuk, a környékbeli, majd a községbeli román lakosságnak adták át évről-évre helyüket, annyira, hogy ma már csak egyötödét alkotják a község öszlakosságának. Szükségből megtanulták a román nyelvet, de érdekes és ritka tájszólásos magyar-székely nyelvüket a mai napig szeretettel megőrizték. Vegyes házasságok révén román szomszédokkal nem keveredtek, de azért testvéries, jószomszédi viszonyban éltek és élnek ma is velük. A szászoktól az evangélikus hitet s ezen keresztül a szász ünneplő viseletet, továbbá népi szokásokat, sőt a jól bevált népi szervezetet és a német higgadtságot vették át. A románoktól hétköznapi viseletük néhány ruhadarabját, szövési technikát és mintákat s néhány részletet az építkezésből, de úgy, hogy az elnevezések legtöbbször jó magyar, sőt székely kifejezésük van. Papjaik többnyire szász emberek voltak, akik magyarul prédikáltak nekik, de voltak többízben magyar lelkészek is. Évszázadokon át vallási és jogi szempontból Nagyszeben városához, illetőleg a szebeni székhez tartoztak.

Mivel sok olyan szórványunkról tudunk, amely aránylag előnyösebb körülmények között, talán a magyar nyelvhatár szélén volt s mégis beolvadt más népbe és nyomtalanul elenyészett, fokozott tisztelettel kell megállnunk a szakadati magyarok példája előtt.

Kíséréljük meg feltárni az okokat és azt a lelki erőt, amelynek tulajdoníthatjuk és köszönhetjük nemcsak megmara-

dásukat, hanem azt is, hogy ez a számbelileg jelentéktelen; sziget erkölcsi büszkesége lehet az erdélyi magyarságnak.

Székelyek, helyesebben csángók ők nyelvük és családneveik után, de vérmérsékletük, lelki berendezkedésük és gondolkozásmódjuk más. Azaz más ma, mert mássá tette őket helyzetük, idegen környezetük. Ha tekintetbe vesszük az elérhetetlen messzeséget a magyar tömegektől, sőt még a magyar városoktól is, az idegen viseletet, az idegen nyelv ismeretét, a szász egyházhoz való tartozásukat s más mennyi sajátos adatot, amely által tízszeres kisebbséget és függőséget kellett mindig érezniök, akkor érthető, hogy évszázadok alatt óvatos és alkalmazkodni tudó természet és bizonyos politikai tapintat alakult ki bennük. Szükség is volt erre, hiszen fennmaradásukat nagyrészt ennek köszönhatték.

Célom e tanulmány megírásakor nem az egész község leírása, hanem csupán az ottani magyarság multjának és jelenének ismertetése s így a községbeli románsággal csak ott és csak annyiban foglalkoztam, amennyi az egész község áttekintéséhez és a magyarsággal való kapcsolatok révén mégis szükséges.

E tanulmány olvasása közben ne feledkezzünk meg arról, hogy itt a másfélmillió erdélyi magyarság számtalan szóróványa közül nemcsak egy kicsiny, alig 230 lelkes néptöredékről számolunk be, ami önmagában talán nem is volna a leg-sürgősebb feladat, hanem e vidék hajdan nagyobb és erősebb, esetleg nagyfontosságú szerepet betöltő határőr-népének a sors szeszélye vagy véletlen folytán fennmaradt olyan ritka töredékéről, amely éppen zárt helyzete miatt sok ősi szokást és nyelvi sajátosságot őrzött meg s történelmi szempontból is még sok érdekes adatra fogja szakembereinket rávezethetni. Ez a derék 230 magyar lélek az egyébként is érdekes és változatos összetételű erdélyi magyarságnak kicsi, de ékes tartozéka s már eddig is foglalkoztatta a legkülönbözőbb szakmájú kutatókat. Mégis: tévednének azok, akik csak néprajzi furcsaságnak tekintenék őket, mert ennek a kis szigetnek van kisugárzó ereje is, amely hatással van a szomszédos, még gyengébb magyar szóróványokra, Nagyszeben városi magyarságára s ha kellőleg ismernék őket, talán magára a székelységekre is, amelyből ők is erednek. Nem lehet lekicsinyelni azonban hatásukat a községbeli és szomszédos románokra, sőt szászokra sem, akik a szakadati szorgalmas és

józan magyarok szervezett szórványáról alkotják meg véleményüket az erdélyi magyar földművelő népről.

Egy nép – főként egy néptöredék – értékét és súlyát nem annak száma, hanem minősége adja meg.

HATÁRRÉSZEK ÉS DŰLŐK

A község határában található hegyek, rétek, dombok, patakok, dűlők nevei közül itt épp csak ízelítőül álljon néhány, olyan, amely a magyarsággal kapcsolatos vagy amelynek eredete magyar lehetett. Igen sok ma is használatos, magyarosnak hangzó elnevezést megtalálhatunk a 18-ik századból fennmaradt írásokban is.

Hegyek és dombok: Az Éren túl (După gârlă), Bereg oldala (Pârâul Leșii), Goblya bérc (Piscul Goblei), Máté János oldala (Coasta lui Máté Ianăș), Mátyás dombja (Gruiul Podului), Szász János oldala (Coasta lui Szász Ianăș), Tálás patak bérc (Piscul Blidariului), Várhegy (Gruiul Podului).

Dűlők: Alsólok (Lunca de jos), Alsóporond (Porondul de jos), Bálint köve (Piatra lui Balint), Cinterem-kert (Progodie), Feljárónál (La Gruiul Jugăreanului), Gócsok rétje (După Rogoază), Kis nyíl (Delnițele mici), Hosszú nyilak (Delnițele lungi), Kertmegett, Horgas nyilak (Delnițele strâmbe), Nagymező (Poiana mare), Orotvány (După Bulboci), Papi rét (Livadea popii), Pap kútjánál (Fântână popii), Pozsáros tó (Balta crapilor), Rác oldala (Coasta Sârbului), Tanarok (Tănăreul),* Tómart (La balta bisericeii), Tömögött (După baltă), Dóc rendiben (Rândul Dosei), Középhatár (Hotaru de mijloc).

A 18-ik század második feléből származó feljegyzéseken¹ még az alábbi helynevek is szerepelnek, de azok ma már nem használatosak: Bodonkút szere, Bornyúk poronygya, Felső mező, Fenyőfalvi kertnél, Patak-bérc, Here megett, Tér lábjánál, Szentegyház tója, Bodonkúton felül a hegy alatt, Sás megett.

Az evangélikus templom körül elterülő templomkertet Cin-

---

* „Tanarok” különleges székely kifejezés s jó fűvű kaszálóra vonatkozik.

teremnek nevezik, itt régebben temető volt. Az Orotvány elnevezés egy fűzes rekettyés kiirtására vonatkozik.

Ma a Várhegyen van a temető, ennek egyik részét Mátyás-dombjának hívják, valószínűleg, mert Geréb Mátyás volt a tulajdonos.

Pozsáros tó (Balta crapilor) mindkét nevét a pozsár, vagyis ponty (crap) nevű halról kapta, amely itt, az Olt-járta helyen, sűrűn volt található.

A KÖZSÉG FEKVÉSE ÉS TELEPÜLÉSE

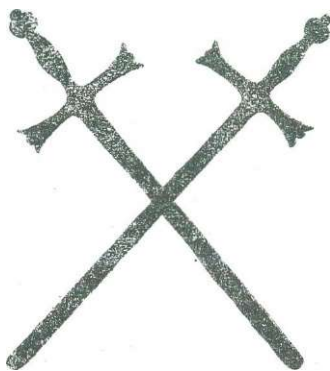
Oltszakadát (románul Săcădate) Szeben megyének délkeleti szögletében, a Hortobágy patak és az Olt folyó közötti domság lábánál, a Vöröstoronyi-szorostól 25 km. távolságban északkeletre terül el. A község határának Olt-melletti fele inkább sík területen, míg északi fele egy dombvonulat alsó lejtőin fekszik. Tőle délre, körülbelül 10 kilométerre, kezdődnek a Déli-Kárpátok hatalmas hegyvonulatai. Éghajlata mérsékelt s valamivel kedvezőbb az átlagos szebenmegyei éghajlatnál. Az Olt a falu déli végén folyt 1932-ig, nagy kanyart írván le, de ez év tavaszán egy négy napig tartó nagy árvíz a falunak Rogoz nevű déli részét mintegy másfél méter magasságig elöntötte. Ekkor egyenes utat vágott magának az Olt, miáltal másfél kilométerre került a falu déli szélétől. Egyébként az elmúlt évszázadokban (1760-, 1771-, 1864- és 1884-ben) gyakran változtatta e helyen medrét, aminek a gyengetartású partmenti homokos föld az oka. Már egy 1387-ből fennmaradt okmány is² érdekes viszálykodásról emlékezik meg, amely Felek és Szakadát között folyt a „vízjog” miatt az Olt medrének megváltoztatása következtében.

A község határa a lakosság létszámához viszonyítva elég nagy, de még nagyobb is volt, mert állítólag a szomszédos Kolun és Glimboka községek határát is Szakadát határából hasították ki. Különben is csak így képzelhető el az, hogy a község és Kercz között határpercek folytak a 14-ik században.

A község településtörténetéről elég keveset tudunk s azt sem írásbeli adatokból, hanem inkább a még ma is látható emlékekből, nyomokból. Ha azt keressük, hogy a falu-alapítók miért telepedtek éppen e helyre, akkor azt elsősorban az

akkori idők határmenti települési rendszerének legfontosabb feltételével: a kedvező védelmi helyzettel magyarázhatjuk meg. Ez a pont ugyanis a Vöröstoronyi-szoros felől jövő ellenséggel szemben az Olt jobb partján előnyösen védhető. Hogy ezt a támpontot a régebbi népek is felismerték, azt több ókori lelet, de főképp egy római castrumnak a romja is bizonyítja, amelynek falai közé építették a 13-ik században a még ma is fennálló román-stílusú templomot az első nyugati keresztény letelepülők.

Ha települési szempontból vizsgáljuk meg a falu belső-ségét, két érdekes megfigyelést tehetünk. Az egyik, hogy a falu tulajdonképpen két hosszú főutcából áll, amelyek egymással T alakban épp az evangélikus magyar templomnál talál-

Szakadát címere 1577-ből.

koznak s így ez kellett az alapításkor a falu magja, közepe legyen. A másik megfigyelés, hogy a magyarlakta részeken a telkek és utcák elrendeződése inkább a soros-falu rendszerét mutatja, míg a románlakta részek egy csoportos-falu képét adják. A magyarlakta rész, tehát a falu ősi települési helye, az Olt árterülete fölé emelkedő sima és vízszintes terep (tengerszín fölötti magassága 390 méter). Ez az emelt sík terep legfeljebb az Olt felé lejt kissé, míg a román részeken magasabb, hepe-hupás domboldal. A magyarok telkei keskeny szalag-telkek és az épületek így a teleknek csak egyik oldalán férnek el egymás folytatásában, míg a román telkek alakja

és mérete ötletszerűen változó s általában nagyobb, az épületek pedig rendszertelenül csoportosulnak. Mindez egészen természetes, ha arra gondolunk, hogy a románok, mint pásztorkodó nép, a falu szélein telepedtek le, míg a magyarság lehetőleg temploma körül akarván lakni, hosszában 2–3 részre is hasította belső telkeit, csakhogy ne legyen kénytelen a falu szélére kitelepedni. A soros-falu szalagtelkes települési alakja e falurész régiségére vall, azaz hosszú időn át tartó sokszoros osztódás eredménye.

Az eredetet illetően az előtt a fogas kérdés előtt állunk, hogy az ősi magyar-székely települési formát cserélték föl időközben szász hatásra* egy nagy égés, pusztulás után ezzel az alakzattal, vagy tényleg szász eredetű ez a település és csak később telepedtek a kipusztult szász lakosság helyére a magyarok.

A székelyek ugyanis a régi szekértáborozás alatt főképp a keleti határok mentén szétszórt, őrhelyszerű, zárt házcsoportokban (tízesekben) telepedtek le, amelyek alakja legyezőszerűen, félkörben elhelyezkedett telkekből tevődik össze. Mivel ekkor még pogányok voltak, a templom elhelyezésének szükségessége még nem jött számításba, azt csak utólag építették fel olyan magaslati helyre, amely több ilyen őrhelyszerű házcsoport felől könnyen megközelíthető és lehetőleg látható is volt. A szászok viszont már mint keresztények jöttek Erdélybe és így keresztény települési alakot hoztak magukkal, amely rendszeren egy hosszú utcából állott. Ennek a közepe négyszög- vagy köralakban piactérré szélesedett, ahol a templomot helyezték el.

A településkor az ősi szász községekben a telkek pontosan egyenlő nagyságúak voltak, csak a paplak és a bíró részére adtak kettős telket. Ezt az alakzatot még sok szász eredetű községben fel lehet találni.³

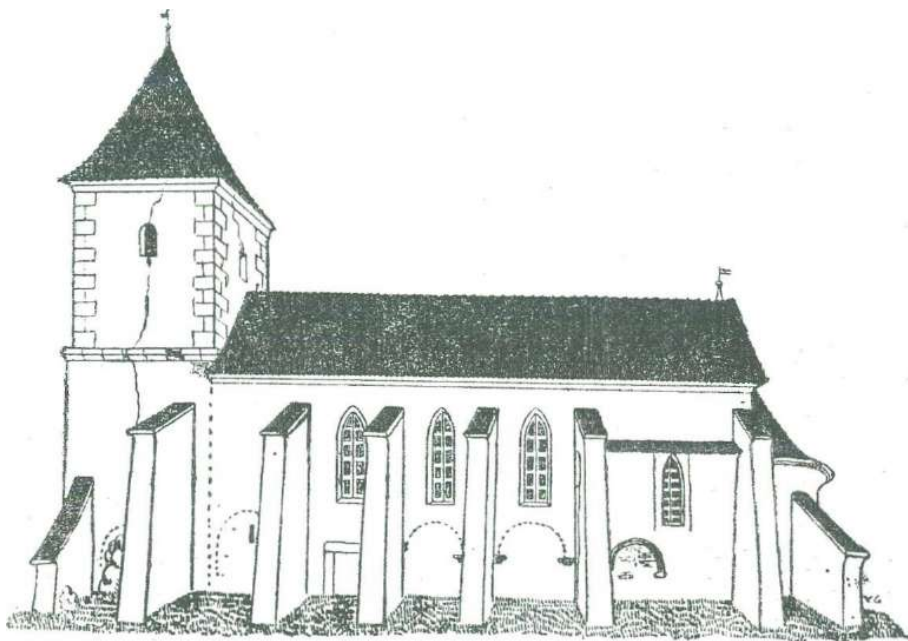
Szakadátan a templom körül ugyan nincsen oly nagy piactér, de mellette mégis mindkét utca az útkereszteződésnél kellőleg kiszélesedik. A kelet-nyugati főútra merőleges és az Oltra kifutó utca valószínűleg a templomnak ilyen elhelyezése

---

* A soros település nem vall a falu eredeti szász településére, mert azt Erdélyben, mint a leggazdaságosabb és legmegfelelőbb települési formát, mind a szászok, mind a magyarok más helyeken is használták. Tehát csak egy általános települési forma átvételéről van itt szó. (SZABÓ T. ATTILA jegyzete.)

miatt létesült, vagy azért, mert vele az Olt felől jövő ellen-séggel szemben különleges erősítést kapott a falu. Így kelet-kezett a már említett T alak, amely szintén előfordul a szá-szoknál.

Ámbár a falutól 3 kilométernyire a Coasta Mănăstirii hegy oldalán, ahol egy román kolostor is volt, az erdő szélén régi mesgyék láthatók, amelyek régi települési hely nyomait árulják el, mégis, ha tekintetbe vesszük a 13-ik századbeli evangélikus magyar templomot, akkor e mesgyék helyét nem vehetjük a falu

Az evangélikus templom déli oldala

első települési helyének, legfőbb a Szakadatra beszivárgó románság első külső településének. Mindenesetre szakszerű ásatás e helyre vonatkozólag is valamely felvilágosítást adhat.

A község belsősege öt részre oszlik és pedig: 1. északi rész: *Gyergyéla* (Gherghelană), 2. déli rész: *Rogoz* (Rogoază), ami románul sást, nádaszt jelent (ma is vizenyős kaszáló és nádas), 3. keleti rész: *Felsővég* (Suseni), 4. *Alsóvég* (Joseni), 5. Közép vagy *Faluközepe* (Mijlocul). A magyarság egy tömbben lakik a falu régi és mai földrajzi közép-pontján, az ősi evangélikus templom körül. A magyar lakosság

tömbjét alig szakítja meg egy-egy román ház. Ezenkívül nem túl messze a Rogozban és más részeken is lakik néhány magyar család. A többi lakos (a falu négyötöde) román, akik ily módon az egész faluban körülveszik a kis magyar szigetet.

A falun keresztül folyik északról dél felé a Tirigy patak (Pârâul lui Oanăș), a Falu patak (Valea Caselor vagy Valea Marcului) és a Dóc patakja (Pârâul Dosului), míg a Várhegy patak (Valea Podului) a falu nyugati szélénél folyik el.

A székelyföldi „szeg” elnevezést, mint a falu egyes részeinek megnevezését, itt nem ismerik, de a „tized” jelölést igen. A magyarok magukat két tizedre osztják és pedig az utcának templom felőli oldala a *Felső-tized*, míg a túlsó oldal az *Alsó-tized*. A tized elnevezés a magyarországi községekben is használatos, míg a Székelyföldön a „tízes” kifejezés járja.*

A szászoknál is megtalálható a „Zehntschaft” és „Viertel”, valamint a „Nachbarschaft” felosztás. Az első inkább katonai beosztásra vezethető vissza, míg az utóbbi népi, közigazgatási, illetve társadalmi felosztást jelent. A románok is használják ennek megfelelően a „Zeciu” kifejezését. A község politikai beosztásánál a magyarok azonban csak egy tizedet alkotnak, ez a „zeciu ungurilor”. A községi közmunkára is együtt rendelik ki őket.

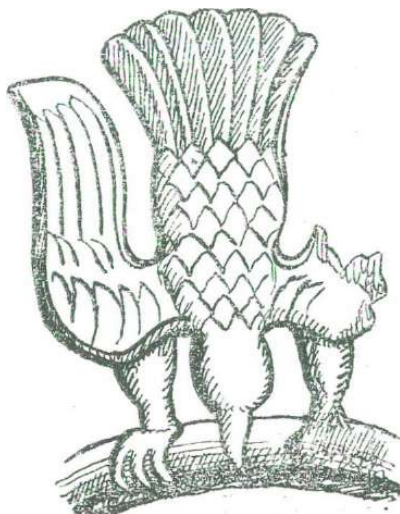
A község, illetve a magyarok a multban is mindig Nagyszebenhez tartoztak mind politikai, mind egyházi és egyéb szempontból. 1924-ig az újegyházi (románul Nocrich, németül Leschkirchen) járáshoz tartozott s néhány hivatal ebben az időben Hortobágyfalván (Cornățel) is székelte. De 1924 óta a közelebb fekvő teleki járáshoz csatolták s ezért Felek (Avrig) játssza ma a legfontosabb szerepet a község életében. Nemcsak azért, mert mint járási székhelyen, a jegyzőségen kívül a hivatalok legtöbbjét ott találhatjuk meg, hanem főképp, mert a szakadátiai gazdasági élete ott zajlik le. Székérrel 7 kilométernyire fekszik, míg gyalog és csolnakoskomp segítségével 4 kilométeres úton lehet megközelíteni. Vasúti állomása és a híres Bruckenthal-nyaralóból átalakított szanatóriuma és fürdője is előmozdítja Felek gazdasági és kulturális vonzóerejét.

---

* Régen Kolozsvár is „tizedek”-re oszlott. A tizedeknek a tized határában volt közösen birtokolt földjük is, amelyet a tized lakossága között kiosztottak. (SZABÓ T. ATTILA szíves közlése.)

Noha Szakadátnak nincs saját vasúti állomása, a közeli feleki (Fogaras–Nagyszeben) vonatot és a hortobágyfalvi keskenyvágányú (Nagyszeben–Segesvár) vonalat használhatja. Ezeken azonban elég ritkán közlekednek, főleg Nagyszebenbe szekérúton járnak (a távolság 26 kilométer). Mindezek ellenére szerencsétlen, eldugott helyen fekszik a község s főképp emiatt nem fejlődhetett évszázadok óta sem számbelileg, sem gazdaságilag.

Szakadátot nagyrészt román lakosságú községek környezik, csak itt-ott akad egy-egy kisebb szász szórvány, ezek-

Madárdísz a nyugati kőkapu egyik oszlopfején.

kel azonban, bár közös evangélikus vallásuk van, épp a nyelvi és faji különbözőség miatt alig van a szakadati magyaroknak különösebb kapcsolatuk. Egyébként egymás nyelvét nem ismervén, románul érintkeznek a szászokkal.

A szomszédos alsóporumbáki állami birtok és méntelep semmilyen előnyt sem jelentett a magyar szórvány számára a magyar impérium idején.

FÖLDTANI VISZONYOK ÉS TERMÉSZETI KINCSEK

Oltszakadát község az Olt jelenkori árterületéből kiemelkedő dombok sarkán már a harmadkori képződményekből álló

agyagosmárga és homokképződményeken fekszik s ez adja meg termőtalajának is a jellegét. A megművelhető föld kedvéért elég korán kiirtották az erdőket s így már nem volt ami fenntartsa, lekösse a csapadékot. Ezáltal a lefutó víz a puha képződményekbe hatalmas árkokat vágott be.

A legrégebb képződmények a szarmatakor idejében lera-kódott sós agyagos rétegek, amelyeket a laikusnak is jelez a falutól mintegy 1 kilométerre a Pozsáros-tónál levő Sós-kút. Mélysége 4 méter. A víz bősége igen kevés, 24 óra alatt 56 liter. Vize színtelen, szagtalan, igen kevés sót tartalmaz.

Ennél sokkal érdekesebb dolgokat is találtak Szakadát határában a geológusok: őskori csiga- és kagylófajokat, levélnyomatokat, madár- és hal-lenyomatokat és mammutagyarakat. A leletek közül egy csigát és egy halat, éppen, mert csak itt fordulnak elő, magáról a községről nevezték el. Szakadát így belekerült a tudományos világ érdekkörébe is.

Noha a községnek elég sok (482 hold) terméketlennek nyilvánított helye van, azok inkább csak mezőgazdasági értelemben használhatatlanok, mert a patakok, völgyek partján, a sziklás részekben található homokot és követ építkezésnél, mint természeti kincseket értékesítik. Főképp újabban az Olt áradási területein található finom kavics betonmunkáknál igen jól bevált.

Cserepet, téglát cigányok készítenek. Mészke a közelben nincsen, a meszet szekereken árulják más falubeliek, főleg a fogarasi Venicze és Páró lakosai, akik időközönként faluról-falura járnak a mésszel. Az utóbbi időben létesült Feleken két mészraktár.

A Sós-kút sósvizét a falu népe fürdésre nem használja, csupán takarékosági okokból só helyett kenyérsütéshez, puliszka-főzéshez, káposzta besózásához és a marhák itatásához vesznek belőle.⁴

¹ A szakadátai magyar evangélikus egyház régi könyvei, levelei és adás-vételi szerződésai.

² FRANZ ZIMMERMANN u. KARL WERNER: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. II. kötet, 1211. sz. 1892.

³ AUGUST MEITZEN: Die Flur Thalheim. Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde. 27-ik kötet, 3. füzet. 1897.

⁴ A földtani rész BÁNYAI JÁNOS geológus közlése.

A KÖZSÉG TÖRTÉNETE

Szakadát község alapításának körülménye, de különösen a községbeli magyarság multja homályos. A legtöbb esetben csak feltevésekre vagyunk utalva s legfeljebb az utolsó néhány száz év történelmi adatainak ismereteiből következtethetünk a magyar lakosság eredetére.

A VÖRÖSTORONYI-SZOROS SZÉKELY HATÁRŐREI

A község az Olt folyó északi oldalán épített római útvonalon fekszik s egy római vár alapfalai a föld alatt még ma is megvannak az evangélikus magyar templom körül. Miután az Olt folyónak keletről dél felé kanyarodó könyökénél és a Vöröstoronyi-szorostól alig 25 kilométerre fekvő helyen van, elképzelhető, hogy ez a vár már a rómaiak idejében is fontos védelmi pont lehetett. Feltehető, hogy az ország későbbi urai, a magyarok, szintén felhasználták ezt a helyet védelmi támpontul. Ezért írja ADOLF SCHULLERUS¹: „...*elfogadjuk, hogy a szászok letelepülésükkor az Olt jobbpartján végig egy vékony magyar (székely) települési vonulatot találtak*”. Másutt: „*ez a vonal egy sor megerősített pont segítségével bizonyítható, amelyek a fontosabb völgybejáratokat, szorosokat védték*”. SCHULLERUS az Olt északi, tehát védettebb partján (Fogaras megye északi szélén) ilyenszerű katonai védelmi pontnak Szakadáton kívül több községet vesz még fel, amelyek vagy a régebbi időkben, vagy részben ma is magyar lakosságúak. Ezek sohasem képezték a szász székek tartozékát, hanem királyi birtokok voltak és Fejér megyéhez tartoztak.

SCHULLERUS szerint ezeknek a községeknek az elrendezése és a határnak, a dűlőknek sugárszerű alakja védelmi települést árul el. Ilyennek veszi a magyar lakosságú és a

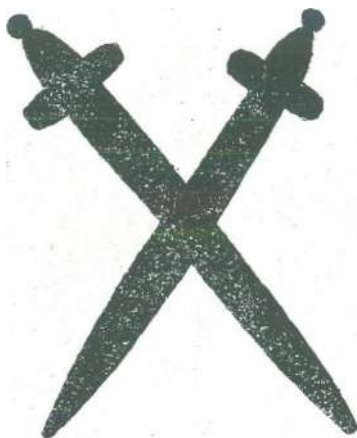
régi római vár helyén épült Halmágyot a Homoród völgyének szájánál, továbbá Szászugra, Királyhalma, Földvár, Tyúkos, Hortobágyfalva, Oláhújfalva és Arpás községeket.

SCHULLERUS feltételezése szerint, ha a magyar királyok a csíki, udvarhelyi és háromszéki székelyek sűrű letelepítésével gondoskodtak az ország keleti határának védelméről a Moldva felől betörő népek ellen, akkor a déli határt sem hagyhatták teljesen nyitva, azt is védeniök kellett a kisebb várakkal, erősítésekkel és egy vékonyabb telepítési gyeprü vonallal. A várak védelmezőinek adhatták jutalmul a földeket és innen a sok későbbi kismemesi birtok.

E mögé a ritka első védelmi vonal mögé, a második védelmi vonalba telepítették aztán a 12-ik század közepén a szászokat. S ezután, szinte száz évvel (1211-ben), a barcasági német lovagrend telepítése egészítette ki a tervszerű déli országvédelmet.

GEORG MÜLLER² tévedésnek minősíti SCHULLERUS elméletét. Ő a magyar multtal vagy jelennel bíró oltmelléki községeket nem tartja elsődleges magyar telepítésnek, hanem szász eredetűeknek, amelyekbe a magyarok a török-tatár dúlások után telepedtek be. Bizonyítani ezt MÜLLER sem nagyon tudja. Hivatkozik ugyan arra, hogy például Szakadát a szebeni káptalanhoz tartozott, hogy 1380-ban a német Clesil és Michael képviselik Szakadátot a szebeni székgyűlésen, hogy egy 1359-es oklevélben Cranemar német határnév szerepel Szakadáton, és hogy magyarokat a községből először csak 1494–97-ben említenek az okmányok. De ki tudná azt ma bebizonyítani, hogy Clesil és Michael keresztnévűek németek voltak, vagy hogy Cranemar valóban szász-német határnév s ha az is lenne, még akkor sem bír bizonyító erővel a község lakosságára. S ha magyarokról elég későn is esik szó az okmányokban, szászokat sem azelőtt, sem azután nem emlegetnek. Hasonló érvekkel és a szász viseletnek használatával tudja csak MÜLLER a magyar Halmágyot is szász eredetű településnek mondani. Igaz, hogy arra sincs semmi bizonyítékunk, hogy elsődleges magyar telepítések lettek volna e községek, de ha történelmi ismereteink alapján helyesen következtetünk, feltevéseink a magyar eredet mellett állanak. Talán szakszerű ásatások, a helynévkutatás és a településtan tudománya vagy a történelmi tudomány egyéb segédtudományai fognak egyszer erre megbízhatóbb választ adni.

A magyar történetírás aránylag igen keveset s inkább csak általánosságban említi e vidék magyar-székely telepítéseit. Annyi tény, hogy a szászok betelepedésükkor olyan helyekre kerültek, ahol már magyarok, székelyek laktak. A legújabb magyar történelmi megállapítások szerint a déli határok védelmére előretolt gyepü-vonal a 11-ik századvége felé még csak a mai Szászvárostól keletre, a Szászsebes, Vízakna, Kiskapus, Medgyes, Segesvár, Homoród és Halmágy vonalán volt, ahonnan az Olt jobbpartján a Székelyföld felé tartott. E vonaltól délre eső elég széles sávot, az akkori

Szakadát címere 1819-ből.

védelmi rendszer szerint a Kárpátok gerincéig lakatlan erdős területnek hagyták, hogy az országba betörő ellenségnek akadályul szolgáljon. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy e sávon belül bizonyos fontosabb pontokra őrségszerű védőcsapatokat nem toltak volna előre, sőt kis idő múlva előre is tohették a gyepü-vonalat, amit a ma is található sok magyar vonatkozású hely is bizonyít az Olt fogarasmegyei szakaszán, ahol a római útvonalnak is vonzóereje lehetett. Ezek már ott lehettek, amikor II. Géza 1140 és 1150 között Erdélybe telepítette a mai szászok elődeit Nagyszeben környékére, vagyis azokra a helyekre, amelyeket a székely határőrök szabadon hagytak.

Úgy látszik, a magyar királyok nem voltak megelégedve a déli határvédelem sűrűségével, mert 1211-ben II. Endre behívta a német lovagrendet is s a lovagokat a mai Barcaság

területén telepítette le. Néhány év múlva azonban a király kénytelen volt őket haddal szétverni, mert túlságosan öncélúlag rendezkedtek be és a királynak sem engedelmeskedtek. Ekkor 1224-ben, hogy ezáltal a szintén német anyanyelvű szászokat magának megnyerje, a szászoknak adta Brassó környékét és a Szászvárostól Barótig terjedő nagy terület-sávot, rájuk bízván ezzel az egész déli határvédelmet és a szebeni szász ispán alá helyezte a szász székekben lakó székelyeket is. Ez az intézkedés sérelmes volt a régebbi idő óta ott letelepedett székelységekre, akik Sebes, Orbó és Kézd székekben tömörülve, végezték határvédelmi hivatásukat. Ezért őket a király kárpótlásul a német lovagrend által üresen hagyott háromszéki medencére telepítette, ahol ők ugyanilyen nevek alatt – Sepsi, Orbai és Kézdi szék – megteremtették új hazájukat.³ Valószínű azonban, hogy a székelyek egy része a határvédelem érdekében ottmaradt régi helyén a szászok között. Ezek nyomát fellelhetjük később is a szász székek közötti magyar és román lakosságú, úgynevezett „megyei” területen. Akik pedig az előretolt határmenti vékony védelmi vonalon laktak, mint az Olt mindkét partján, azoknak egy része – mint Szakadát is – a szász ispán parancsnoksága alatt maradt. Mert csak így érthetjük meg azt, hogy 1217-ben a bolgár-viddini hadjáratnál „szebeni székelyek és bessenyők” harcoltak a szász ispán alatt. Máskor pedig Szeben város védelmének szerepelnek.⁴ Milyen székelyekről lehet itt szó? Talán épp a szakadátiakról és a szomszédos Vöröstoronyiszoros védelmére otthagyt székelyekről, akik a szász ispán parancsnoksága alatt a déli határokat voltak kötelesek védelmezni. Kézai is említést tesz 1288-ban a fogarasmegyei kerczi apátság mellett élő székelyekről.

Tárgyi bizonyítékunk mindezekre nincs sok, mert a fellelhető szebeni és fogarasmegyei székelyeknek ma kevés nyomát találjuk. Az 1241–42-ben bekövetkezett tatárdúlás és egyéb későbbi ellenséges betörések folytán ezek a székek kipusztultak, vagy a szomszédos szász és román lakosságba olvadtak be. De még így is sok érdekes adatot lehetne e vidéken felfedezni, ha tudományos kutató munkával ezt az elhanyagolt, de régi magyar múltú területet érdeklődésünk körébe vonnók.

Keveset foglalkozott a magyar történetírás azzal is, hogy kinek a parancsnoksága alatt állhattak azok az Erdély déli

részén található várak és községek, melyek nem a szász székekhez, hanem a magyar koronához tartoztak a 12-ik és 13-ik században. Így többek között Vízakna, Bólya, Talmács és a Szelistye környékén levő várak a mellettük elterült községek várjobbágyságával. Még hiányos ismereteink is arra a feltevésre vezetnek bennünket, hogy az első évszázadokban e várak és községek lakossága székely volt. E várak királyi birtokok voltak s így azokat nem adták át a szászoknak, noha ők voltak megbízva a határvédelemmel. Legfeljebb jóval később kerültek szász kézre, amikor a magyar királyok fokozatosan elhanyagolták a déli határok védelmét és az ott élő székely-magyar lakosságot.⁵ Hogy e várak királyi tulajdonban voltak az első évszázadokban, eléggé bizonyítja az is, hogy a szász székek, egészen a múlt század közepéig, rendszeren el voltak választva egymástól néhány vármegyei községgel vagy várral, még a múlt század elején is. Nem összefüggő területre telepítették tehát a szászokat, hanem csak a székely határőrök által üresen hagyott lakatlan részekre.⁶ Elárulják ezt a szász székekről szerkesztett történelmi térképek is. J. PLATTNER szász történész szóbeli közlése szerint az egyes szász székek közt a magyar király egy keskeny sávot fenntartott magának, amelyen székelyek laktak és szabadon közlekedhettek a királyi várakhoz.

E régi határőr-székelyek szívós maradványai lehetnek a szakadái magyarok. Szakadát címere is – a keresztbefektetett két kard – katonai jelleget igazol. A címer 1577 óta igazolható a nagyszebeni Bruckenthal-múzeum levéltárának kézi rajzolású címergyűjteményében. Így egyelőre ennek a kis népcsoportnak ismertetésével szeretnék hozzájárulni az elhanyagolt régi magyar határőr-kérdés megvilágításához.

Felmerülhet még az a kérdés is, hogy Szakadát magyarsága nem-e a szászok betelepítése utáni székely avagy csángó telepítés? S ebben az esetben mely magyar vidékről és milyen célból hozhatták őket ide? Mert ha a Brassó melletti Tömösi-szoros védelmére a hétfalusi csángókat odahelyezték, akkor lehet, hogy hasonló célzattal helyezhettek a Vöröstoronyi-szoros mellé is ilyen csángókat. Igaz, hogy egyikről sincs még bebizonyítva, hogy a szászok előtti-e az eredetük, vagy csak azután telepítették, őket segítségül a határra? Annyiban különbség van a kettő között, hogy a hétfalusiak Brassó jobbágyaivá lettek, míg a szakadáiak, ámbár közigazgatásilag

és egyházilag Szebenhez tartoztak, mégis szabadok voltak és maradtak végig.

SZAKADATI ŐSTELEPÜLŐK

Ami Szakadátot illeti, hogy az magyar vagy szász alapítású-e, s ott a magyarok mióta laknak, azt határozottan, okmányokkal és elfogadható érvekkel bizonyítani még nem lehet.

A község elnevezése magyar eredetre vall, mert úgy a románok (*Săcădate*), mint a szászok (*Sakadat*) elnevezése a magyar „Szakadát”-ból ered, ennek csak fonetikus változata s nincs is más elnevezésük rá. A 14–15-ik században *Zeckat*, *Zectat*, *Czektat*, *Czeket*, *Cheket*, *Chekethe*, *Czektet* és *Czeckat* változatokban fordul elő, míg 1494-től a mai formának megfelelő „*Zakadath*”-nak írják. A 17–18-ik és 19-ik században már a magyaros „Sz” betűvel írják *Szakadát*-nak, de előfordul latinos formában is „*Sacadinum*”, továbbá románosan (1790-ben), *Secedate*, *Sechedate*, majd a mai *Săcădate*. A németek *Sakadat*, *Szakadat*, *Szakadath* alakban használták.

Mivel az országban több Szakadát elnevezés volt, a község kérésére 1900 körül hivatalosan „*Oltszakadát*”-nak nevezték el hogy megkülönböztessék a biharmegyei Mezőszakadától és a Maros-Torda és Tolna megyében levő Szakadát községektől. A Balaton mellett is volt egy Szakadát község, amelyet 1055-ben a király a tihanyi barátoknak ajándékozott. Már akkor „*Zacadat*”-nak írták.⁷ Érdekes, hogy a Székelyföldön azokat a helyeket, ahol omlásos, szakadékos a hegyoldal „Szakadát”-nak nevezik. Így a gyimesi hegyekben és Korond mellett a Firtos-vár környékén. Tekintve, hogy Szakadát község mellett is vannak ilyen őskori szakadékok, hihető, hogy nevét ettől kaphatta. A 13-ik századbeli román stílusú templom mindenesetre bizonyítja, hogy itt a nyugati kereszténységhez tartozó nép (tehát szász vagy magyar) volt az őstelepülő, amit az is alátámaszt, hogy e templom köré telepedve találjuk ma is az evangélikus magyarokat. Ez a templom éppen a római vár-maradványok helyére épült s így ezt a pontját a községnek tarthatjuk a legelső települési helynek s nem a ma túlsúlyban levő románság lakhelyét.

A fogarasi románokat 1210-ben, a szebenieket 1288-ban említik először, amikor is létszámuk még kevés. Az 1503–1510-es népszámlálás Szakadátton 30 románt említ.⁸ Hihető, hogy a szakadati magyarság később a török betörések idején fogyatkozott meg (miként sok más szász és magyar falu lakossága) s a románság részben a közelfekvő községekből, részben a szomszédos Vöröstoronyi-szorosnál felhúzódván a törökök elől, hamar talált Szakadátton is letelepedésre alkalmas lakatlan községet. Nagyon érdekesen világítja meg a községbeli magyarok és románok jogi helyzetét a szebeni tanácsnak egy 1582 október 13-án kelt írásbeli határozata,⁹ amely szerint a szakadati románok a magyar templom, paplak és iskola építési munkálatainál felerészben segítséget kell adjanak, akárcsak Feleken a szászoknak. A községi bírói hivatal kizárólag a magyaroké (akárcsak Feleken a szászoké), ellenben a községi tanácsban 16 magyar és 16 román foglal helyet, viszont esküdtet kettőt-kettőt állítanak. Új udvarok felállítását a románok a szebeni tanácstól kellett kérjék. A tölgyerdőkért járó vágási díjat a románoknak a magyar egyház javára meg kellett fizetniük, úgyszintén föld- és házimunkát is kellett adniuk. A románok kötelesek voltak az evangélikus magyar tanítónak évi 20 dénárt fizetni, a szék hivatalnokainak pedig 20 szekér szénát és 40 kaszást állítani. Mindezekből a 16-ik századbeli magyar előjogokból is arra következtethetünk, hogy a magyarok a románok előtt voltak a faluban.

A románok már 1749-ben megkezdték a mozgalmat, hogy e terhes fizettségi kötelezettséget, vagy legalább egy részét megtagadják. Micu Klein püspök már 1741-ben interveniált és jogtalanak nevezte, hogy 35 „szász” család annyi terület bírjon, mint 170 román család.¹⁰ („Szászok”-nak itt a szakadati magyarokat nevezik evangélikus voltuk miatt. Egyébként ez a felületesség később még a német és magyar könyvekben is előfordul.) 1751-ben az osztrák katolikus bizottság fel is menti a szakadati románokat a fizettségek egy része alól, kedvezni akarván így a görög-katolikus románságnak a protestánsokkal szemben. Mikor pedig 1767-ben formális lázadásban törtek ki a románok, még ez évben határozatot hozott a szebeni tanács, majd a Gubernium, amely szerint nemcsak az 1582-ös határozati pontok betartására kötelezték a románokat, hanem egyéb feltételekre is. Azokra tudniillik,

amelyeknek alapján – amint írja az okirat – a románoknak megengedték volt a községben való lakhatást. Ez a szűkszavú határozat sejteti velünk azt, hogy valamelyest jogi és anyagi feltétele lehetett a románság Szakadáton való letelepedésének. A szakadái románság okmányokban ugyan csak 1510-ben, 1541-ben, majd 1582-ben szerepel, de feltehető, hogy jóval ezen időpont előtt jelenhettek meg ott az elsők, míg tömegeesen csak a 17-ik század folyamán telepedtek meg.

Kimondottan a község történelmi és egyéb adataival csak a szakadái származású PODEA IOAN foglalkozott, de irányzatossága, amely egész füzetén keresztül leplezetlenül kiütözik, az egész munkát egyoldalúvá teszi.

Egyébként Podeának irányzatos írására – melyet a szeben-megyei román mezőgazdasági egyesület 1911-ben 90 korona jutalomban is részesített – a szintén szakadái származású ANDRÁS JÁNOS DOMBI, bungárdi nyugalmazott evangélikus lelkész egy magyarnyelvű röpiratban adott választ. 1912-ben megjelent füzete Podeának főleg magyar vonatkozású téves megállapításait igyekszik adatszerűen megcáfolni.¹¹

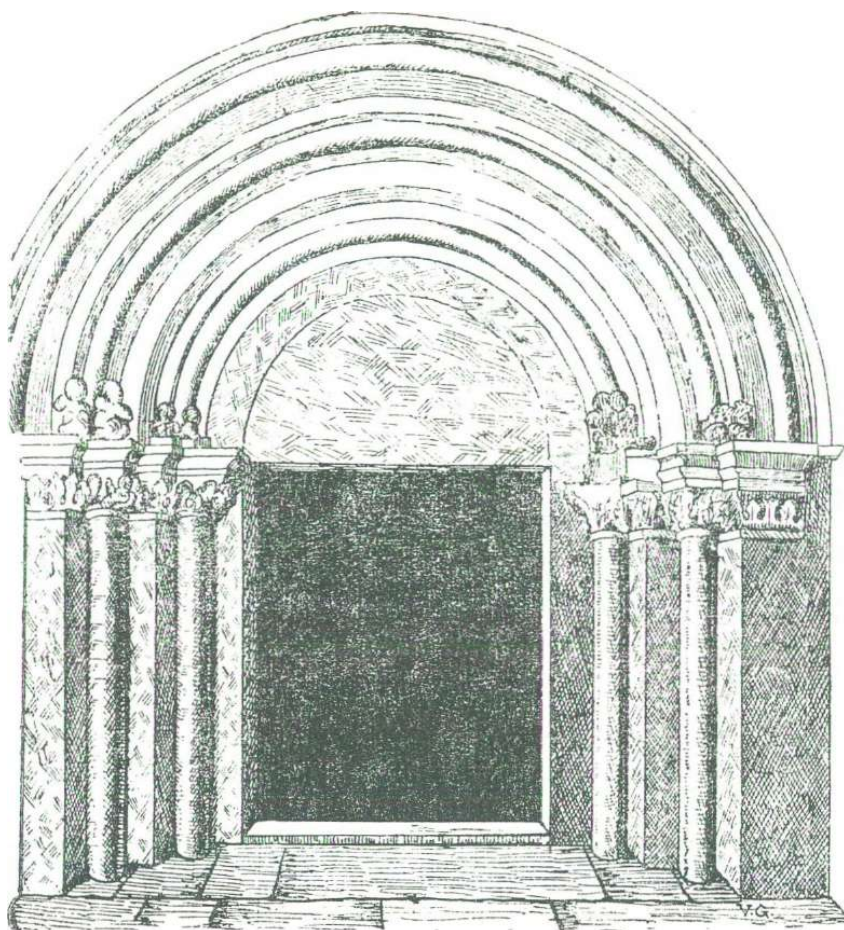
Természetesen egyik munka sem felelt meg annak a célnak, hogy komoly adatokkal beletekinthessünk a község múltjába, de még jelenébe sem, mert részben beállításuk volt egyoldalú, részben mindkét füzet terjedelme igen szűkre szabott.

Amennyire érthető, hogy eddig elsősorban a szászok foglalkoztak a község múltjával, épp annyira fájdalmas, hogy magyar részről alig érdeklődtek még eddig szakembereink e sors- és fajtestvérek múltja iránt.

MAGYAR FOLYTONOSSÁG

Szakadát község már 1380-ban tagja volt a szebeni kerület (szék) gyűlésének, de hogy akkor magyar vagy szász volt-e, semmi sem árulja el. A középkori okmányok legtöbbje Szakadátnak a kerczi Monostorral, Felekkal, Hortobágyfalvával, Porumbákkal folytatott határperreit tárgyalja.¹²

Sajnos, ez okmányok¹³ az ottani magyarság letelepedéséről és első évszázadairól semmi adatot sem hoznak, sem helynevet, sem a falut képviselő egyének neveit, amelyekből

A templom román stílusú nyugati kapuja.

a községnek magyar, szász vagy román nemzetiségi viszonyairól felvilágosítást nyerhetnének.

A község magyar voltáról és magyarságának létezéséről először az 1494-es és 1497-es okmányok árulnak el valamit, a románságról az 1510-es összeírás.

A szebeni evangélikus egyházmegye levéltárában két érdekes levél van 1600-ból a szakadati magyarsággal kapcsolatosan.¹⁴ Ezekben már kétségtelenül magyar nevek szerepelnek. Balkácsi András szakadati pap nőül akart venni egy 14 éves leányt. Emiatt a közhangulat a hívek között ellene fordult és a káptalanhoz folyamodnak. A másik írás szerint Kiss Simon szakadati lakosnak a felesége Gyulafehérvárra szökött. A férj érte ment, de hazajövet kozákok (?) támadták meg őket s az asszonyt elrabolták tőle. Panasszal fordult a káptalanhoz, amely várakozásra intette, amíg felesége hol-létéről tudomást szereznek.

A Bruckenthal-múzeum levéltárában található iratokban¹⁵ már sok magyar helynév szerepel. Ezek az iratok a 18–19-ik századból valók s egyházi leltárakat, jelentéseket tartalmaznak. Az evangélikus egyházi levéltárban Szakadaton megtalálható a község jegyzőkönyve 1791 május 19-ikétől 1806 március 16-ig. Az egyházi szántóföldek felsorolásával kapcsolatban találunk itt egy 1766-ból keltezett magyar nyelvű adásvételi egyezséget is, amelyet Risányi Márton káplán írt. Eszerint „*Mihály Kretsun eladott egy köblös földet Tamás Gyurka Mihálynak 6 m. forintért*”.

Magyar szempontból a legérdekesebb egy 1768-as keltezésű német levél, amelyet az egyházközség a püspökhöz intézett s benne magát „magyar egyház”-nak írja és magyar papot kér. A szakadati magyarok elkeseredett hangú kérésének egyik oka az a zavaros állapot, amelyről egy püspöki leirat is szól.¹⁶ A német nyelvű kérvényt teljes egészében magyar fordításban közöljük, mert tükörképe a 18-ik századbeli szórvány-magyarság gondolkozásának. Ime: Szakadát magyarsága a nemzeti érzés fellángolásának első korszakában ily elkeseredetten tudott ragaszkodni magyar nyelvéhez és magyar papjához!

A kérvény a következő:

*Nagytiszteletű Püspök Úr:
Atyánk és oltalmazónk mindhalálíg!*

A végső szükség kényszerített, hogy ez alkalommal megjelenjünk. Sír, könnyet hullat egész keresztyéni hitközségünk nagyja és kicsinye, de megleli igazi víga-

szát. Ok: Nagyszebeni székünk tisztelendő káptalanjának, sőt a tekintetes városi tanácsnak eléggé javasoltuk, mivel gyülekezetünket a halál megfosztotta főlelkipásztorától, méltányos, hogy ne hagyassék még sokáig árvaságban. Mi pedig kértük azonkívül, mivel a mi hitszónokunk keresztyéni ember, szorgalmas, visszavonult, példás, úgy hogy ellene semmit sem lehet felhozni, férfi, tanító, érdemünkön felül, mind magyar nyelvtudásánál, mind tudásánál fogva kértük a keresztyéni uraságot, kegyeskedjék őt atyai szívébe fogadni és jelölni a választásra: amire igenlő választ kaptunk. De a tapasztalat egyebet mutatott, t. i. az ellenkezőt: ez okból nem is estek szavazatok sem egyik, sem másik hitszónokra, aki pedig minden időben megérdemli, Isten szíve szerinti ember, az egész ellentmondás pedig egyedül a cl. dékán úrtól származik: hogy mi az oka, nem tudhatjuk, igaz, hogy az egész hitközségből hat személy elszakadt, kiknek élete nem keresztyéni, igazságtalan, amint igazodnak gyümölcseik is, ezeknek annyit hisznek, hogy ezáltal az egész hitközséget megsértik: s amennyiben az ügyet nem atyailag kezelik, enyhén, kívánságunk szerint: kénytelenek leszünk a legvégsőkhöz folyamodni, amitől azonban, amíg más idő van, óvjon meg minket és gyermekeinket a mindenható Isten. És mi abból nem engedünk mindhalálig, hogy a mi hitszónokunk legyen a mi főlelkészünk és emellett megmaradunk, még ha ezért javainkat is elveszítenők, amennyiben büntetésre kerülne a dolog. Mi őt nem azért akarjuk, mert ő magyarországi ember, hanem azért, mert Isten és a mi szívünk szerinti ember. Ezért Főtisztelendőségedhez folyamodunk, lábai elé borulunk, kiöntjük szívünk fájdalmas könnyeit, színe előtt, nála keressük vigaszunkat: Keressük, hogy óhajunk teljesedjék: Kérjük a Föld urát, hogy a hű munkások mellett, a mi szomjunk és éhségünk mellett döntsön, amire éhezünk és szomjazunk. Üdvözítőnk őt sebe és szenvedései a szívet fordítsák felénk, hogy a jutalom következék reá. Amen. Erre várjuk a mielőbbi választ és a megfontolt elintézés atyai szavait ez alkalommal.

Szakadát egész magyar egyházközsége nagyjainak és kicsinyeinek szomjas lelkei.

E. W. E. Vettem 1768. április 23-án délután.

A kérés külső oldalán:

Az erdélyi evangélikusok nagyméltóságú püspökének, a mi legkegyelmesebb atyánknak – a szakadáti magyar egyház legalázatosabb kérése.

Tekintve, hogy 1768–77-ig Vessződi Theodor Johann Dietrich volt a szakadátiak papja, aki Küküllővárról jött, lehet, hogy óróla van szó e kérvényben. Az 1768-ban meghalt lelkész pedig Michael Riech.

A ROMÁNSÁG ELŐTÖRÉSE

Hogy a románság a magyarok után jöhetett a községbe, azt már több érveléssel is igyekeztünk világossá tenni. A legtöbbit mondó épp az a jogi helyzet, amely évszázadokon át a magyarokat előnyben tartotta a községben még akkor is, amikor jelentékenyen kisebbedett a számuk a községbeli románsággal szemben. A magyarságnak még a község vagyongazdálkodásában is kizárólagos tulajdonjoga volt. A szebeni székkel szemben is csak a románok voltak munkaköteles viszonyban. Hogy a szabad magyarokon keresztül a község jogi helyzeti előnyét még a 18-ik században is tekintetbe vették, mutatja az is, hogy míg a környékbeli román falvakat 1766-ban szinte mind bevonták a román határőrség szervezetébe, addig Szakadát mentesült ez alól. Hogy Szakadát magyarjai szabadok voltak, míg a hétfalusiak Brassó város jobbágyaiként szerepeltek, egyszerűen azzal magyarázható, hogy az eredetileg szintén szabad hétfalusiakat csak II. Ulászló zálogosította el Brassónak.¹⁷

A románság Szeben-székben az 1503–1510-es statisztika szerint még csak 210 gazdából állott, míg az 1721-es évben már szinte eléri a szászok létszámát. Ebből azt láthatjuk, hogy a munténiai török uralom elől menekült románság főképp a 16-ik században húzódott tömegesebben e vidékre, a szász falvak s így Szakadát elvérzett magyar lakosságának pótlására. A már említett 1582-iki okmány szerint ekkor már a románság egyenlő létszámmal állhatott Szakadátban a magyarokkal szemben, noha a községi bíró és általában a község vezetése még a magyarok előjoga. A szakadáti evangélikus egyház levél-

tárában levő községi jegyzőkönyvek szerint a 18-ik században a iudex, bíró, sudye, polgár, esküdt és jurat elnevezések voltak használatosak. Noha a község lakóinak többsége a 18-ik században már román volt, 1704–1768-ig a község élén csupa magyar nevű egyént találunk. 1769-ben találkozunk az első román névvel, de ez is csupán sudye (Negrille Georg) és jurat (Oyne Prie), amely tisztséget ez időtől kezdve magyar bírák alatt felváltva viseltek a románok és magyarok. 1704-től 1790-ig a bírák mind magyarok voltak és pedig: András György, Gergely János, Pál Pál, Gergely István, Kis János, Tamás János, Simon Mihály, Rácz János, Kis Márton, Szász Márton, Máté, Gergely Márton, Lokodi, Máté Pál, Rácz Márton, Kopándi Mátyás.

1790-ben Tome Filip az első román bíró, de már 1791-től 7 éven át ismét magyarok a bírák: Pál Dani, Kopándi Gyurka. De alattuk a két kisbíró már román. 1799-től kezdve felváltva, de többségében román bírák voltak, de mellettük egy-egy magyar esküdt. Magyar bírák voltak még: Kopándi Mátyás (1818-ban), Pál János (1827), András Péter (1829), András Dombi István (1841), András Dombi János (1866–1881).

A község jegyzői az időközönként változó országos uralmi helyzet miatt is vegyesen németek, magyarok és románok voltak, a jegyzőkönyveket is váltakozva mind a három nyelven vezették.

A legelső névleg ismert jegyző Ioan Maxim (1780–1810). Utána következnek:

- Christian Dressnand (1808–1810).
- Michael Klein (1810–1821).
- Türkössy József (1819-ben).
- Michael Löv (1821–1824).
- Johan Andr. Radványi (1824–1851).
- Ioan Stoica (1851–1853).
- Michael Stenzl (1854-ben).
- Johann Schmied (1855–1870).
- Ioan Jugărean (1870–1896).
- Simion Grădinar (1894–1919).

A magyarság számbelileg és anyagilag feltűnően a 17–18-ik században tört le a községben és a 19-ik század közepéig szinte reménytelen gyöngeségben küzdött létéért, fennmaradásáért. Annak ellenére, hogy a már említett elő-

jogokon kívül a magyarság birtokviszonyai is kedvezőbbek voltak, míg a helybeli románság csupa törpebirtokosokból állott, a magyarság fokról-fokra és évről-évre veszítette el a talajt lába alatt. Nemcsak birtokok, hanem udvarok is mind többen cseréltek gazdát.

E gyöngeséghez talán az 1848-as forradalom utáni politikai helyzet is hozzájárult, amikor a két nép között a fennállott nemzeti gyűlölködés is elősegítette e község kisszámú magyarságának letörését és a túlsúlyban élő románság elseprő előretörését. A magyarok 48 után már nemcsak előjogaikat veszítették el, de a község vezetéséből is kiszorultak. A községi tanácsban ettől kezdve a mai napig csupán egy magyart hagytak meg, ezt is csak azért, hogy legyen, aki a rendelkezéseket tolmácsolja a magyar lakosságnak.

Kivételt képezett ebben a korszakban András Dombi János, aki 1866-tól 1881-ig volt a község bírása, mivel minden tekintetben erre rátermett és közszeretben álló ember volt. Jellemző, hogy öreg román emberek ma is elismeréssel és tisztelettel emlékeznek meg róla és áldásos tevékenységéről. Román kortársai egyébként bizalmasan keresztnevén János-nak (Ianăș) nevezték. Az ő érdeme volt többek között az is, hogy bírósága idején szerezte meg a község az újfalusi patakerdőt és a sóskutat.

Rozsondai lelkész 1883-as feljegyzései szerint a Rogoztízesben a falu végéig nagyrészt magyarok laktak a század elején s csak azóta húzódtak fokozatosan e részre a románok. Ez a rész ugyanis távol esik a falu román tömegeitől. Ezzel szemben 1848–1883 között, tehát rövid 35 év alatt 14 magyar udvar és ház ment már át román kézbe és 5 magyar család vándorolt ki a községből. Egyben jelzi, hogy a közeli jövőben még 6 magyar udvar kerül dobra, annak ellenére, hogy sok szegény román család is van, akik szintén el kell adják mindenüket, sőt kivándorlók is vannak közöttük. Amíg azonban e veszteség a szomszédos román községek népeleslegéből pótlódik, addig a magyarokat nincs, aki pótolja és támogatásukra sietne, mert legfeljebb házasság révén hoznak Szakadára egy-egy más községbeli magyart.

EZERNYOLCSZÁZNEGYVENNYOLC

Oltszakadát multjával, illetve a szakadati magyarság sorsával András D. János 1912 és 1917 között több ízben foglalkozott a Nagyszebeni Ujság-ban. Az alább leírt 1848-as eseményeket e cikkek, András D. János kéziratban maradt feljegyzései és a ma élő öregek elmondása alapján jegyeztem le. András D. János a forradalom idején 8 éves gyermek volt s így még saját élményeit is beleszötte visszaemlékezéseibe.

Ámbár a mult század közepéig a legnagyobb békességben és egyetértésben éltek a községbeli románok és magyarok, a 48-as forradalmi és nemzeti fellángolás hangulatában a császárhú románság Szakadát on is szembekerült politikailag a magyarsággal és így a hagyományos jó viszony meglazult.

A forradalomig a románság és a magyarság együtt végezte a Sásban, a falu melletti réten katonai gyakorlatait Brădescu tribun vezénylete alatt minden délután. Ezek a katonai gyakorlatok minden 60 éven aluli férfira kötelezőek voltak, mindenki maga készítette el lándzsáját ekevasból, kapából és kaszából. Fordulat csak akkor következett be, amikor a híres balázsfalvi gyűlésről hazaérkeztek a szakadati román kiküldöttek. Órákig húzták az összes harangokat, miközben tüntető felvonulásokat rendeztek, éltették a császárt és „perdere unguilor”-t kiáltottak. A hangulat nagyon izgatott volt, a kis számú magyarság igen aggódott és féltette életét. A román fiatalság, mint felkelő lándzsás csapat szervezkedett és fenyegető magatartást tanúsított. Hogy itt nem a magyarság, hanem a román ifjúság volt a tüntetőbb magatartású e forradalmi időkben, az részben lélektani okokra vezethető vissza. Ők többségben voltak nemcsak a községben, de az egész környéken is, másrészt pedig a magyarság itt általában békésebb természetű, ami szintén évszázados kisebbségi helyzetéből, elszigeteléséből kifolyólag vált második énjévé.

Karácsony éjjelén, amikor a magyarok ősi szokásukhoz híven a templom tornyába mentek fel, hogy ott szent énekeiket elénekeljék, négy román lándzsás fellőtt a toronyablakba. A lövések nem találtak ugyan, de a hangulat aggasztó volt. Szájhagyomány szerint a tettesek rövid néhány év alatt súlyosan megbetegedtek és meg is haltak, amit a lakosság Isten büntetésének tulajdonított.

A komolyabb és idősebb román vezetők is súlyosan elítélték a nyughatatlan fiatalok viselkedését s mivel láttak, hogy szépszerével őket lecsendesíteni nem sikerül, cselhez folyamodtak. Hamis írást szerkesztettek a felső parancsnokság nevében és azt felolvasták nekik. Ez írás szerint figyelmeztetik a szakadái románokat, hogy *a falubeli magyarokat bántani nem szabad*. Más alkalommal idegen felkelők érkeztek a községbe, akik szintén fenyegetően viselkedtek a magyar lakossággal szemben. Ezeket is csak cselrel tudták ártalmatlanná tenni. A higgadtabb és komolyabb román vezetők, így Constantin Lupu lelkész, Toma Bucur községi bíró, Nicodim Podea és Iuon Gheorghie, Nagyenyed felé irányították őket s ezzel megakadályozták, hogy a községbeli magyaroknak bántódásuk legyen. A román községi vezető emberek nemes, testvéri magatartása rövid idő múlva meghozta gyümölcsét, mert hasonló helyzetbe kerülvén, a magyarok is kiségtették őket a bajból. A Nagyenyedre irányított felkelőkkel volt tíz bürkösi magyar férfi és női fogoly is, akiket a fenyőfalvi „brăţan”-hídról a mély patakba dobtak, ahol egy férfi kivételével mind elpusztultak. Ez a férfi, ámbár teljesen összetört, megfagyott lábakkal, véletlenül életben maradt és térdigérő hóban Szakadára vonszolta magát vissza, ahol Geréb János házában 3 hónapi gondos ápolás után meggyógyult. Felesége innen román áruhában csempészte haza Bürkösre.

Ekkor vette be Szebent Bem s így az osztrákok Szakadátán át Brassó felé, a muszkák pedig Vöröstoronyon át Havasalföldre menekültek. Az osztrákok reggel 9-től késő délutánig állandóan vonultak a községen keresztül Fenyőfalva felé. A magyar csapatok Hortobágyfalvaig és Szent-János-hegyig jöttek, ahol az ellenségeskedésnek 19 román férfi áldozata volt. Másnap bevonultak Szakadatra, ahol a falu lakosságát a magyar pap udvarára hívták és ott több községbeli románra kisebb büntetést róttak, de Nicodim Podeát és Juon Gheorghet, akik a román felkelő lándzsások kapitányai voltak, Porumbákra vitték a haditörvényszék elé. Itt tartózkodott ugyanis Bem tábornok. A szakadái magyarok elfelejtvén a felkelők garázdálkodásait, de hálásan gondolva vissza a derék román lelkész és bíró nemes magatartására, küldöttséget menesztettek Bemhez. És pedig Tamás Jánost, az akkori segédlelkészt, aki ünnepi ruháját öltötte fel, az öreg

Pál Sámuel és András Mihályt, akik a magyar tiszteknek előterjesztették igaz lelkiismeretük szerinti kérésüket, hogy a két szakadati román nem találják hibásnak és kérik azoknak szabadonbocsátását. A küldöttség határozott és öntudatos fellépésének az lett a következménye, hogy hazaengedték a két román embert.

Igy mentették meg előbb a románok a megszorult magyarokat a biztos haláltól, majd röviddel azután a magyarok ezt a két román férfit.

1849 tavaszán a magyar seregek már az egész ország urai voltak. Egy délután azonban – írja András D. János – magyar huszárok menekültek Porumbák felől, jelezvén, hogy óriási cári sereg jön. S tényleg, a muszkák a régi hajónál átkeltek s a Sás-ban letelepedtek. A községbeli gazdáknak kellett őket ellátniuk élelemmel, szénával, kenyérral és fával. Másnap a muszka csapatok Szakadátot át Szeben felé mentek nagy zeneszóval és énekkel. Igen díszes felvonulás volt. Egy-egy ezred csak fehér, más csak fekete vagy sárga lovakkal. A gyalogosok feltűnő szép, díszes egyenruhában. Az ágyúik is szokatlanul nagyok voltak. Bem a vidékről Szebenbe gyűjtötte össze kb. 20.000-nyi csapatát, de ezzel szemben 200.000 muszka állott fegyverben. Ezt megtudván Bem, a Kistoronyi-utcában leszállt lováról, beugrott a Zuchthaus mellett folyó patakba s kigázolt a popláki határra. Bem ott maradt lovát megismervén, mindenfelé keresték, de őt magát nem találták többé sehol sem.

ELEMI CSAPÁSOK, VILÁGHÁBORÚ, HATALOMVÁLTOZÁS

A 19-ik század második feléből néhány egyházi feljegyzésünk van, amelyek szerint több ízben tűzvész pusztított, sok járványos betegség és árvíz akasztotta meg a községet rendes fejlődésében. A gazdasági helyzet is nyomasztóra fordult, amit a sok eladott udvar és külső birtok is bizonyít.

A sok szerencsétlenséget és elemi csapást követő elszegényedés és eladósodás sok kivándorlást és „udvar”-eladást vont maga után. E nehéz időkben a maroknyi magyarság fajtestvéreitől semmi segítséget sem kapott. A libe-

rálizmus „szabadverseny”-szelleme a szakadái magyarokon nem sokat segített, éppen, mert magukra hagyta őket. Legtöbbet az Albina-bank foglalkozott a szerencsétlen szakadái lakossággal, kölcsönöket folyósítván nekik.

Ilyen reménytelen szétesettség közepette ütött ki a világháború és az 1918-as hatalomváltozás, amelyek közül az utolsó esemény járt a szakadái magyarságra talán a legkisebb zökkenővel, mert hisz „kisebbségi sors”-ban élt ő azelőtt is. Az a testvéri viszony, amely az 1848–49-es időkben a község román és magyar lakossága között megnyilvánult, a világháború idején, amikor hasonló helyzetek adódtak, sajnos, nem ismétlődött meg.

Szakadát, de különösen az odavaló magyarság tízszeresen kivette a maga részét a világháború borzalmaiból. Szakadatlanul nagy és gyakori szenvedésük egyik főoka, hogy a Vöröstoronyi-szoros útvonalába estek s így ütközőpontul szolgáltak a bevonuló román hadseregnek. Így már 1916 szeptember 2-án megjelent Szakadátan három román katona, akik néhány magyar vezető embert letartóztattak. Ezeket Fenyőfalvára vitték, ahonnan másnap hazaengedték őket, megfogadtatván velük azt, hogy mint polgári elem, nem fognak a katonaság dolgaiba beleavatkozni. Értesülvén erről a magyar csendőrök, másnap szintén megjelentek a faluban és elhurcolták a román jegyzőt és bírót. Ez megint a románokat bántotta s így a szeptember 5-én bevonult román lovascsapat összegyűjtötte a Felsőkútnál az egész magyar lakosságot. Akadt egy öreg szakadái román ember, Vasile Ilišan, aki levett kalappal kérte a román katonákat, hogy a derék magyar földijeiket ne bántsák. Az öreg békés kijelentései azonban nem hatottak, elkergették és megfenyegették. A magyarokat ezután Mahara Toma román tanítóval együtt Felekre vitték. Szeptember 17-én visszahozták őket a szakadái községházára, majd 18-án este különválasztották a 21 magyar férfit hozzátartozóitól. 110 asszonyt és gyermeket Rákoviczára a román iskolába vittek. Itt kilenc napig fogva tartották őket, amikor is a német hadsereg előnyomulása révén kiszabadultak. A legtöbben már szeptember 30-án átgazoltak az Olton, hogy otthonukba visszatérhessenek. Szomoruan szemlélték feldúlt lakásaikat és leégett gazdasági épületeiket. Az asszonyok és gyermekek kipihenvén fáradalmaikat, nekifogtak házuk és udvaruk rendbehozata-

lához, látván, hogy férjeik a fogságból még nem tértek haza.

A letartóztatott 21 férfi mindennél százszorosan nagyobb szenvedésen esett keresztül. A román katonaság levitte őket gyalog Porcsestig s onnan vonattal Craiováig, ahol tömlöcbe kerültek. Végre kihallgatták és mivel semmi terhelő bizonyíték ellenük – hogy kémkedtek volna – nem volt, felmentették és egy baraktáborba internálták őket. Itt négy hetet töltöttek, míg a román hadsereg visszavonulása miatt őket is beljebb vitték Jalomița-ba. Mint lázadókat kezelték őket és főképp Adriányi lelkészt és a 72 éves András Dombi Istvánt sokat bántalmazták. Innen Sloboziába kerültek, ahol különválasztották a román anyanyelvű foglyokat, míg a magyarokat és szászokat erdei munkára küldték egy Pribici nevű falu mellé. Szegények eleinte örültek ennek a szabadabb életnek, pedig igazi szenvedésük és szétesésük tulajdonképpen itt kezdődött el. A rossz étkezés, majd a kolera és egyéb betegségek rövidesen végeztek velük. 1916 október 30-án Koppándi Péter kezdte el a sort. November 4-én András D. István halt meg. November 11-én Máthé Lajos szakadati segédlelkész követte őket, aki 10 napra szóló kenyérbélyegét elvesztvén, a szó szoros értelmében éhen halt. November 15-én Unger István dőlt ki soraikból. Az elhaltak ruháit a megmaradt szakadatiak maguk között elárverezték, mert már közelgett a tél.

A többiek ideig-óráig még hurcolták életüket, a szerint, hogy kit milyen helyzetbe sodort a sors, és hogy kinek milyen ellenálló képessége volt. Aránylag jól ment a sorsa Tamás Istvánnak és Palatka Mihálynak, akik mint pásztorok, egy tanyán nyertek elhelyezést, ahonnan néha tejet-túrót küldtek szakadati testvéreiknek. Gergely Istvánt, Bálint Jánost és Gergely Jánost mint koleragyanusakat hátrahagyván, december 8-án a többieket Moldovába vitték. Pál István ekkor behúzó-
dott a kolerabetegek közé, hogy őt ne vigyék tovább. Ezzel mentette meg életét, mert miután a román hadsereg és a hátvédnek hagyott orosz hadsereg kivonult a községből, hangos zeneszóval bevonult a bolgár katonaság s így megnyílt az útja rövidesen hazafelé az említett három koleragyanusal együtt. Nekiindultak gyalog szülőfalujuk felé. Ploeshtiben Pál István és Gergely István lemaradt, míg Bálint János és Gergely János hol gyalog, hol vonattal folytatta útját. A tanyán

elhelyezett két fogoly is elindult hazafelé. Útjukat részben gyalog, részben számárháton s vonattal tették meg, amíg december 23-án végre Szakadára érkeztek. A 21 szakadái fogoly közül csak hat maradt életben és került haza, a többi ott vesztette életét a fogságban. Külön kell megemlékeznünk Adriányi Adolf lelkész tragikus végű fogságbeli napjairól. Egyenként temetgette el híveit, míg aztán 1917 február 24-én végelgyengülésben kórházba került s még aznap meg is halt.

1918 május 11-én a magyar nemzetiségű háborus áldozatok emlékére fekete márványoszlopot állítottak fel az evangélikus templom cintermében. Az oszlop keleti oldalán azok névsora áll, akik fogságban haltak meg, míg nyugati oldalán a harctéren elesett hősi halottak nevei olvashatók. A község háza előtt is van egy román nyelvű emlékoszlop, amely az egész község hősi halottait sorolja fel.

Az 1918 decemberi hatalomátvétel eseményeiből csak annyi lejegyezni való van, hogy miként egész Erdélyben, Szakadát is megalakult a román nemzetiség Sumea tanító vezetése alatt. Ennek célja részben a rend fenntartása volt,, részben a hatalom fokozatos átvétele a románság részéről. Ez sem ment teljesen simán, mert a felfegyverzett gárdisták a háború utáni forradalmi hangulatban tüntető felvonulásokat rendeztek, a levegőbe lövöldöztek és rémítgették a kicsiny számú magyar lakosságot. A magyarok ugyan állandóan készenlétben voltak a menekülésre, de tettelegességre nem került a sor, épp a higgadtabb gondolkodású, idősebb román vezetők befolyása révén. Közben a gárda parancsnokságát is megfontoltabb elem vette át s így helyreállott a rend és nyugalom, sőt lassacskán a béke is a lelkekben, s azóta a legjobb testvéri viszony kapcsolja egybe a község kétnyelvű lakosait.

Adja a jó Isten, hogy a szakadái románoknak és magyaroknak ez a testvéri jó viszonya terjedjen ki egész Erdély területére, hogy így Erdély végre a béke, a jólét és a kultúra hazájává váljék.

¹ „Die Grenzbürgen der Altlinie”. Korrespondenzblatt des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde, 1918, 5–8. sz.

² Ugyanitt, 1929.

³ ASZTALOS MIKLÓS: „A székelyek őstörténete letelepedésükig.” Erdélyi Múzeum, 1932.

⁴ ERDÉLYI LÁSZLÓ: „Ősfoglaló-e a székely?” Erdélyi Tudósító, 1932. KARÁCSONYI JÁNOS: „Az erdélyi székelyek első hadjárata 1210-ben”. Századok, 1912.

⁵ E várakról BALÁSSY FERENC azt írja a Századok 1872-iki évfolyamában, hogy már a 14-ik század elején szerepelnek. Salgó elidegeníthetetlen királyi birtok. A talmácsi vár eleinte kolostor volt, mely a Talmácsy nemzetségnek volt a birtoka Szelistyével együtt. A község később épült a vár alatt. Talmács várát (Landskron) később a szász székeknek adták át azzal a feltétellel, hogy rendbehozzák és fenntartják. Vöröstorony- és Latorvárát Hunyady János a szász székekhez csatolta (de ez nem jelentett tulajdonjogot), s megbízta őket, hogy a megrongált Talmács helyett erősítsék meg ezeket. Ugyanilyen indokolással csatolta Mátyás király Omlás és Szelistye várakat a szász székekhez. A várakhoz tartozó községek lakói szabadok voltak.

⁶ FÜLÖP KÁLMÁN és ÁCS ALBERT: „Kik voltak a székelyek?” Budapest 1939.

⁷ Román tudósok román eredetűnek tartják. Így POPA LISSEANU az Universul 1930 okt. 27-iki számában: „Urme de sate românești lângă Balaton”, továbbá NICOLAE DRĂGAN: „Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii” című tanulmányában. (A Román Akadémia kiadása, București 1933.)

⁸ Korrespondenzblatt, 1894.

⁹ Korrespondenzblatt, 1906.

¹⁰ IOAN PODEA: „Monografia comunei Săcădate”, Sibiu 1911.

¹¹ E füzet teljes címe: „VÁLASZ a Podea Ioan lupényi gör. kel. lelkésznek „Monografia comunei Săcădate” című füzetére, a szakadati magyarság részéről történeti tényekkel bebizonyítva. A szakadati magyarság megbízása folytán kiadja ANDRÁS JÁNOS volt szakadati lakos, nyug. lelkész”.

¹² Egy 19-ik századbéli feljegyzés szerint 1783-ban végződött szeren-

csésén a 93 évig húzódott per, amely Szakadát és Porumbák között a határért folyt.

¹³ Urkundenbuch, Székely Oklevéltár. Egy 1306-ból keltezett oklevelet KARÁCSONYI JÁNOS a Kemény-féle hamisítványok közé soroz, mivel Hortobágyfalvát olyan néven írja, amelyet csak a 16-ik század óta kezdtek használni. Hozzátehetjük még, hogy Szakadát neve is anakronisztikusan szerepel az oklevélben, ami Karácsonyi János felfogását támasztja alá.

¹⁴ E két okmányt magam nem láthattam, mert közben a szász Univerzítás irattárába adták őket át, de Biró László ev. főesperes, volt szakadati lelkész, lejegyezte tartalmukat.

¹⁵ XIV/a 22/484. sz. XIV/a 24/691. sz., XIV/a 25/813. sz., XIV/a 25/814. sz., XIV/a 25/820. sz. alatt.

¹⁶ Bruckenthal-Múzeum levéltára: XIV/a 22/484. sz. irat.

¹⁷ KISS BÉLA: „Hétfalú”. Erdélyi Helikon, 1938.

TÖRTÉNELMI EMLÉKEK

Vannak a községnek műtörténelmi értékű épületei s tárgyai is, amelyek részben kiegészítik a történelem hiányzó adatait. Ilyenek a keresztény kor előtti népektől megmaradt leletek, elsősorban a magyar templom környékén állott római vár romfalai és e korról kapcsolatosan talált tárgyak, a három keresztény templom és azok berendezési tárgyai és kegszerei.

A VÁRFAL ROMJAI

Az is lehet, hogy a rómaiak előtt is élt e helyen kultur-nép, amelynek szintén volt itt erődítése. Római téglát (33X25.5 cm. méretben és 6.5 cm. vastagságban) többet is találtam a várfalak közelében, Lup Jordán pedig szántás közben a falu keleti határában római fegyverekre bukkant, amelyeket a szebeni múzeumokban helyeztek el. A Bruckenthal-múzeumban még a következő Szakadát határában talált régészeti leleteket őrzik: 1. szürkészöld szerpentinkőből faragott kőbalta-töredéket, 2. szürke mészkőből egy angyalt (Victoria) ábrázoló reliefet, 3. mozsár célját szolgáló töredéket. Hogy a vár csakugyan római castrum-e és falai egyenes irányban, tehát négyszögalakban húzódnak-e a föld alatt vagy görbe, ovális alakban, azt megállapítanom ugyan nem sikerült, de tekintve a római leleteket és azt a körülményt, hogy a római út itt vezetett keresztül, s hogy e pont jó védelmi hely, elég biztosra vehetjük, hogy római várral van dolgunk. A várfalakat a 29-es, 31-es, 33-as, 37-es, 38-as és 317-es számú házak, illetve telkek alatt lehet észrevenni.

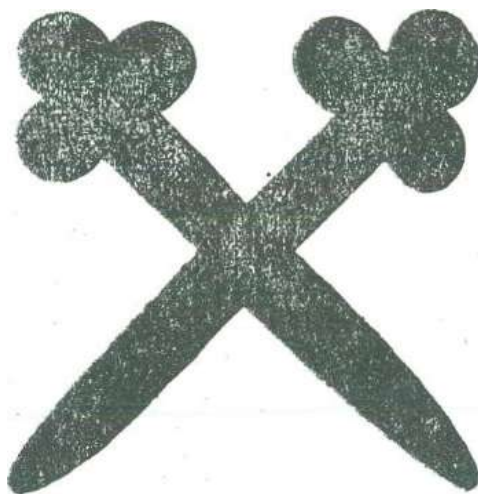
Körülbelül egy méterre a föld felszíne alatt, sőt, állítólag a templom északi oldala felől is, a templomkertből délkeleti irányban alagút vezetett, amelynek végén egy bástya állott. Ennek az alagútnak kőfalait és mészkötéseit több helyen észre

is vette néhány éberszemű lakos. Állítólag nyugati irányban is lett volna egy bástya, de a helyét nem tudták megmutatni. A templom északi oldalán találtak egy szűk, de mély üreget. Néhány év előtt vasrudat eresztettek belé, de azt elnyelte a mélység. E helyen sejtik az alagutat. Mindenesetre a várfalnak és az alapoknak romjai, valamint az egész őskori telep s az ott elrejtett leletek megérdemlik, hogy egyszer szakszerű ásatást folytassanak, amely nemcsak erre a községre és multjára, hanem az egész Vöröstoronyi-szorosnak és az Olt folyónak akkori védelmi rendszerére világosságot vetítene.

AZ EVANGÉLIKUS MAGYAR TEMPLOM

A községben három templom van, amelyek közül a magyar evangélikusoké a legrégebb (13-ik század) és művészettörténetileg is a legértékesebb, míg a két román templom a 18-ik

Szakadát címere 1826-ból.

században épült egyszerűbb falusi templom. Kápolna nincs, csak a falun kívül egy dombon látszanak egy régi remetelak romjai.

A magyar evangélikusok ódon templomán már messziről látszik, hogy majdnem a falu keletkezése óta hirdetik benne Isten igéjét. Sok vér, sok pusztulás emléke tapad e kövekhez, melyek szemtanúi voltak egy maroknyi magyar

sziget küzdelmes életének s annak a vagyont, vért, önfeláldozó bátorságot kívánó szerepnek, melyet e falu magyarsága őrhelyén tudatosan magára vállalt.

A templom hatalmas mérete szinte kiáltó ellentétben van a hívők kisszámú csoportjával, mely az istentiszteletre hívó harangszóra összegyűl. Szívbemarkoló szimbóluma az egész szakadati magyarságnak, hogy az építkezéskor háromhajós nagy templomra volt szüksége, míg ma már csak a főhajó van meg, az is túlnagy. Ahogy fogyott a hívők száma, úgy kisebbedett a templom. Az oldalfalakat lebontva, a főhajó félköríves árkádsorait befalazták, de még így is csak sátoros ünnepeken telik meg, mikor a falu magyarságának apraja-nagyja ünneplő ruhában, ünneplő arccal és lélekkel ott zsong három kulturvára: a templom, papilak és iskola körül. Ha ezt az ünneplő, komoly csoportot így együtt látjuk, akkor egy pillanatra eltűnik a különbség a jelen és a múlt között. Akkor megint mindent szépnek, jónak, biztatónak látunk s a repedezett, fakó templom – itt-ott omladozó vakolatával – mintha szintén ünnepi mezt öltene. A kis magaslatra egymás mellé épített három épület biztatóan emelkedik ki az egyszerű lakóházak közül s a sűrűn ültetett zöldelő fák egy virágzó jövő előtt álló, sziklaszilárd, boldog és megelégedett magyar sziget képét mutatják.

A lakosság a templom multjáról igen keveset tud, feljegyzések is alig vannak. Szájhagyomány szerint a templomot a helyén állott vár köveiből építették fel. Állítólag egy időszakban kényszerűségből szalmával volt fedve és menyezete gerendás volt. Azt is mondogatják, hogy a templomot földrengés, máskor égések rongálták meg s így hosszabb időre hasznavehetetlenné vált, amikor aztán kecskéket is őriztek falai között. Valószínű, hogy ezek a rongálások a török–tatar pusztításoknak voltak következményei, amikor a lakosság is megfogyatkozván, a régi díszes és nagy háromhajós templomot ideiglenes tetőzettel látták el.

Szájhagyomány szerint a templom és torony faragott köveit a szomszédos veresmartiak egyszer elhordták, de csak félútig vihették el, mert egy szebeni úr tudomást vevén erről, eltiltotta őket a továbbviteltől s így a köveket letették az út felén a Szakadát és Hortobágyfalva közti Kazák-tetőn a három kereszt mellett. A köveket már befödte a föld, de azért a kőrakás nyoma látszik. Mások szerint a veresmartiak a

kövek egy részét hazavitték faljukba, ahol ezeket beépítették házaikba, sőt a templomba is.

A nép képzelőerejét nagyon foglalkoztatja templomának multja s az egyes érdekes részletek feltárásától régi titkok napfényrekerülését, esetleg elrejtett kincsek megtalálását reméli. E felfogáshoz, sokban hozzájárult, hogy már több szakember járt a faluban, aki a templomot alaposan megvizsgálta, lerajzolta és némely helyen meg is kopogtatta. Pontosán tudják azok neveit és ottlétük időpontját is. Legmisztikusabb előttük Halavács Gyula régésznek párnapos munkája, aki 1914 nyarán volt ott és biztosra ígérte, hogy pénzt szerez és szakszerű kutatást és restaurálást fog a templomon végezni, mert szépnek és „értékesnek” találta. Szomorúan fejezik be mondkájukat az emberek, hogy közbejött a világháború kitörése, azután az impérium változása és így Halavács tanár úr nem jöhetett vissza, hogy a „kincseket” feltárja.

A templom egyike azoknak a nagyméretű, 13-ik századbeli románstíliú templomoknak, amelyeket e szász vidéken elég gyakran találni. Így a közelben levő feleki, holczmányi és alczinai templomok feltűnő hasonlóságot mutatnak a szakadátival, főként a románstíliú háromhajós alaprajzot, a tornyot és a toronyalatti kapu oszlopos, díszesen faragott kőkeretét illetőleg. Leginkább a feleki templom hasonlít a szakadátira, úgy, hogy bizonyosra lehet venni nemcsak az építkezési idő, hanem, az építőmester azonosságát is.

Eredeti románstíliú része sok van e templomnak. Így a szentély és középhajó falai, a torony fala, a toronyalatti bejárat gazdag kőfaragása és egyes oszloppárkányok. Körülbelül a 15-ik században csúcsíves stílusban átformálták az ablakokat és azok között támpilléreket helyeztek el kívülről.

A templom külseje eléggé repedezett és elhanyagolt állapotban van. Déli oldalán a torony mellett a 2-ik és 3-ik oszlop között két 1.90 méter magas kőoszlop van befalazva. Azt beszélik, hogy e helyen lejárát vezet a templom alá. A szentélybeli nagy ablak alatt pedig egy megrongált félköríves ajtókeret kőfaragványa látható, de az ajtó maga befalazott.

Legszebb része a templomnak a nyugati, toronyalatti kőből kifaragott ajtóbejárat. Ez eredeti románstíliú állapotában maradt meg. Három hasábszerű pillér közé helyezett két kerek oszlop tagolja az ajtó mindkét oldalán. A díszesen faragott

oszlopfejek erősen megrongáltak. A kerek oszlopok feje fantasztikus emberi és állati, főként madár-(griff) alakokat ábrázol, míg a négyszögletű pillérfejek díszes sokágú hegyes levél-minta. A díszes oszlopfejek fölötti párkányon két-két angyalalak nyugszik. Az alakok nagyon kopottak és a többszöri mészréteg is eltorzította őket. Az ember órákig el tudja nézni a kőfaragásokat, mert kíváncsian keresi a formák, az alakok megfejtését, de sajnós, minden homályban van, csupán egy madárnak félig ép alakja vehető ki elég jól. Főleg az idő rongálta e faragásokat, mert alig száz éve rakhatták csak föléje a mai tetőt, de a szándékos emberi vandalizmus végezte a főpusztítást. Érdeemes lenne itt a mészréteget szakszerűen lekaparni, hogy a kőfaragás részletei jobban kivehetőek legyenek. 1790-ben építették át a templom nagyrésztét barokkstílusban. A 19-ik század végén is elég nagyszabású javítások történtek, amelyek általában megbontják a templom eredeti stílusát, de azért a templom régi jellegét eléggé megőrizte.

A tornyot 1892-ben a Gustav Adolf evangélikus szász egyesület anyagi támogatásával hozták rendbe. Egy 1870-ből való feljegyzés szerint a templom falán egy régi évszám volt, de bemeszelték.

Adriányi Adolf lelkész a szakadati egyházközség nevében 1912-ben egy, a magyar testvérekhez intézett felszólítást nyomtatott és küldött szét az országban. Ebben leírta a község történetét, az ottani magyarság szomorú helyzetét és segítséget kért a düledező régi, de műértékkel bíró magyar templom megmentésére. Hogy ez a segélykérő felhívás eredményesüljék-e, azt nem tudjuk.

A torony feljárata az északi oldalról vezet fel, magában a vastag toronyfalban, de a régi feljártat jórésze be van falazva. A torony mai mérete a templomhoz viszonyítva igen alacsony-nak, tömzsinek hat s különösen, ha a régi háromhajós templomhoz odaképzeltük az alacsony tornyot, mindjárt keressük ennek az aránytalanságnak az okát. És meg is találjuk, ha a torony belsejében fent tovább kutatunk. A fal felső, befejező része, amelyre a toronysisakot felrakták, szokatlanul egyenlőtlen, nem vízszintes. A mai toronyablak fölött 1–2 méterrel látható a régi, rendes ablakoknak befalazott mélyedése, de még a régi legfelső emelet padló-gerendáinak a falban hagyott helye is fellelhető, amennyiben a szemben lévő két falban 3–3 lyuk van. E felett láthatók még a részint csak kívülről

befalazott régi világítórések is. A torony tehát jóval magasabb lehetett.

Toronyórának nyoma sem látszik, pedig egyesek szerint volt. A háború előtt Szakadátnek három harangja volt, de kettőből ágyút öntöttek. Ma két harangja van a templomnak. Egyik 1828-ból, a másik 1800-ból való. Az előbbit 1924-ben András D. János volt bungárdi lelkész közbenjárására az evangélikus püspök ajándékozta Szakadátnek a felhagyott bungárdi evangélikus templomból, kárpótlásul a háború alatt elvitt harangokért.

A templom fala nagyrészt az eredeti 13-ik századbeli fal. A szentélyzáródás a régi félköríves alakban maradt meg, úgyszintén e korból valónak látszik a diadalívnek a szószék feletti pillére és annak párkánya is. Ennek bizonyága a padláson is látható, ahol a mai diadalívtól keletre, körülbelül 60 centiméterre, a réginek nyomai ott vannak még mindkét oldalon. A hajónak mai barokk dongaboltozata felett a padláson megtalálhatjuk a régi hajó falának körülbelül egy-másfél méteres bevakolt és bemeszelt részét, ami azt bizonyítja, hogy a hajó valamikor, valószínűleg a reneszánsz lapos menyezet idején, magasabb lehetett. A hajónak keleti háromszögalakú oromfala és a szentély feletti oldalfal vakolatlan téglá, ami a padláson látható. A téglák mérete 4X13X18 centiméter, tehát körülbelül a gótikus korból valók.

Az ablakok mind csúcsívesek s régi hatszögletes üvegecskékből vannak hiányosan összerakva. A mellékhajók árkádos pillérei románkori emlékek és kívül, ha töredezve is, de jól láthatók kőpárkányukkal együtt.

Az oltár barokkstílusú, két oldalt két-két oszloppal, amelyek között Szent Pál és Szent Péter színes faszobrai állanak. Az oltár közepén egy nagyméretű vászonra festett barokkos olajfestmény van. Krisztust ábrázolja a kereszten, alatta Mária és János apostol. A kép művészi kéz munkájára vall.

Az orgona a 19-ik század első éveiből való, egyszerű, rokokószerű faragványokkal. Az orgonás háttal ül a híveknek. A kórus U alakban fogja körül a templom nyugati részét. A kórus oldalán kazettászerű deszkázat van, amelyeken régi festés nyoma látható.

A szószék kőépítmény, csak felső párkánya van tölgyfából. A szószék sisakja egyszerű fenyőfából faragott, illetve

fűrészelt és színesen festett népies munka, a következő felirattal: „*Zum Andenken verehret von Michael und Elisabetha Krauss. 1708.*” (Krauss M. valószínűleg papja vagy tanítója lehetett a községnek.)

Van a templomban egy szép, díszes, festett padocska, továbbá néhány régebbi rendes pad s egy lelkészi pad, ezek 1816-ból valók. Koszorúba festett virágdísz van rajtuk. A többi pad és a templom belső bútorzata eléggé egyszerű és toldozott-foldozott, de még a dísznek szánt és a menyezet felől lelógó zászlók sem teszik barátságosabbá a fehérre meszelt templom belsejének rideg hangulatát.

Négy zászló van a templomban elhelyezve, de egyik sem képvisel művészi értéket. Az egyik 1841-ből való, a többiek újabbak. PODEA említ még két zászlót, egyet 1708-ból, egy másikat 1812-ből, de ezek ma nincsenek már meg. Az utóbbinak magyar felirata volt és egy 12 éves szakadati fiút ábrázolt „szász” viseletben, aki fiatalon halt meg. Gergely Mihálynak hívták s emlékére adományozták e zászlót a templomnak.

Érdekes népi munka még egy tölgyfából faragott 90 cm. magas persely, amely piros, zöld és kék színű.

Volt a kóruson a falra akasztva sokideig egy címeres régi nemeslevél, de ezt az utóbbi években eltüntette valaki. Állítólag Gunibald v. Löwenberg nevére szólott és egy fekete-sárga osztrák lobogó volt ráfestve.

Az egyháznak volt egy 14-ik századbéli műértékkel bíró szép kelyhe, amelyet 1897 július 7-én elismervény ellenében megőrzés végett a szebeni Bruckenthal-múzeumnak adtak át. 1913-ban egy budapesti kiállításra is felvitték. A kehely ezüsből van, kívülről aranyozva, a csésze belülről is. Magassága 162 milliméter, súlya 247 gram. Valamivel a félmagasság felett egy keskeny szalag övezi körül a csészét, amelyre minuscel-betűkkel a következő felírás van bevésve: „*auf got – Maria – hilf – auf got –*”. Nem tekintve az email kopását és kisebb ütődéseket, elég jó állapotban van.

Ma is az egyház tulajdonában a papilakban található 3 ón-edény: egy oltári áldozó tányér 1707-ből, egy ón-kanna 1736-ból és egy kisebb ón-kanna a 17-ik századból.

Tamás Péter (66 éves) volt egyházi elbeszélése szerint kb. 1900-ban a templom szentélyében az ablak felől délre

egy alkalommal felszedték a padlót s alóla kiásták a jó puha földet. Két és fél méter mélységben deszkakoporsóra akadtak. A halott mellén egy hamuvá vált színes szemfedőt találtak, amelyhez ha hozzányúltak, szétesett. A halott mellén egy 5–6 cm. hosszúságú aranykereszt fénylett. Hogy hova került, nem tudja senki. Egyesek arra is emlékeznek, hogy a reformáció előttről származó miseruha foszlányait találták volna a sírban. Szájhagyomány szerint a templom bejárata és a kápláni lakás között még a török világban elásták volna a nagy harangot szájával fölfelé s abba a toronyórát, a gyertyatartókat és egyéb egyházi kegyzsereket rejtették el, végül pedig a kisebb haranggal fedték be az egészet.

A szakadái ev. egyház és a hívek tulajdonában sok érdekes és értékes egyházi tárgyú könyv van, amelyek egyben bizonyítékai annak, hogy itt már annak idején élénk magyarnyelvű egyházi élet volt. Van egy 1650-ből való Graduále, egy vastag misekönyv, az elején Adiatorium-mal. Címlapja hiányzik. Kottája Gregorián-kotta.* A többi könyv évszáma 1660, 1679, 1726. A 19-ik század elejéről már majdnem minden családban találunk könyvet.

AZ EVANGÉLIKUS MAGYAR PAPILOK

A papilak egy ötszobás, módos köépület, amelyen parochiák és kuriák Mária Terézia idején szokásosak voltak a Székelyföldön és Erdély más területein is. Kőlépcsős, ereszes feljáratból egy nagyobb szobába ér az ember s ebből jobbra-balra két-két szoba nyílik. Mellette egy különálló nyári konyha, nagy udvar és melléképületek, mögötte nagy kiterjedésű gyümölcsöskert. A papilak nyugati homlokfalán egy vakablakban köralakú koszoruban vakolatból a következő felirat van: „1755 megújított anno 1824 mens. 15 Sept.” A képményen pedig szép formás vakolt betűk olvashatók: „1882.

---

* Hogy ez a katolikus szertartáshoz tartozó könyv miként került 1650 után a már protestáns egyház tulajdonába, két módon képzelhető el. Vagy a szászoknál jóval későbbben lettek protestánsokká, vagy, ami valószínűbb, hogy egyes evangélikus egyházak és papok egy ideig még megtartottak néhány katolikus szertartást.

T. R. J. Ur lelkész.” (Tiszteletes Rozsonday József.) A másik kéményen csak „1842” évszám áll.

A templomtól északfelé néhány méterre van az 1860-ban épült iskola épülete a kápláni lakással, amelyet ma, nem lévén káplán, a Reifeisen-bankegylet használ. Itt van elhelyezve a könyvtárszekrény is.

A GÖRÖG-KELETI ÉS A GÖRÖG-KATOLIKUS ROMÁN TEMPLOM

Ma a község románlakta részeiben két román templom van. Mindkettő a 18-ik század második felében, 1753-ban és 1794-ben épült, a kornak megfelelően egyszerű barokk-stílusban. A községtől kb. 3 kilométerre a „Coasta Mănăstirii” nevezetű dombon körülbelül 60X63 öl nagyságú területen egy kolostor állott amely kőből épült. Még 1772-ig lakott benne egy remete. 1800 körül összeomlott, köveit szét-hordták és lakóházakba építették be. 1840-ig még látszottak a romok. PODEA szerint kövein görög írás volt. Öreg emberek a kolostort igen gazdagnak mondják. A szerzetesek görögök és románok voltak, akik képek festésével foglalkoztak. E hellyel kapcsolatosan a nép nagyértékű kincsek-ről tud.

Szájhagyomány szerint a községben egy fakápolna is állott, amelyet az Olt tulsó oldaláról szállítottak át, de hogy ez a kápolna a községnek melyik helyén állott, azt nem tudni. 1670-ben épült első kőtemplomuk. 1700 táján a görög-katolikusok ezt elvették. 1733-ban szinte az egész románság görög-katolikus volt a községben. Templomuk és papilakjuk volt. A régi kőtemplom helyén a görög-katolikusok 1753-ban kénytelenek voltak egy új templomot építeni, de mivel nem volt vassal átkötve, 1838-ban Ferdinánd császár anyagi támogatásával ki kellett javítani a falakat és a boltozatot. 1854-ben fallal vették körül a templomot és a temetőt s a templomot is kijavították.

PODEA szerint a görög-keletieknek egy Mihaiu nevű lelkésze 1700 körül Apaffy Mihály erdélyi fejedelemhez panasszal fordult a „szász” pap ellen. A fejedelem panaszukat meghallgatta. 1703-ban a görög-keletiek igen kevesen voltak

és mivel templomukat elvették, magánháiban tartották istentiszteleteiket. 1759 március havában, mert közben a görög-keletiek száma megnőtt, kidobták a templomból a görög-katolikusokat és a templomot birtokbavették. Ez gyakori jelenség volt ezidőtájt a szebenmegyei községekben. Ezért a kormány 1761 május 25-én tervezetet adott ki e zavarok rendezésére. Szakadára is kiszállott egy bizottság, amely ugyan a görög-katolikusoknak hagyta meg a templomot, de 1761 június 2-án telket adott a görög-keletieknek templom, papilak és temető részére. A hívek elvetették ezt a „kegyet” és a saját telkükön építettek egy fatemplomot, amely 1762-ben már el is készült. Ezt 1794-ig használták csak, amikor a mai kőtemplomot emelték a fatemplom helyett és szépen ki is festették.

Ezekkel az adatokkal kissé ellentmondónak látszik WINDISCH „Geographie Siebenbürgens” című, 1790-ben megjelent könyvének Szakadára vonatkozó közlése, amely csak magyar evangélikus és görög-katolikus román templomot és papot említ. 1794 óta a görög-keletiek száma állandóan nőtt, úgy, hogy 1839-ben* LENK már mind a három templomról és papról tesz említést, a század végén pedig már túlsúlyba kerültek, míg a görög-katolikusok csak 20 százalékát alkották a község összes lakosságának.

Ma mindkét román egyháznak temploma és szép papilakja is van. Az a telek, amelyen ma a görög-keleti lelkész lakik, Dombi András János lelkész atyjáé volt. A két román templomban több 18-ik századbéli művészies kivitelű szentkép van cirillbetűs felírásokkal. Vannak továbbá a 17-ik és 18-ik századból származó egyházi könyvek, egy 1643-ból, amelyet Iaşiban nyomattak s egy 1683-ból, amelybe román nyelven tintával ezt írták be valamikor: „*Ezt a prédikáló-könyvet Szászsebesen nyomták 1683 szeptember 7-én nagyságos Apaffy Mihály parancsára és biztatására.*”

---

* LENK von TRAUENFELD; „Siebenbürgens... Lexicon” Wien, 1839. IV. kötet.

A FALU LAKOSSÁGA

A LAKOSSÁG JELLEMZÉSE

Szórvány néptöredékről lévén szó, nemcsak azt keressük, hogy az ember a táj és a történelem milyen hatása alatt és annak folyamán hogyan alakult, mert egyéb körülmények is befolyásolták fizikai és szellemi életét. Ilyenek: a környezetben élő idegen lakossághoz való kapcsolata gazdasági, szellemi, vallási és vérségi szempontból. Ha ezeket a körülményeket nem vesszük kellően számításba, akkor csak téves vagy hiányos eredményt érhetünk el szórványunk tanulmányozásánál.

Nagyon érdekes munka lenne egy ilyen kis szórvány egyedeiről családi táblázatokat felállítani, visszamenve oly messzire, amennyire az anyakönyvi bejegyzések erre lehetőséget adnak. Az így elért eredmény megmutatná a vérkeveredési arányszámot más vidék magyarságával és idegen nép gyermekeivel, sőt az anyagból következtetni tudnánk a gyermekáldás vagy hiány okaira, valamint hajlamok, betegségek átöröklési útjára is.

A szakadátai magyarok közepes termetűek, noha néhány családra a feltűnő magas és erős termet jellemző. Általában inkább világosbarnák. (A szakadátai románok jobbra sötétbarnák, fekete azonban kevés akad köztük.) Arckifejezésük, fejjalkatuk a legkülönbözőbb típusokat mutatja. Szívós, egészséges nép. Mind a férfi, mind a nő sokat dolgozik. Amelyik családban a férfi hiányzik, ott a nő végzi el a férfi nehéz munkáját is. Szellemi képességük és műveltségi színvonaluk az átlagon felülinek mondható. Mindegyik gazda ügyesen intézi saját gazdaságának ügyeit, értelmes, önálló, jó gazdák. Ha nem is olvasnak az átlagos magyar földműves-embernél többet, a világ eseményeit éberséggel és józan megfigyeléssel kísérik.

Szakadátáról külföldre a mai nemzedékből csak a háború előtt vándorolt ki néhány magyar férfi. Még a háború előttről három kivándorló van kint: Orsik György és Tamás

János Amerikában, Tamás Kovács János Németországban. Orosz fogságba esett s máig sem került haza Tamás István.

Nagyritkán a szegényebb leányok Nagyszebenbe és Bukarestbe mennek szolgálni, de pár év múlva visszakérülnek. A legények közül is alig egy-kettő megy idegenbe, inkább olyanok, akik mesterség után vágnak, de ezek is rendszeren visszatérnek és a gazdálkodás mellett folytatják mesteriségüket is.

A községbeli magyarok közül középiskolai végzettségű alig akad. Az utóbbi száz esztendőben az alábbiakról van tudomásunk: Tamás János lelkész és Gergely István tanító a század első felében, András Dombi János bíró a század második felében, míg a század végén ennek fia András Dombi János lelkész és Benedek Istvánné született Pál Anna. A ma is élők közül Koppándi Péter tanító, Kisváti Anna és Pál Erzsébet hivatalnoknők. A helybeli románok közül jóval többen mennek tanult pályára és iparra, ami nem utolsó sorban azzal magyarázható, hogy családjaik szaporábbak, ugyanekkor azonban földjük kevesebb s így másutt kell megélhetést keresniök. Ez a jelenség nem új, mert a világháború előtt is, a régi magyar világban észlelhető volt.

NEMZETI ÉS VALLÁSI MEGOSZLÁS

A község román és magyar lakossága külön-külön éli a maga egyesületeiben, táncmulatságaiban és családi körében társas életét. Bár a viszony békés, nincs a két nemzetiség között sem társadalmi, sem gazdasági, sem szellemi vagy kulturális kapcsolat. Legfeljebb kölcsönös megtisztelés céljából néhányan el-elmennek a más nemzethez tartozók lakodalmába, táncmulatságára, ahol azok tiszteletére is húzatnak és táncolnak román táncot, illetve magyar csárdást. A magyarok egymás között csak magyarul beszélnek, ámbár románul mindegyik tud. A románok közül magyarul inkább csak azok tudnak, akik a háború előtt a községbeli magyar állami elemi iskolába jártak, vagy ma is a magyarok közé beékelve laknak. A magyarok a falubeli románokkal mindig románul beszélnek, még azokkal is, akik magyarul is tudnak, mert mégis csak jobban beszélnek a román nyelvet, mint azok a magyart.

1931-ben 1227 volt a község létszáma, ebből 991 esik a román lakosságra és 236 a magyarokra. A magyarok tehát az egész lakosság alig egyötödét teszik.

A község vallási megoszlása szerint 1931-ben a románok nagyobbik része görög-keleti (55 százalék), kisebbik része görög-katolikus (25 százalék), míg a magyarok szinte mind evangélikusok voltak (20 százalék). A háború előtti statisztikai adatokban találunk elvétve néhány református, unitárius, sőt katolikus magyart is. Ezek a benősült magyarok, de gyermekeik természetesen már evangélikusokká lettek, sőt sokszor még ők maguk is áttérnek az esküvő alkalmával, alkalmazkodván a faluhoz. A három szakadati egyháznak ma saját temploma és papilakja van. A görög-keletiek a feleki, a görög-katolikusok a vurpodi, míg az evangélikusok a nagy-szebeni esperességhez tartoznak.

A községbeli cigányok nagyrésze a falu felső részén fekvő cigánytelepen lakik, csak néhány család húzódott a falu belsejébe. Számuk mintegy száz (18–20 család), román ajkúak. Saját házaikban laknak, kevés birtokuk is van. Templomba, iskolába járnak, aránylag jóviseletűek, nem lopnak. Vadházasságban élnek. Ruhaviseletük a románokéhoz hasonló. A férfiak viselete díszesebb, a nők selyem fejkendőt és élénkszínű gyöngyöket használnak. A cigányok szinte mind görög-katolikusok, amit azzal magyarázhatunk meg, hogy a görög-katolikusok kevesebben lévén, szívesebben látják őket híveik között és inkább adják meg nekik az egyház kebelén belül az egyenjogúságot, mint a túlsúlyban levő görög-keletiek.

A magyarok alig keverednek a románokkal. A szakadati magyar legény vagy falujabeli magyar leányt vesz el, vagy ha nem kap magának való leányt otthon, a szomszédos magyar szórványokról igyekszik feleséget szerezni.* Néhány vegyes házasság a múltban előfordult, de más szórványvidékekhez viszonyítva, elenyészően kevés. Nőhiány miatt 1860 óta négyizben vettek román vagy szász feleséget. Kétszer más faluból hoztak román leányt a magyar legények, egyszer falubeli román leányt vett el egy magyar legény, egy-

---

* Megvan ez a szokás a dunántúli német szórványok lakói között is, akik magyarral nem vegyülnek, csak maguk között házasodnak, vagy inkább elmennek a hatodik faluba német feleségért.

ízben pedig a magyar legény költözött szász feleségének falujába. Hét évtizeddel ezelőtt Simon György a szomszédos Sárata román faluból nősült. Az asszony megtartotta ugyan haláláig román vallását és viseletét, de a gyermekek magyarok lettek. Ezidőben hozott Geréb János is román leányt a Vízakna melletti Alamorról. Ez felvette a magyarok viseletét és magyar templomba is járt. Gyermekeik természetesen szintén magyarokká váltak. E két esetben tehát az idegen nő alkalmazkodott. A harmadik vegyes házasság a Veresmartra telepedett András Dombi Péteré, akinek gyermekei ott szász családokba nősülvén, hamarosan elszázosodtak. A negyedik vegyesházasságról az egyházi feljegyzések is részletesen írnak. Az egyházi jegyzőkönyv szerint 1860 február 3-án öreg Bálint János fia István két román tanuval megjelent az evangélikus papi hivatalban és kijelentette, hogy ő az eddigi „nemzetiségéről és vallásáról” lemond és a román (görögkeleti) vallásra szándékozik átlépni. Négyheti gondolkodási idő letelte után ismét megjelent a tanukkal s megismételte szándékát. Így Bálint Istvánt törölték az evangélikus lutheránus hívek sorából. Szájhagyomány szerint az egész áttérés bosszú műve volt. Nem adták hozzá a gazdag és tekintélyes András Dombi János bíró Kata nevű leányát s ezért elkeseledésében egy falubeli román gazda leányát kérte meg. E szokatlan cselekedetért a magyarok kizárták maguk közül. Tettét később megbánta s amint mondják, búskomorságban halt meg. Bálint Istvánnak Lup családi néven ma is élnek leánya után román unokái.

STATISZTIKAI ADATOK

A község lakóinak létszámáról s szaporulatáról az elmúlt időkben csak igen kevés és hiányos adat áll rendelkezésünkre. Ami van, az is pontatlan, ellentmondó és így megbízhatatlan. Az egyik adat a családi háztartások, a másik a lelkek számát adja. Egyszer felekezetek, máskor nemzeti-ségek szerint, ami főként az evangélikusoknál, illetőleg a magyaroknál nem mindig egyező, mert néha a lelkészek többgyermekes szász papok voltak és akadtak idegenből benősült magyarok is, akik bár ideiglenesen, de más vallásuk voltak.

Szakadát nemzetiségi számadatai 1503-tól napjainkig*

ÉV	Az egész község		A magyarok		A románok		Az adatok forrása
	család	lélek	család	lélek	család	lélek	
	száma		száma		száma		
1503–1510					30	(150)	<i>a)</i>
1698	149	(745)	19	(95)	130	(650)	<i>b)</i>
1713	126	(630)					<i>c)</i>
1733					220	(1100)	<i>d)</i>
1741	205	(1025)	35	(175)	170	(850)	<i>e)</i>
1746			44	(220)			<i>f)</i>
1750					(179)	893	<i>g)</i>
1869			67	(335)			<i>f)</i>
1880	(228)	1139	(31)	155	(197)	984	<i>i)</i>
1890	(229)	1145	(33)	163	(196)	982	<i>f) h) i)</i>
1900	(236)	1181	(34)	172	(202)	1009	<i>i)</i>
1910	(254)	1271	(39)	194	(215)	1077	<i>k)</i>
1914			(46)	228			<i>f)</i>
1922	(253)	1262	(40)	196	(213)	1064	<i>l)</i>
1931	307	1227	59	236	248	991	<i>l)</i>

AZ ADATOK FORRÁSA:

a) Korrespondenzblatt 1894 (49–59. lap): „30 Walachi hospites habet, 2 desertas, 1 pastorem.”

b) Magyar Statisztikai Közlemények: „Magyarország népessége... 1720–21-ben” (226. lap jegyzete) Bpest, 1896. 111 jobbágy és 38 zsellér (igásmarha nélküli gazda) háztartást jelez, ebből az összesen 149 háztartásból 14-et magyarnak, 5-öt (szerintünk megokolatlanul) németnek

---

* Öttagú családot véve alapul, a lélekszám megállapításáért a családok számát öttel szoroztam s ahol csak a lélekszám állott rendelkezésemre, e számot öttel osztva állapítottam meg a családok számát. Az átszámítással nyert hozzávetőleges adatokat a táblázaton zárjelben közlöm. A magyarok számába soroztam az esetleges szász pap és családja statisztikai értelemben lényegtelen adatait.

vesz. A táblázatban e németnek vett háztartásokat a magyarok közé soroltuk.

c) Ugyanott. 98 jobbágy, 21 zsellér és 7 egyéb háztartást jelez, ami összesen 126 háztartás. *Ez az összeírás Szakadátot Királyföldén való szabad magyar falunak nevezi.*

d) Conscriptie episcopului Ioan In. Klein de Sadu: Români din Transylvania la 1733. (Ed. Nicolae Togan, Nagyszeben 1898.) A románok vett szakadátai családok túlzott számában benne kell lennie az ottani magyaroknak is.

e) IOAN PODEA: „Monografia comunei Săcădate”, Nagyszeben 1911.

f) Szakadátai evangélikus anyakönyv.

g) ARON PETRU: „Statistica Românilor din Transylvania în anul 1750.” (Ed. Dr. Bunea, Nagyszeben 1901.)

h) Pallas lexikon, Bpest.

i) Hivatalos magyar statisztikai közlemények

k) Révai lexikon, Bpest.

l) A szakadátai egyházak adatai.

A legrégebb számbeli adat 1503–1510-ből való, de az csak a románokra vonatkozik. Ha 1503-ban csak 30 román háztartás volt, akkor feltehetjük, hogy a falu zöme magyar lehetett. De mi okozhatta, hogy 188 év múlva, 1698-ban az arány már fordított és csak 19 magyar családról (kb. 95 lélekről) és ezzel szemben 130 román családról (azaz körülbelül 650 lélekről) tudunk? Az 1600-as pestisjárvány is pusztította a magyarokat. Papjuk, Balkácsi András is belehalt. De jelentékenyen megérezhette a község a 17-ik század török-tatár betöréseit is, miként azt a régi feljegyzések a szomszédos községekről megemlítik.

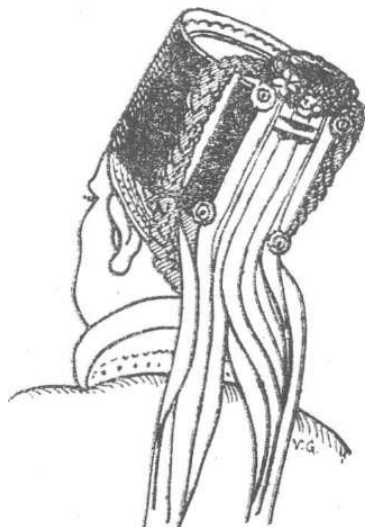
Amíg azonban az elpusztított román lakosságot a szomszédos román községek népfeltelegetés révén pótolhatta, az üresen maradt magyar udvarokba nem volt honnan magyarokat behívni s így azokat is románok foglalták el. Ha még ezekhez egy esetleges kuruc-labanc csetepatét is feltételezünk,* akkor a 17-ik századot és a 18-ik század elejét tekinthetjük annak az időszaknak, amikor e hajdan magyar falu elrománosodott. Ezután csendesebb időszak következett és valóban ettől kezdve e pár családot kitevő magyarság lassan, de fokozatosan szaporodik s új erőre kap. E fokozatos szaporodás alól kivételt képez a múlt század 70-es éveiben beállott hirtelen létszámcsökkenés, amikor is számuk visszaesett a 150 évvel azelőtti létszámra (155 lélek). Ezt részben az akkoriban pusztító difteritisz-járvánnyal és a divatozó kivándorlással magya-

---

* 1704 decemberében Feleken tanyáztak a kurucok.

rázhatjuk meg. Ez időben 20–25 magyar udvar került román kézbe. E veszteséget a rendes szaporulattal a magyarság nehezen tudta volna pótolni, de a háború előtti évtizedekben benősülés révén friss magyar vér került Szakadára s az így

beállott nagyobb gyermekáldás részben pótolta a számbeli veszteséget és az elveszett udvarok fele magyar tulajdonba került megint vissza. Azóta is állandóan emelkedik a számuk, ha eltekintünk a világháborus veszteségektől.

Ha lassu is a magyarok számának emelkedése, arányszámuk a románokhoz viszonyítva az utóbbi időben némileg javult (13%-ról 20%-ra emelkedett), aminek oka az, hogy a románok nagy számban vándorolnak más községekbe és városokba, ahol jobb megélhetést remélnek. Különben e község a jelenlegi gazdasági életkörülmények mellett nem nagyon tud ennél több embert eltartani, nincs

Konfirmándus leány pártája.

fejlődőképessége s így népfesleke kénytelen volt ezelőtt is, de ma is másfelé húzódni. Figyeljük meg táblázatunknak az egész lakosságra vonatkozó létszám-adatait s észrevehetjük, hogy az utolsó két évszázad alatt alig kétszázal emelkedett Szakadát lélekszáma (1000-ről 1200-ra).

A magyar lakosság születési, halálozási és esketési statisztikáját az utóbbi 10 évről összeállítván, az alábbi évi átlagot nyerjük:

Születés	HALÁLOZÁS			Természetes szaporulat	Esketés
	gyermek	felnőtt	összesen		
5.6	0.5	3.2	3.7	1.9	2.1

A községbeli magyarok természetes szaporulata tehát évente mindössze 2 lélek s ehez alig járul hozzá 1–2 magyar bevándorló.

Tekintve, hogy a románság sem nagyon szapora e köz-

ségben és a szomszéd községekből jövő bevándorlás a kivándorláshoz képest nem jelentős, mindig akad néhány eladó román udvar. Előnyös lenne, ha a szomszédos kicsi és pusztuló magyar szórványok (így Hortobágyfalva) lakossága ide költöznék át ebbe az életerős magyar szórványba, mert itt mind gazdasági léte és társadalmi helye, mind hitélete és magyar nemzetisége hamarabb kaphatna biztosítást. Ezt az elvet más apró magyar szórványoknál is követni kellene, vigyázva arra, hogy lehetőleg az egyazon felekezethez tartozókat központosítsuk egy községbe.

Felmerülhetne természetesen az a kérdés is, hogy maga a szakadati magyarság, sőt számos más olyan szórvány is, mely román tengerben elszigetelten s egy-egy községben is kisebbségben él, nem volna-e áttelepítések útján inkább megőrizhető? Itt természetesen kölcsönös együttműködés jöhetne létre olyan román törekvésekkel, amelyek a magyarlakta területek román szórványait szintén áttelepítések útján kívánnák megőrizni a beolvadástól.

A MAGYARSÁG TELEPÜLÉSI HELYE A KÖZSÉGBEN

Amint már említettem, bizonyosra vehető, hogy a régi község közepe, vagyis legrégibb része, a római vár romjainál felépült 13-ik századbeli evangélikus templom és környéke. Itt található T alakban a két főutca, ahol e keresztes egy kis piactérré szélesedik ki.* E helyen régi idők óta egy 12 méter magas gémeskút, az ú. n. Felső kút (Fântâna ungurilor) van. Ezen a templom előtti téren gyűl össze a magyarság templomozás előtt és után egy kis tereferére, sőt húsvétkor itt egy régi szokás szerint néhány táncot is lejtenek.

A község magyarsága temploma körül lakik, eléggé egy tömbben. Kivételt képeznek a Rogoz alsó végén letelepültek, akiket később odatelepült románok házai választanak el a magyarság zömétől. Egy-két magyar távolabb lakik. Ennek a helyzetnek magyarázataképpen mellékelem a községről az

---

* Az Alsó-utcával szemben nyíló s a régi T-alakot keresztté alakító keskeny kis „Új-utca”, miként neve is mutatja, nem régi, csupán két párhuzamos főutca összeköttetése végett vágták az elmúlt években.

1880-as években készült telekkönyvi térkép-vázlatot, amelyet a mai változások figyelembevételével nagyjából kijavítottam.

A finom pontozással elszürkített telkek magyar tulajdonban vannak, vagy legalább 60–80 évvel ezelőtt magyar udvarok voltak. A térkép-vázlat jelmagyarázata ezeknek tulajdonjogi változásairól részletesebb tájékoztatót nyújt. Összegezve a feldolgozott adatokat, azt láthatjuk, hogy a magyarság ma – templomával, papilakával és iskolájával együtt – 58 lakóházzal és 7 háznélküli üres telekkel rendelkezik. Ezek között van ugyan 3 olyan magyar ház és 2 olyan telek is, amely ezelőtt románoké volt, de ezek csak az utóbbi években cseréltek gazdát. Viszont 11 ház és 5 üres telek került az utóbbi 70–80 év alatt magyar kézből román tulajdonba s így mindenképp a magyarság térvesztése tűnik ki az elmúlt évtizedek adataiból. A veszteséget csak a világháború utáni húsz év hozta valamennyire helyre.

A MAGYAR CSALÁDOK ÉS CSALÁDNEVEK

A községben ma is élő magyar családok közül az alábbiakat vehetjük ősi, vagyis pár évszázados családneveknek: András, Bálint, Gergely, Geréb, Koppándi, Pál és Tamás. Az ősi családnevekből ma már kihaltak a következők: Burkus, Dani, Imre, Kerekes, Kis, Kapus, Lokodi, Máté, Nagy, Simon, Szász és Török.

A jelenlegi 18 magyar családnév között a leggyakoribb az András, azután a Gergely, a Tamás és az Orsik. A 18 családnév az előfordulás sűrűsége sorrendjében a következő: 1. András, 2. Gergely, 3. Tamás, 4. Orsik, 5. Nánási, 6. Bálint, 7. Koppándi, 8. Pál, 9. Geréb, 10. Kisváti, 11. Veress, 12. Róth, 13. Hajnóczki, 14. Szilágyi (közben kiköltözött a faluból), 15. Palatka, 16. Szász,* 17. Farkas, 18. Nagy (az András-családból szakadt ki).

A szakadátai magyaroknak épp, mert igen sokan viselik, ugyanazt a nevet, megkülönböztetésül már régi idő óta ragadványneveket adtak a szomszédok, amely neveket a mai napig

---

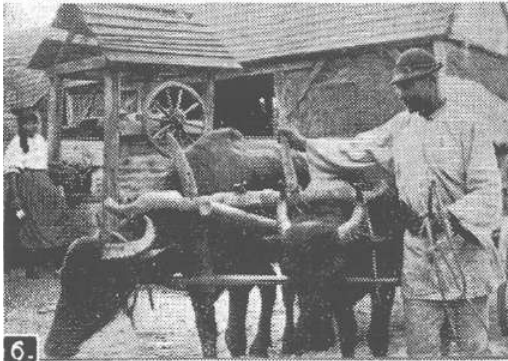
* Szász nem a már kihalt ősi Szász-család leszármazottja. Újabban költözött a községbe Vargyasról. Csendőr volt és ide nősült.

MAGYAROK

1. Szakadati magyar férfiak. 2. Asszonyok. 3. Leányok. 4. Legények.
Vámszer Géza: Szakadát. Fischer József felvételei.

VASÁRNAP ÉS HÉTKÖZNAP

5. A Felső-utca magyarlakta része. 6. Magyar gazda és felesége munkaruhában. 7. Az evangélikus templom a Felső kúttal. 8. Egy szakadátí kehely a 14-ik századból. 9. Magyar nők csoportja a templomban.

is megőriztek, sőt némely családnál maguk között csak a ragadványnevet használják (főképp híváskor). A legerjedtebb család lévén az András, ezért a legtöbb ragadványnév náluk dívik. Például András Dombi (mert dombon lakott), András Pál, András Hosszú, András Katika, András Kapus, András Fodros, András Angelit, András Krécu (románul göndör haját jelent), András Varga vagy András Nagy. A Gergely-családoknál a következő ragadványnevek járatosak: Gergely Kömes (t. i. kőműves), Gergely Orgonás. A többi melléknevek: Király, Mester, Simon, Fazekas, Kovács, Márton, Burkus, Molnár, Katona, Kerekes. A legtöbb vagy foglalkozása, vagy ősének keresztnéve után kapta ragadványnevét, egyesek valamely személyi jellegzetesség miatt.

A magyaroknál érdekes különbséget lehet megfigyelni az ősi benszülött családok leszármazottjai és az újabban bevándoroltak között. A benszülöttek higgadtabb, megfontoltabb gondolkodásúak, csendesebb természetűek, magatartásuk is öntudatosabb, jobban ki van fejlődve közöttük az összetartás érzete s talán többet is törődnek a közös magyar egyházi és iskola-üggyel. Viszont igen nagy előnyt jelent az idegenekből bevándorolt családtag, mert vérfrissítés folytán csökken a beltenyészet minden káros következménye.

A házasság a magyaroknál rendes időben történik, férfiaknál 20–25, nőknél 16–20 éves korban. Vénleány nincs a magyarok között, minden valamire való leány előbb vagy utóbb férjhez megy. Törvénytelen házasság, összeállítás nincs. Szerelmi házasság kevés van, mert kicsi a választék. Talán ez az oka a gyakori válásnak. A férjek valósággal cserélgetik asszonyaikat, némelyiknek már a harmadik felesége van. A választék hiánya miatt sokan alkalmat keresnek, hogy a szomszédos községek magyar szórványainak lakóival megismerkedjenek. Kölcsönösen eljárnak egymás táncmultságaira, lakodalmaira. Ez a szokás a szórványmagyarság létfenntartásának egyik legfontosabb tényezője. Nemcsak a keveredés miatt, hanem azért is, mert az így támadt rokonság révén, akármily távol is vannak egymástól, kapcsolatot tartanak fenn egymással a magyar szórványok és öntudatukat, egymáshoz való tartozásukat növeli a kialakuló rokonsági kapcsolat.

Így került még a 18-ik században nősülés révén Szakadára a Koppándi-család Vízaknáról (Koppánd község messze Torda mellett van s ma román falu). Az Orsik-család a fogaras-

megyei Kercisóráról, a Nánási-család az ugyancsak fogaras-megyei Oláhújfaluból származott be a mult század folyamán. A szabadságharc óta az osztrák császári katonaság, majd a magyar katonaság és csendőrség révén is új családalapítók kerültek a községbe, beházasodván a régtől honos családokba. Így vette el a cseh származású s Nagyszebenben szolgált Hajnáczi fél évszázaddal ezelőtt András Nagy Ilonát. Két beszármazott Veress-család is van. A ma élő Veress János apja marosszéki székely volt s mint leszerelt csendőr vette el András Nagy Annát. Veress Jakab János a brassómegyei csángó Csernátfaluból Bíró László lelkészszel együtt került ide és itt elvette Tamás Péter Ilonát. A Palatka- és Farkas-családok is egy-egy leszerelt csendőr beházasodására és letelepedésére vezethetők vissza. A Kisváti-család alapítója a nagyküllőmegyei Bürkösről jött szolgának Pál Istvánhoz s annak leányát vette feleségül. Máshonnan származott és már újból elköltözött a Szilágyi-család.

BIRTOKMEGOSZLÁS ÉS GAZDASÁGI ÉLET

A község határát 1897-ben 4455 holdnak, 1911-ben 4598 hold és 314 négyszögölnek, míg 1922-ben már csak 4432 holdnak írták. Az 1911-es adat következőképp részletezte a község határát:

A HATÁR NEME	Hold és négyszögöl	
Kert	76	59
Szántó	1.997	594
Kaszáló	842	680
Legelő	846	1.375
Erdő	352	110
Terméketlen	482	1.096
Összesen:	4.595 hold és 3.914 négyszögöl*	

1713-ban 189 kaszás-rétet és 44 kapás-szőlőt jeleznek. 1897-ben már csak 2 hold „kiirtott szőlőt” jelent a Magyar Statisztikai Közlemények hivatalos kimutatása.

A Glimbóka és Fenyőfalva felé vezető út a szakadati határt két részre osztja. Az úttól délre eső síkság főképp kaszáló, míg északra dombos helyen terülnek el a szántóföldek. Az egész szántóból átlag 6 hold esik egy családra, ha pedig a szántót, kaszálót és kertet együtt vesszük, szinte 9 hold.

---

* A négyszögölek átszámításával megkapjuk a hivatalos adat 4.598 holdját s maradék 314 négyszögölet.

BIRTOKVISZONYOK

A község határában nagyobb földbirtokos nincs és amennyire visszaemlékeznek a lakosok, nem is volt sohasem. A magyarok helyi átlagban közepes módú kisgazdák, sem földnélküli, sem nagyon módos nincs közöttük. A románoknál már sok a szegény család is, de újabban 3–4 kivételesen módos is akad.

Az 1897-es statisztika szerint a községben 4349 hold tulajdonbirtok volt, 51 hold haszonélvezeti és 55 hold haszonbéres.

A magyarok között szóbeli érdeklődés alapján van:

- 1–2 holdas gazda 24,
- 3–5 holdas gazda 9,
- 5–10 holdas gazda 15,
- 10–20 holdas gazda 8,
- 20 holdon felüli gazda 3.

E kimutatás szerint az 59 magyar család nagyobbik fele törpebirtokos, de nem szabad elfelejtenünk, hogy számos családfő az apja vagy apósa birtokán gazdálkodik s ha az örökségbe neki járó birtokrész még nincs is nevére írva, a valóságban a helyi átlag szerinti közepes módú kisgazdák közé sorozható. Ugyanez a tény természetesen azt is jelenti, hogy az átlagon felüli birtokosnak feltüntetett gazdák vagyoni helyzete a valóságban alacsonyabb szintű. A szakadati magyarok közt nincsenek kirívó gazdasági különbségek. Jellemző erre, hogy házasságkötésnél nincsenek vagyoni különbségek-ből eredő előítélettel egymással szemben.

Noha a magyarság a lakosság egyötödét teszi csak, a földeknek egyhatod része s éppen a jobb és értékesebb rész, a magyarok tulajdonában van. A magyarok birtokai általában összefüggőbbek a románokénál. Jellemző, hogy a többségében magyarulakta Rogoz-tized mindkét oldalán a földek magyar tulajdonban vannak, de a határ más részében is egy-egy dülő egészen a magyaroké, más dülő meg egészen a románoké.

A háború utáni földosztás (agrárreform) e községben nem terjedt ki a külső birtokokra, mert nem is volt kitől és miért elvenni. Csupán a falu szélén sajátítottak ki néhány holdnyi területet, melyet bensőségek céljára kiosztottak a jogos igénylők között. Ebből hét román és két magyar gazda kapott

egy-egy házhelyet, amelyeket azóta már be is építettek. Pénzzel a földigénylőket nem is támogatták s a volt tulajdonosok sem kaptak kárpótlást. Más falubelit a földosztás révén nem telepítettek be.

GAZDÁLKODÁS

A föld összetétele nagyon különféle. Az Olt völgye többnyire laza, finom, sárgás-homokos földvegyülék. Más helyen kisebb mennyiségben kavicsos homok. A hegyekben nagyrészt fehér, laza, homokos a föld, de általános a sárga, nagyon kötött agyagos talaj és fekete televény is. A község területén fekvő termőföld általában megfelel a mezőgazdasági munkálatoknak. Jórendűnek mondható, főképp a hegyekben búzának, zabnak alkalmas, míg a lapályon tengerinek és burgonyának. A jó kaszálók a síkságon vannak, az Olt vizenyős környékén.

A határban tudomásunk szerint még sohasem végeztek rendszeres lecsapolási vagy töltési munkálatokat. Pedig feltétlenül nagy előnyére válnék a községnek. A legsürgősebb tennivaló az Olt medrének szabályozása volna, mert száz év alatt többször is változtatta medrét. A Sás nevű nádas helyén még száz évvel ezelőtt is tó volt, de ez valószínűleg emberi beavatkozás nélkül, az idők folyamán magától száradt ki annyira-amennyire. A 317-es és a 36-os számú ház telkén kútásás közben, körülbelül 4–5, illetőleg 11 méter mélységben gátmaradványokra, cölöpökre találtak, amiből arra következtethetünk, hogy az Olt valamikor közelebb volt a községhez. 1927 tavaszán az evangélikus papi birtok megvédése céljából egyházi közmunkával az Olt partját fűzfával ültették be. Ez az ültetvény máig egész kis erdővé terebélyesedett.

A lakosság (a magyarság is) foglalkozás szerint 99 százalékban földművelő. Hármashatár-rendszer szerint gazdálkodnak (búza, kukorica és ugar). Az okszerű gazdálkodás csak nagyon nehezen talál megértésre, aminek oka részben elhanyagolt helyzetük, részben pedig a tagosítás hiánya. A tagosítás ugyan folyamatban volt, de a háború megakadályozta keresztülvitelét, úgy, hogy ma nagy hátrányt jelent a gazdálkodásnál a földek pántlikaszerű keskenysége, valamint szét-

szórtsága. Vannak egy és fél lépés szélességű szántók, a többség 8–10 lépés szélességű, de már egészen ritka a 20 lépéses földdarab. Egy 10–12 holdas közepes gazdának a földjei 60–80 helyen vannak szétszóródva, de akad olyan is, akinek 200 helyen van a földje.

A három határ között kerítés húzódik, kivéve, ahol patak fut. A bevetett területek felé vezető rosszabb utakat többnyire elkertelik, elzárják, nehogy az állatok kárt tegyenek, mégis a gyalogjárók részére e helyeken hágcsókat szerelnek. A jobb, azaz jártabb utaknál rendes sarokrajáró egyszerű mezei kapukat állítanak fel, mert itt bonyolódik le a szekérforgalom a mezei munkálatokkal kapcsolatosan. A rossz utak elkertelésénél „leszedhető kerítéskapuk” használatosak, míg a sarokrajáró kapukat egyszerűen „kapu”-nak nevezik. (Más erdélyi vidéken, a Székelyföldön is, ezeket „vetéskapuk”-nak hívják.) Évtizedekkel ezelőtt még voltak „határőrök”, akiknek az volt a kötelességük, hogy este becsukják, reggel pedig, amikor a marhák már a legelőn voltak, kinyissák e kapukat.

A szomszédos Glimbóka, Alsó-Porumbák, Felek, Szentjánoshegy községekben szintén hármashatár-rendszer szokásos, míg Fenyőfalván, Hortobágyfalván már tagosított a határ. Kettőshatár-rendszer már nincs a közeli szomszédságban.

Mindezek ellenére, újabban mégis fejlődik a mezőgazdaság. Használják mezőgazdasági gépeket és pedig: sorvetőgépet, kapáló- és cséplőgépeket, amelyek általánosan elterjedtek már a faluban. Igaz ugyan, hogy a legtöbben még a Hohenheim-féle fagerendás ekét használják, de már többen kezdenek a Zack-féle vasekével is dolgozni.

Az egész 1997 hold termőföldnek a hármashatár-rendszer folyományaként kétharmada, tehát 1331 hold volt állandóan munkában, míg 666 hold ugarterület volt. Ebből az 1331 holdból be volt vetve 1911-ben (PODEA szerint):

búza	618
kukorica	618
zab	20
répa	20
lucerna, lóhere	20
krumpli	15
kender	6
árpa	2
rizs	2
egyéb	10
Összesen	1331 hold.

Az azóta eltelt 27 év alatt változás csak annyiban állott be, hogy a kukorica rovására több lóherét s általában takarmányt termelnek.

A föld burgonyára nem igen alkalmas. Zöldséget keveset termelnek, inkább csak házi használatra és többnyire csak a magyarok. Mezőgazdasági többtermelés nem igen van – régente inkább volt –, mert terményeiknek, állataiknak nincs kellő piacuk. Keveset azért visznek a feleki és nagyszebeni vásárookra.

Csak közös községi legelő van (846 hold és a 666 hold ugarterület), amely elegendő a község állatállományának legeltetésére.

Érdekes megfigyelés, hogy kaszálóknál (843 hold) és szántóföldeknél egy-egy nagyobb határrész egészében magyar gazdáknak, vagy a másik kizárólag román gazdáknak a kezén van. A kaszálók többnyire az Olt folyó mellett vannak, így a Tanarok-dűlő egy részén, a Nagymezőn és a Porondocskadűlőn. A Tanarokon régebben kizárólag kaszálók voltak, amit ez a szláv eredetű, de a Székelyföldön is használatos „tanorok” szó ki is fejez. A székelyek ugyanis a legfinomabb szénatermő helyeket nevezik így s rendszeren be is kertelik őket.

Erdősége a községnek régebben igen kevés volt (352 hold). Magánosoknak egyáltalában nincs erdőjük. Az agrárreform révén 1104 hold erdőhöz jutott a község és pedig a nyugati és az északi hegyeken. Szakadát községe Vurpódtól 400 holdat (20–25 kilométerre), Holczmánytól 404 holdat (5–6 kilométerre), Dolmánytól 180 holdat és Fenyőfalvától 120 holdat kapott. A közeli erdőkben inkább csak tölgy-, gyertyán-, juhar- és fűzfa fordul elő, míg a fenyőerdők oly messze vannak, hogy amikor egyszer tűzkár volt a községben és Alsó-Porumbák épületfát ajánlott fel a károsultaknak saját távolfekvő erdeiből, inkább drága pénzen a nagyszebeni piacon vették meg a szükséges famennyiséget, minthogy oly nehéz és fáradságos módon a messzi erdőkből hozzák el az ingyenfát. Az agrárreformkor kapott erdőségek állománya többnyire fenyő, amire a község lakósainak valóban a legnagyobb szükségük is van. A világháború előtt időközönként megállapították, hogy a község mekkora erdős területet termelhet ki. Ilyenkor a község vezetősége a lakosság között nyilatkat osztott szét, szinte egyforma nagyságban. Kivételt

képezett az egyedülálló özvegy, aki már nem gazdálkodik s így kevesebb fára van szüksége.

ÁLLATTENYÉSZTÉS

Az állatokat faj és nagyság szerint külön-külön csordákban a községi előjáróság és tanács választotta pásztorok őrzik a községi legelőkön, a tarlókon vagy az ugaron.

Külön csordákban vannak a lovak, ökrök, fejőstehenek, meddő tehenek és üszőborjúk, jármos tehenek, bivalyok, tejelő juhok, meddő juhok és sertések.

A gazdák az állatok után a községnek darabszámra fizetnek a legeltetésért.

Fedező mén jóideig nem volt a községben, a gazdák a szomszédos községekbe voltak kénytelenek kancáikat elvinni fedeztetni. A mének az állami méntelepről valók. 1937-ben azonban Szakadát községe is beszerzett egy csődört. A községnek van három szimentáli tehénbikája és három bivalybikája.

Sertése minden gazdának van, (1–3 kocája), de kimondottan tenyésztelepe senkinek sincs. A malacokból 3–4-et visszatartanak, a többit pénzzé teszik.

Igavonó állatnak az ökröt és lovat használják. 1890-ig a bivalyokon kívül a fehér szarvasmarhát tartották,* amely fajt azonban nem sikerült feljavítani még a megvásárolt három szimentáli bikával sem. Újabban már több a bivaly, mint a fehér vagy vörös szarvasmarha. A teheneknek átlag napi hat liter tejük van. Legkevesebb a napi négy liter, legtöbb a napi kilenc liter tej.

A juhok legeltetése. Van a faluban 3–4 juh-pásztor, aki kis fizetésért és gabonáért körülbelül 150–200 juhot vállal. Egy-egy gazdának átlag 4–10 juha van. Tavasszal, hóolvadás után, a pásztor kiviszi a juhokat a tarlóra vagy az ugarra, majd pünkösöd után a Kárpátokba, ahol a szomszédos községek havasi legelőin háromhónapi időtartamra kiadják a nyáját juhos vállalkozóknak. Miután a község legelője mételytermelő, rendszeren a feleki, a felső- és alsó-

---

* 33 százalék bivaly, 64 százalék fehér és csak 3 százalék vörös szarvasmarha volt az állomány a Magyar Statisztikai Közlemények szerint.

sebesi s más távoli legelőkre hajtják fel a szakadati juhokat. Május első hetében tartják a „juhnyírást”. A gyapjút a gazdák inkább csak saját céljukra használják. Ősszel ismét lehozzák a juhokat a búzatarlóra, a falusi pásztorok keze alá. November 10-ikétől „berreg”-nek a juhok. Kecse is elég sok van, mintegy negyede a juhállománynak.

Tej, vaj. A legérdekesebb pénzkereseti lehetősége a gazdának a tej, amelyet a községben levő 3 tejcarnokban gyűjtenek össze s belőle sajtot, túrót, de főképp vaját dolgoznak fel. A lakosság 70 százaléka 2–10 liter tejet visz be a tejcarnokba. Van két román és egy magyar csarnok.* Az elkészített vaját Nagyszebenben és Bukarestben értékesítik.

Az állattenyésztés általában gyenge fokon áll, legfeljebb a disznótenyésztésük jobb az átlagnál.

Baromfiudvarok nincsenek, a felesleget a szebeni piacra viszik. A baromfi tenyésztése újabban fejlődött s tartanak Plymouth, Leeghorn és Rode-Island fajtákat, de a leggyakoribb azért még mindig a régi, vegyes, keverék faj.

Halászat annak ellenére, hogy az Olt mellett élnek, nem nagyon fejlődött ki, aminek oka szintén a piac hiánya. Csupán néhány román és alig 4–5 magyar gazda bajlódik vele. Harcsát, márnát, pontyot (pozsár), borlingot, répa-halat (huszár), csukát szoktak fogni.

Halászati eszközeik a következők:

1. Porond-háló, amellyel térdig vízben állva halásznak.
2. Húzó-háló, vagyis a rendes emelő-háló, amellyel többnyire csónakból halásznak.
3. A kerítő-háló, amelyhez legalább négy ember kell.
4. Télen varsával és kerítő-hálóval fogják a halakat.
5. A szigony használata ma tilos, de régenté azzal fogtak sok halat.
6. Végül a legérdekesebb és elég egyszerű a „kötelek” (sorhorog) nevezetű módszerük. Ez egy 25–40 méter hosszú kötélből áll, amelyre 70–80 centiméter távolságban egy rövid 25 centiméteres zsineget kötnek. Minden egyes zsineg végén horog lóg. Minden negyedik horog közé, tehát mintegy 3 méterre egymástól, a kötéltre rákötnek egy tojásnagyságú kő-

---

* A magyar tejcarnok 1938-ban megszűnt, mert a magyarok utcájában egy szebeni szász nagykereskedő versenyképes csarnokot állított fel.

darabot, amely az egésztestet a vízben lehúzza. A kötél egyik végét a parton egy fához kötik, a másik vége azonban a vízben szabadon marad (a kövek úgyis lehúzzák). Este helyezik el az egésztestet s hajnalban veszik ki az esetleges zsákmánnyal.

A vadászat nem népi foglalkozás, a vadászterületet a nagyszebeni Magyar Párt volt tagozatának elnöke bírli. Vaddisznóra, nyúlra, récére, rókára, vadmacskára, farkasra szoktak vadászni.

Méhészet csak 2–3 helyen található a községben, kevés rajjal és kezdetleges kezeléssel. Pedig régebben ez is elterjedtebb volt (1897-ben 67 méhcsalád) és e célra alkalmas virágos-rét bőven van a határban.

A GYÜMÖLCSMŰVELÉS

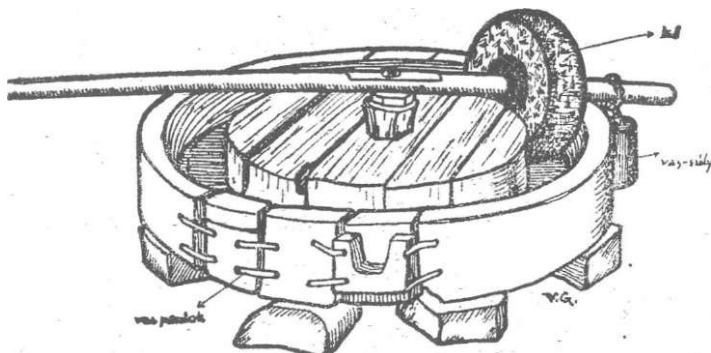
A gyümölcs- és szőlőművelés nem ismeretlen a szakadátiak előtt ma sem, de régebben nagyobb arányokban foglalkoztak vele. A községtől 3 kilométerre a Szász János gödrében, a Berek-dűlőben és a Máté János oldalában nem is olyan rég nagy gyümölcsöskertek voltak, amelyekkel 1865 táján hagytak fel. Ugyanekkor szüntették be a szőlőművelést, egyrészt, mertérés előtt mások lelopkodták a szőlőt, másrészt, mert betegek lettek a szőlőtövek. Nagy szőlőskertek voltak a múlt század közepén a „Rác oldalán”, a „Gyergyelá”-ban és az „Alul a patakon” nevezetű helyeken, amelyek ma is magyarok kezén vannak. Szőlőt ma egyáltalában nem termelnek, gyümölcsöt igen. És pedig szilvát, almát (batul, törökbalint, jónathán), körtét és diót. Sajnos, csak saját használatra. Tekintve, hogy a szilvaaszalással, az almatöréssel foglalkoznak, érdemes lenne szakembereket hívni a faluba, hogy szakszerű kiképzést adjanak nekik s aztán az értékesítésről is könnyebb lenne a gondoskodás. Minden telek végében van egy kert, amelyben a veteményeken kívül gyümölcsfákat is tartanak, (szükség esetén még takarmányt is).*

---

* 1897-ben 12,328 gyümölcsfát ír a Magyar Statisztikai Közlemények. Ebből legtöbb (9082) a szilvafa, azután az almafa (1998) és a körtefa (892). Száz-száz körül van az eper-, szeder-, meggy- és cseresznyefák száma. De akad néhány dió-, őszibarack-, kajszin-, gesztenye-, sőt mandulafa is.

A falu határán, a Dóc-utca végén, a háború előtt volt egy faiskola, amelyben gyümölcsfa-csemetéket neveltek, de kedvezőtlen földje miatt abbahagyták s helyette akác- és szilfacsemetéket ültettek, amely fák ágai igen alkalmasok árkok partjának megkötésére. Később ezt is felhagyták és a helyet belső részére a cigányoknak adták. A gyümölcsfacsemetekert pótlására aztán a községben vettek egy udvart, de rövidesen azzal is felhagytak, mivel túl vizenyősnek találták a helyet s így e kertben ma cser- és tölgyecsemetéket termelnek. E sok eredménytelen községi kísérlet után az evangélikus egyház létesített saját híveinek egy kis faiskolát a volt segédlelkészi kertben. 1936 nyarán pedig a falu keleti szélén, a „kertek megett”, az egyházi réten 2–3 szomszédos román birtokost is hozzácsatolván, egy 62 fából álló magyar evangélikus egyházi gyümölcsöst létesítettek s azt közmunkával körülkerítették. Ebben a munkában hiánytalanul minden evangélikus férfi résztvett, a jelenlegi pappal az élén. Ezt a gyümölcsöst a két ifjúsági egyesület tagjai gondozzák, papjuk szakszerű vezetése mellett.

Gyümölcsfeldolgozó módszert kettőt ismernek és használnak: az almából és vackorkörtéből pálinkát vagy almabort készítenek, a szilvát pedig részben aszalják, részben pálinkát főznek belőle. Régebben almaecetet is készítettek, de ma már nem éri meg a fáradságot. Azért van ma is még több fából faragott almatörő és almaprés. A magyarok közül Orsik Istvánnak volt egy igen érdekes nagyméretű

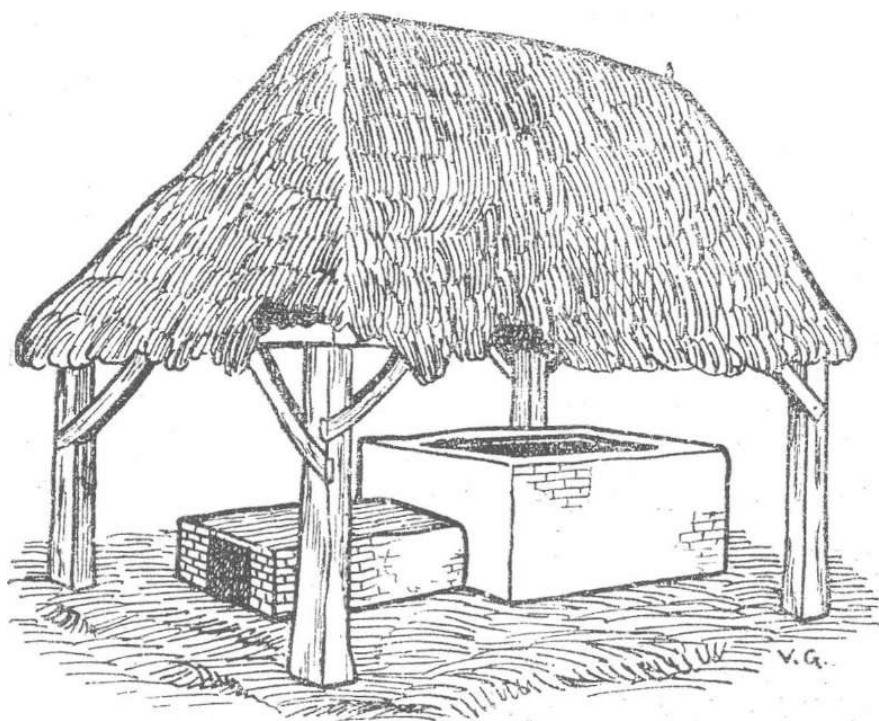
Kézzel hajtott almatörő. Cserefából készült 1893-ban.

almatörője és egy almaprése, ezt 1893-ban Gergely István faragta ki. Orsik ezeket négy évvel ezelőtt adta el egy román embernek.

Szilvaaszalót Pál Istvánnál láttam, aki az aszalás módját így magyarázta meg:

„A szilvát rászórjuk az aszaló sövényére kétujjnyi vastagon. Az aszaló szádájába gyenge tüzet rakunk, úgy, hogy csak hőség és füst jusson a szilvákhöz. Közben keverni kell a szilvát, hogy egyenletesen aszalódjék. Úgy 10–12 óra múlva a szilva egy része leszedhető. Ezt kosárba tesszük és a szobába visszük. A sövényen megmaradt szilvát a sövény-

Szilvaaszaló.

ek a tűzhöz közelebb eső részéhez gyűjtjük, egyenletesen elszórva, a másik, a tűztől távolabb eső részére pedig friss szilvát szórunk. Ezt természetesen addig ismételjük, amíg szilvánk mind rákerült a sövényre. A kosarakban összegyűjtött és aszalódott szilvát (kotyónak hívják) ismét rátesszük a

sövényre, amikor is a szilvát nagyobb tűz mellett forróra melegítjük s így melegen fonott kosarakba vagy kicsi faládikókba nyomkodjuk, ahol így préselve, éveig is eláll”.

Az aszaltszilvát csak saját szükségletre készítik, nem eladásra.

Akinek nincs aszalója, az kemencében végzi el az aszalás munkáját, de az ilyen szilva nem oly ízletes és tiszta, mint az aszalóban elkészített szilva.

V e t e m é n y e s k e r t j e i k inkább csak a magyaroknak vannak és a csűr hátamögötti kertben, ahol néhány gyümölcsfa és sok más fa is áll.

A község közelében, a Bálint-kövénél egy káposztás-hely van, ahol sok magyar gazdának van egy-egy keskeny földje. A káposzta termelése is kezdetleges fokon áll, csak házi használatra termesztnek, mivel nem szakszerű a kezelése.

G y ó g y n ö v é n y t nem termel senki, de a réti gyógynövényeket részben felhasználják saját céljukra.

L e n t nem termelnek s nem is dolgoznak vele szövésnél. De k e n d e r t annál többet, minden ház termel, de csak annyit, amennyi a ház szükségletét fedezi. Esetleges feleslegüket Feleken vagy Nagyszébenben adják el.

GAZDASÁGI INTÉZMÉNYEK

Semmilyen gazdasági intézmény nincs a községben, még csak gazdakör sem. Gazdasági szakelőadásokat sem magyar, sem román nyelven nem szoktak tartani, de a szomszédos szász községek lakóitól sok új gazdasági módszert sajátítanak el.

Közbirtokosság a községben nincsen. Csupán a községi kaszáló, legelő és erdő közös, amelyeket minden egyes gazda „egyforma jogokkal” használ.

Szövetkezet sincs a községben, mert annak megszervezésére alkalmas ember hiányzik. Legfeljebb a magyaroknál levő és 1911 óta szépen működő „Raiffeisen” takarékpénztárt lehetne ide sorolni, amely a hasonnevű szász szövetkezetnek itteni fiókja. Tagjai csak az evangélikus magyarok lehetnek, de van néhány román „betétes” is. Az utóbbi évek

pénzügyi viharai e kis intézményt is megsemmisüléssel fenyegették, de kiheverte s most már lassan emelkedőben van. Már ad hathavi lejáráttal kölcsönöket tagjainak. 1936 április 15-én 691.103 lej betétje és 452.831 lej kint levő kölcsön-pénze volt.

A háború előtt szépen működött a „Hangya” szövetkezeti bolt (1908-tól 1918-ig), de a háborút követő zavaros időben kifosztották s ezzel aztán meg is szűnt. A görög-katolikusoknak egy „Săcădateana” nevű takarékpénztára működik, míg a görög-keletiek „Plugarul” nevű pénztára 1935-ben megszűnt.

IPAR ÉS KERESKEDELEM

Nagyobb ipartelep, gyár a faluban nincs, csupán egy kisebbszerű szításmalom. Ez egy román asszony tulajdona.

Iparos, kereskedő is kevés van; néhány év előtt valamivel többen voltak, de a szomszédos fejlettebb Felek elnyomta őket. Jelenleg van három varga (két magyar, egy cigány), van négy kovács (két magyar és két cigány), két magyar asztalos, valamint három szatócsüzlet (két román és egy magyar). Az egész községben két korcsma van (román).

Az iparosok közül csupán a kovács és varga tud a mesterségéből megélni, a többi egyúttal gazdálkodni is kénytelen. Vásárra nem járnak. Három mészáros is van, akik azonban csak alkalmyszerűen vágnak és mérnek ki állatot; a magyarok közül sokan értenek az ács és a kőműves mesterséghez. Sok iparosnak nincs is iparendélye s ezért csak mint segéd dolgozik a másoknak.

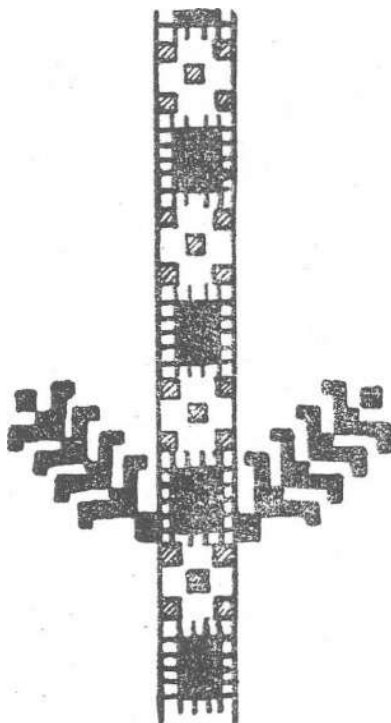
Olajprés nincs a községben, almaprés van három. Ványoló, gyapjufésülő nincs, mert azt a munkát Porumbákon, Czódon, illetve Feleken végeztetik el.

HÁZIIPAR

A háziipar iparszerűvé nem fejlődött ki, ámbár minden házban értenek többfélehez, ahogyan ez földműveseknél szokás, de azt csak saját szükségletükre csinálják, piacra, eladásra nem viszik. Több férfi ért a kosárfonáshoz s mivel

e célra szükséges nyersanyag, fűzfavessző és sás bőven van, alkalmas lenne arra, hogy jövedelmező háziiparrá fejlesszék. A sulykok, guzsalyok, jármok egyszerűek, nem nagyon díszesek. De, hogy lehetnek díszített eszközeik, azt bizonyítja az a néhány még található orsókarika, amely fából van kimetszve és színesen festve.

Legfontosabb és legfejlettebb háziipar, azaz népi ipar a szövés-fonás. Gyapjúval, kenderrel és bolti pamuttal vagy

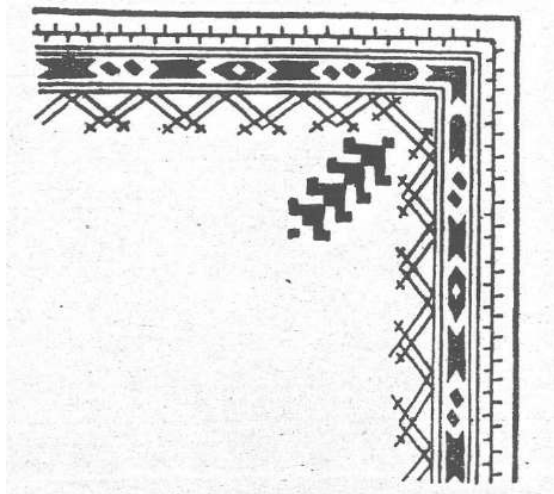

Kötény-hímecske (narancssárga selyemfonállal).

mindezek együttes használatával dolgoznak a nők a szövőszéken, az „osztovátán”, aszerint, hogy finomabb, ünneplő vásznakat vagy erősebb anyagot kell készíteni mindennapi használatra. Sokan viszik a gyapjút a feleki, gépekkal dolgozó fészülöbe és festőbe. „Ványolni” Porumbákra és Czódba viszik a gyapjúszőttest, amelyből férfikabátot, ujjast, téli takarót, „csergét”, „szörtarisznyát”, „gyerek polkadót”, téli kötényt is készítenek. Házilag is tudnak festeni, cserzéssel. Égerfakérget kevés vízben megfőznek, ennek fekete levében zöld-gálicot oldanak, hogy jobban fogjon. A feketítendő ruhát

(gyapjú és kender) a langyos fekete lében addig áztatják, amíg a ruha a kellő mennyiségű festéket átveszi. Utána tiszta vízben kimossák. Szőnek még rongyszőnyeget is, de díszes, mintás szőnyeget nem tudnak szőni, csupán vékonyabb és egyszerűbb ágytakarót, asztalterítőt.

A háziiparral kapcsolatosan népművészetről csak a női szőttesek és hímzések esetében lehet említést tenni. Hímzésük igen gazdag és színes, van benne szász és román eredetre valló. Ing ujjára, nyakra, köténybe kézzel hímzik bele többszínű fonállal egymás mellett a díszeket, „hímecskék”-et

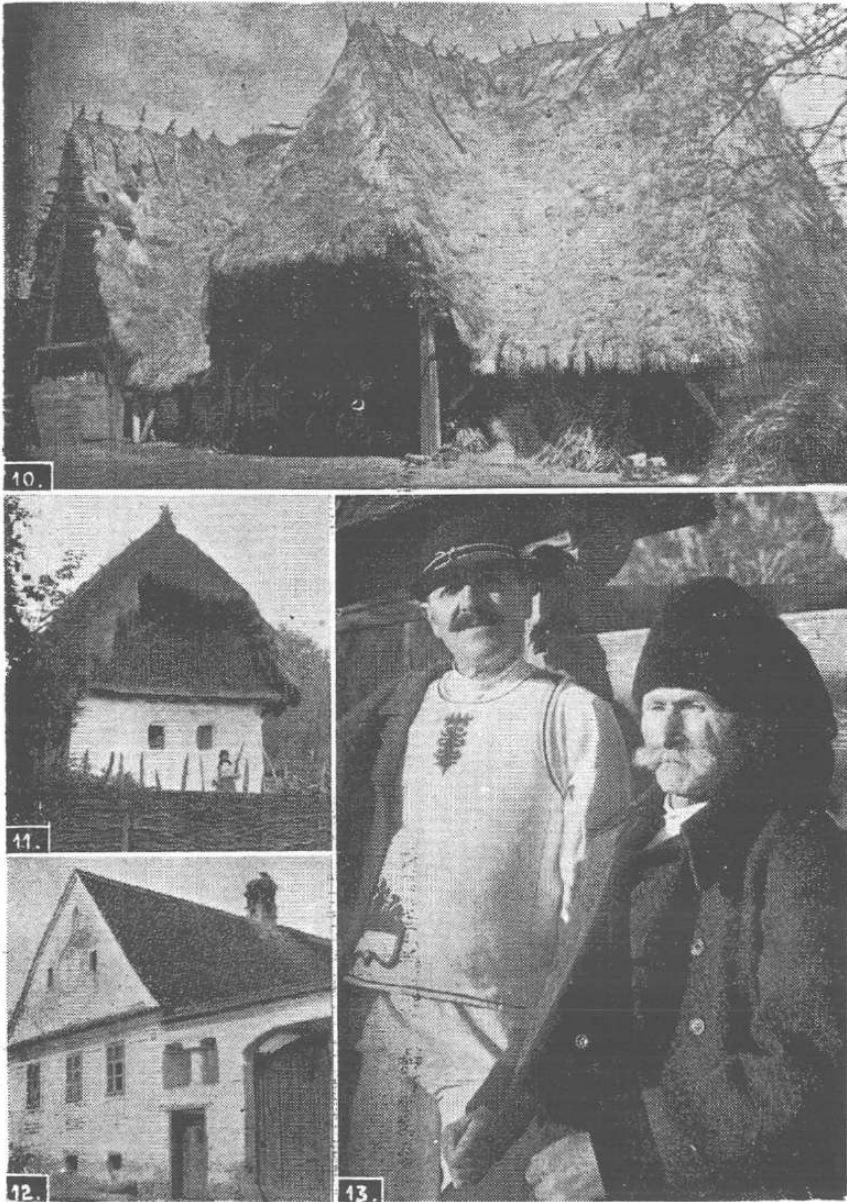

Kötény-hímecske.

amelyek részben mértani idomok, de vannak állati, virág- és levélalakok is. Ezt keresztzemes öltésekkel és szálöltéssel varrják bele. A törülközőkbe a hímeket beleszővik. A legkülönbözőbb színű fonállal híméznek. Vannak egyszínű, kétszínű és többszínű hímek. Szépek, kiforrottak. Horgolást is használnak újabban a párnába, törülközőbe, asztalterítőbe, továbbá csipkének és betétnek. Rojtozást asztalterítő és törülköző szélére alkalmaznak.

A község a jegyzőn és a községi bírón kívül, akik munkaköre az egész országban egyforma, tart még egy kisbírót is. Ennek hatásköre csak arra terjed ki, hogy a rendre és csendre vigyáz s az éjjeliőröket ellenőrzi. Van még határbíró, akit a magyarok „szószóló”-nak is neveznek. Ámbár emberemlékezet óta ezt a tisztséget mindig román ember tölti

AZ ÓSI HAJLÉK

10. Régi csűr Nagy András telkén. 11. Régi faház sövénykerítéssel.
12. Koppándi János három ablakos újszerű háza. 13. Két magyar férfi
a kerítés mellett.

Vámszer Géza: Szakadát.

Fischer József felvételei.

NEMZEDÉKRŐL NEMZEDÉKRE

14 Gyermek a ház előtt. 15. Fialok a kútnál. 16. Az eladó leány kelengyéje a „nagy házban”. 17. Leány. 18. Menyecske. 19. Idősebb asszony.

be, úgy látszik a régi időkből átmentették ezt a jó magyar kifejezést. A határbíró feladatai: a vitás esetekben felméri a felek földjét s igazságot szolgáltat. Ő vigyáz a határőrökre s kihágások esetében bírságot szab ki a vétkesekre. Tiszt-sége tehát igen fontos és nagy hatalom van a kezébe adva, ezért tekintély dolgában a bíró után következik. Vannak még esküdtek, akik a község ügyeit a tanácsgyűléseken intézik és a közmunkákat vezetik. A magyarok részéről régi idő óta csak egy ilyen esküdt van a község vezetőségében, aki a magyarok felé közvetíti a határozatokat és intézkedéseket s képviseli azok érdekeit a községi gyűléseken.

A községi pénztár kiadásait a legelők és kaszálók bérleteinek bevételeiből fedezi, továbbá a faeladásból s újabban a községi vendéglői engedély díjából. 1721–22-ben az evangélikus egyház még a teljes földesúri felsőség és italmérési jog birtokában volt. A politikai község e régi előjog alapján egészen a hatalomváltásig illetéket fizetett az evangélikus egyháznak a községi vendéglői jogért.

Rége a malomjog nagy jövedelmet jelentett s így annak elnyerése nem volt könnyű dolog. A szakadátiak is kötelesek voltak az előnyben részesített feleki malmot használni (1582-ös és 1767-es okmány szerint). Legfeljebb annyit biztosítottak nekik, hogy a molnár, ha rossz lisztet adott, köteles volt őket kárpótolni. 1722-ben még azt is megengedték nekik, hogy a porumbáki malmot is használhatták, amit aztán rövid idő múlva megint eltiltottak tőlük. A múlt század közepén már két malomjoghoz is jutott Szakadát. Az egyik még 50 évvel ezelőtt állott s ahogyan Id. Pál Sámuel elmondja, igen érdekes tálcolmány lehetett. A malom ugyanis egy úszó-hajóra épült és fűzfavesszőkből font kötelekkel láncolták a parthoz. A hajóra épített malom azért volt itt előnyösebb, mint a partra épített rendes vízimalom, mert így az Olt vizének időszakonkénti emelkedése és apadása nem befolyásolta munkájában, állandóan volt vize s így mindig működhetett. Itt említjük meg, hogy a Felek felé vezető gyalogösvény ma is, de rége is, csónakos közlekedéssel függött össze. A csónakjárat a múlt század második felében a már előbb említett malom-bérlőé, Gergely Istváné volt. Ezen közlekedett ő Porumbák felé, ahol még egy malma volt. Ez a csónakjárat régi intézmény lehetett, mert a régi malmok közelében levő földeket is a „hajó”-ról nevezték el

„Corabia Sacădații”-nek. Tekintve, hogy a szakadátiaknak az Olt túlsó oldalán is vannak földjeik, a csónakjárat az ő érdekeiket szolgálta.

T e r h e k. A lakosság az önellátásra fekteti a súlyt és sem terményekben, sem háziipari munkákban nem igyekszik többletet elérni és piacra dolgozni. Így aránylag igen kevés az, amiből pénzt csinál. Pénzükből legtöbbet mezőgazdasági munkálatokra költenek, azaz eszközökre, gépekre, vetőmagra. Ruházatuk nagyrészt a férfi és a nő együttesen termeli és dolgozza fel. Legfeljebb a lábbelit, az ünnepi ruhának való anyagot, a fűszert, szappant, (ezt ugyanis nem főzik maguknak otthon), húst, vasárút, petróleumot, dohányt, továbbá építkezéshez cserepet, téglát, épületfát, meszet vásárolják pénzért. Pálinkát maguk készíteneek, bort pedig csak kivételes alkalmakkor, lakodalomkor, sátoros ünnepkor vásárolnak. Fényűzési cikkekre csak a nők költenek, ők is csak annyit, amennyire épp szükségük van az ünneplő ruhához.

A lakosság 80 százaléka, a magyarok 95 százaléka adóságokkal küzd. Leginkább bankoknál (Albina), de helybeli magánosoknál is tartoznak. A konverziós törvény bevezetésekor a nép fellélegzett s épp ennek örömeében a magyar lakosság (egy kivételével) pontosan teljesítette a megállapodás szerinti törlesztési kötelezettségeit.

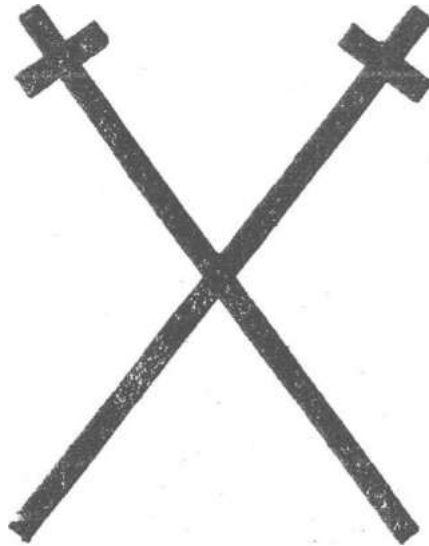
A magyarság az állami adón és községi illetéken kívül elég nagy egyházi adóval is megterhelt. Évente mintegy 25.000 lejt fizet temploma és iskolája fenntartására, ami azt jelenti, hogy családonként 100–1000 lejt kell fizessenek, ami más vidékekhez viszonyítva nagy áldozat.

Munkanélküli nincs a magyarok között. Mindegyik családnak megvan a maga földje, amely eltartja. Legfeljebb a szegényebbje vagy ahol túl sok a gyermek, ott egy-egy családtag idegenbe megy, ahol elszegődik szolgának. Így a magyarok közül évente 3–4 legény és leány megy el szolgálni a szomszéd faluba vagy Nagyszebenbe. Otthon, a faluban magyar sohasem szolgál. Cselédet, szolgát ritkán fogad meg magyar gazda, túl költségesnek tartja kis gazdaságához képest. Inkább munkaidőben román napszámosokat fogadnak, ha a család gyermekeinek segítsége nem lenne elegendő. A napszámos bére az ételmen kívül: kaszálásnál 80–100 lej, kapáláskor 40–60 lej naponta.

A szolga fizetése: teljes ellátás (ugyanazt eszi, mint a

gazda), átlag 600 lej értékű ruha és 2500–3000 lej készpénz évente. Lakása a csűrben, istállóban van. Kötelessége reggeltől estig minden szolgai teendőt elvégezni, néha éjjel is.

Hogy a szakadái magyarok megélhetési viszonyait jobban megvilágítsam, átnéztem egy közepes és egy kispapva vagyoni helyzetét és kiadásait. Természetben mindkettő megszerzi magának, illetőleg családjának a létfenntartáshoz szükséges terményeket, így a kenyert, tejet, tojást, egy hízott disznót, kerti veteményeket, krumplit, gyümölcsöt, kendert, gyapjút s végül a feleslegbe maradt termények, egy-egy

Szakadát mai címere.

borjú, disznó és majorság eladásából a közepes gazda átlag 15.000, a kispapva 8500 lej készpénzhez jut évente. Mindkét gazda elköltheti mondhatni egész jövedelmét s állandó pénz-zavarban van, mégis jó esztendőt véve alapul, a közepes gazdának még 500 lej megtakarított pénzecskeje is maradhat.

E gyenge megélhetés és jövedelem mellett szinte elképzelhetetlen, hogy ha rendkívüli nagyobb kiadás előtt áll a gazda, mit és hogyan segíthet magán. Mert, ha egy új kőházat kell magának felépíttessen, az legalább 40.000 lejbe kerül. Ha kéz alatt vesz egy használtabb házat udvarral és melléképületekkel, az is 30–40.000 lej. Egy közepes szántó vagy kaszáló holdja 6–10.000 lej, ami nem is oly drága más vidékek áraihoz viszonyítva.

A FALU MŰVELTSÉGI ÉLETE

Szakadát magyarsága egyszerű földművesnép, tanult ember egyedül a lelkész, aki egyben a tanítói munkát is végzi. A magyar lakosok műveltsége az átlagos falusi gazdálkodó lakosság műveltségén felül áll. Analfabéta nincs közöttük, viszont középfokú vagy szakmai iskoláztatásra nem töreksenek. A magyarok zöme nem igen tanul tovább, hanem falujában marad, mint gazdálkodó. Alig egynéhányan mennek ipari pályára vagy tisztviselőnek. Az iparosok is többnyire visszatérnek a faluba. Ha valaki mégis idegenben telepszik le, összeköttetésben marad falujával s ragaszkodik a rokoni kapcsolatokhoz.

KÖZMŰVELŐDÉSI INTÉZMÉNYEK

A világháború előtt volt a szakadati magyaroknak két könyvtárunk is: egy kis EMKE-könyvtár s egy ifjúsági könyvtár. Ezeket a hatalomváltás után lefoglalták és elvitték. Azóta új kis könyvtárt állítottak fel, ennek 115 kötetét azonban már mindenki elolvasta s mivel új könyvhöz alig jutnak, szinte azt mondhatnók, hogy ez a kis magyar sziget könyvet – nem olvas! Régebben a Magyar Párt nagyszabású tagozata hébe-hóba kiküldötte kölcsönkönyvtárát, a párt feloszlásával azonban ez is elmaradt. Ujságot a magyar lakosság szívesen olvas, de csak olcsó néplapot. Több példányban jár a faluba a kolozsvári Magyar Nép.

Műkedvelő előadásokat a háború után Biró László lelkész idejében évenként kétszer-háromszor is rendeztek, azóta azonban mind ritkábban kerül erre sor. Az előadások jövedelmét annakidején az iskola és a gyűlésterem javítására fordították. A műkedvelő előadások feledhetetlen emléket hagytak maguk után. A legények és lányok szívesen műve-

lődtek és szórakoztak. Nagyon jó néven vette mindenki, hogy a lelkész foglalkozik az ifjúsággal.

Volt magyar dalárda is, kár, hogy ez is abbamaradt. Zenekara azonban van kettő is a csekélyszámú magyarságnak. Egy rezesbanda és egy vonós-fúvós zenekar. Ez utóbbi a cigányzenét pótolja. Mindkét zenekar előírt díjazásért lakodalmakon és táncmulatságokon szerepel. A községben román zenekar nincsen s ezért szívesen látják a magyar zenészeket román ünnepségeken és mulatságokon is.

A kultúrházat egyszerűsége miatt gyűlésteremnek hívják. Ötablakos kőház, az egyház tulajdonában. Egy nagyobb terme van az előadások részére és egy kisebb terme, amely inkább olvasószoba, olyan kaszinó-féle. Itt „a gyűlésterem”-ben rendezik a magyarok előadásait, gyűléseit, táncmulatságaikat, sőt a legtöbb lakodalom is itt zajlik le. (A román előadások és mulatságok színhelye a községháza vagy az állami iskola).

ERKÖLCS

A szakadati magyarok erkölcsi és társadalmi élete példás. Minden társadalmi és kulturális megnyilvánulás az egyházon belül történik. Igaz, hogy a legtöbb megmozdulásnál a megjelenés vagy részvét szigorú fenytések és pénzbüntetés terhe mellett kötelező, de ez az erkölcsi és anyagi kényszer elviselhető és szükséges egy ily kisszámú néptöredék fennmaradásához. Ilyen erkölcsi kényszer a temetéseken és énekórákon való kötelező megjelenés. Súlyos fenytéknek számít a mulatságokból való kitiltás rendetlenkedésért, vagy a közmegvetés erkölcstelen élet, részegség miatt. Mindebben szigorú közösségi fegyelem nyilvánul meg, de ebből a fegyelemből éppen közösségi jellege miatt erkölcsiség árad.

Mily sokatmondó például az a finom, udvariaskodásnak látszó testvéri figyelem, hogy táncmulatságon a legény minden lányt köteles felkérni, még akkor is, ha a lány vagy családja a legény haragosa, sőt még az esetben is, ha a lány egyszer egy felkérését visszautasította. Nagyon elítélik a részegséget, főképp az olyan legénynél, aki még nem is konfirmált. Ennél még azt is rossznéven veszik, ha egyáltalában szeszes italt fogyaszt, – de ez nem igen fordul elő. A sze-

mérmetlen vagy durva beszédet nagyon szigorúan elítélik. Aki összejöveteleiken rendetlenkedik, azt bizonyos időre kiltják a mulatságaikból. Egy érdekes feljegyzés található az egyházi jegyzőkönyvek között 1864 március hatodikáról, amely szerint a presbitérium elrendeli, hogy 2 pengőforint büntetést fizessen a templom ládjába az, aki a házában tartott guzsalyosban megtúr iskoláslányokat vagy cigányasszonyokat. Úgyszintén büntetést fizessen a legények atyja vagy az öreg legény, ha tűri, hogy idegenek a guzsalyosban résztvegyenek.

Ha az összejövetelekre román is meghívják, tiszteletére egy-két román táncot is húzatnak. Ilyenkor azonban maguk a magyarok is táncolnak, éppen úgy, mint ahogyan a román vendégek is beállanak a magyar táncba.

A háború előtti évtizedekben még 5 krajcárral büntették az ifjúsági egyesületek a legényeket és lányokat, ha nem mentek el a templomba. Ma ezt elhanyagolják, ámbar a törvényük még előírja. Lopás, tolvajlás egyáltalában nem fordul elő. Az erdőkihágást, a határsértést és a tilosban etetést (miként a legtöbb erdélyi hegyvidéki népnél, amelynek közös erdeje, legelője és kaszálója van) nem tekintik szégyelnivaló erkölcsi hibának, kivéve, ha már levágott fát vagy érett termést lop valaki. A magyarok egymás között nem igen pereskednek. Nagyritkán birtokháborításért. Ilyen esetben nagyszebeni román ügyvédhez fordulnak védelemért. A férfiak jól bánnak feleségeikkel és gyerekeikkel. Nem verik és a nehéz munkától lehetőleg kimélik őket. Az öregek iránti tisztelet és szeretet mind a magyaroknál, mind a románoknál fejlett.

A szakadái magyarok összetartanak. Segítik egymást. Választásokkor egyöntetűen a volt Magyar Párt listájára szavaztak, amelynek még akkor is hűséges tagjai maradtak, amikor a nagyszebeni tagozattal nézeteltérések támadtak. A kaláka már csak bizonyos esetekben szokásos, de sohasem olyan általános jellegű, mint a székelyeknél. Házépítéskor például minden magyar családtól megy valaki egy-két napra segíteni. Csépléskor, kukoricafosztáskor is elmennek egymáshoz a fiatalok. Régi, öröklött jogszokás szerint a bírónak egy egész nap jár az egész község lakosai részéről, amelyet a magyarok „arató-kaláká”-nak neveznek s melyen természetesen szintén résztvesznek.

Lélekemelő látvány, ha a magyarok egyházuknak végeznek „közmunkát”. Magam is szemtanuja voltam, amikor be-kertelték az egyház gyümölcsösét. Látszott rajtuk, hogy most közös erővel ismét alkotni akarnak valamit, ami kis közös-ségüket meg fogja erősíteni. Minden evangélikus magyar családnak képviseltetnie kell magát az egyházi közmunkán. Fegyelmezettségre és kötelességtudásukra jellemző, hogy hiányozni ilyenkor nem lehet, még betegség címén sem, mert ez esetben vagy a fiát vagy feleségét küldi ki a távolmaradó családfő.

Nagyon érdekes közelebről látni és tanulmányozni társadalmi berendezésüket, testvéries együttérzésüket és józan nemzeti öntudatukat, mert ehhez hasonlót erdélyi magyar községeinkben igen ritkán találunk. Szervezettség, összetartás, fegyelem és józanság, ezek azok a tulajdonságok, amelyek a szakadati magyarokat évszázadokon keresztül megtartották. Látszik, hogy hagyományos erkölcsi tudatból tartják be ezeket az elveket. Érzik és tudják, hogy ez tartotta őket évszázadokon át fenn és ez ad nekik tekintélyt a velük együttélő románság előtt még mai gyengeségükben is.

EGYHÁZI ÉLET

A magyarok általában vallásosak, de túlzásokba vagy álszenteskedésbe nem esnek. Szekták nincsenek közöttük.

Ez a kicsiny evangélikus magyar egyház régi idők óta a nagyszebeni evangélikus szász püspökséghez tartozott s így természetesen minden tekintetben ennek szervezete és szokásai szerint rendezkedett be. Még akkor sem szakadtak el a nagyszebeni püspökségtől, amikor magyar evangélikus egyházi szervezkedések indultak meg, mert úgy érezték, hogy helyi érdekeik őket mindenképp a közeli szász egyházhoz kötik. A szakadati egyháznak tekintélyes birtokai voltak mindig, amit részben számos feljegyzés, részben az a tény is bizonyít, hogy ez a kis létszámú egyház nemcsak lelkészt, hanem káplánt és tanítót is tartott. Ma egy személy látja el mind a háromnak a teendőit.

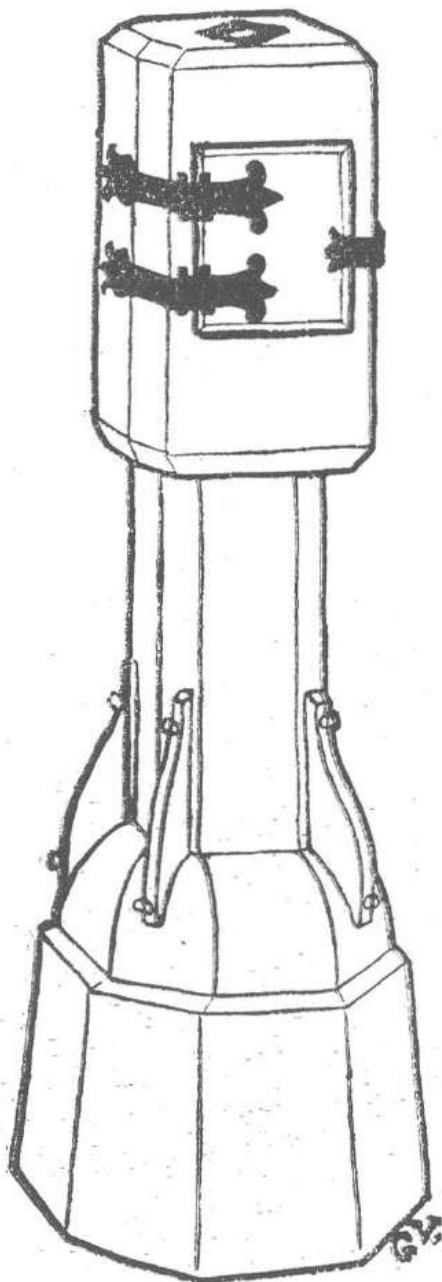
Érdekes az egyházi adó kivetésének bonyolult, de pontos és igazságos módja. Minden egyes adófizető egyháztagnál

tekintetbe veszik az állami adót, a tulajdonában levő földet, állatállományt, a családtagok létszámát s a munkaképességet. A megállapított egyházi adót le lehet róni közmunkával vagy természetben is, de ez utóbbit igen kevesen veszik igénybe. Az egyházi adót az egyházfi gyűjti össze s fizeti le az evangélikus szász konzisztóriumnak. Átlag 20–25 ezer lej az az összeg, amit e kis számú egyház hívei egyházi adó címén összehoznak. Mivel az évi költségvetésük 80000 lej, a hiányzó összeget a konzisztórium fedezi, részben a Gusztáv Adolf egyesület és más intézmények segélyeiből.

Az evangélikus szász konzisztórium megértő és testvéri gondosságát a szakadátai magyar hívek illő hálával fogadják. Kongruát az államtól az egyházközség 1928 óta nem kap, mivel a törvényben előírt lélekszámot nem éri el.

Az iskolát az egyházi birtokok béréből tartják fenn s a hívek közmunkával maguk végzik el a javításokat és újításokat.

Tekintve, hogy a magyarok elenyésző kivétellel mind evangélikusok, szervezeteik irányítása az egyházon, a papon és a szász intézményeken keresztül egységesen történik s így a hívek érzik és tudják a templom és az iskola fontosságát. Hálásak szász egyházi főhatóságuknak, viszont ez sem kísérelte meg eddig, hogy őket a szász politika érdekkörébe vonja be, vagy pláne, hogy elnemzettelenítse őket. Nem a magyart látják bennük, hanem az evangélikust, akit protestáns

Tölgyfából faragott templomi persely, (Magassága 90 cm.)

öntudatból támogatnak. Jellemző különben, hogy a szakadati evangélikusok egyházi főhatóságukkal magyarul beszélnek, mert németül nem tudnak.

AZ EGYHÁZ MULTJÁBÓL

A szakadati magyar egyház anyakönyveiből három kötet maradt fenn. Az első 1746-tól 1837-ig terjed. A második 1838-tól 1881-ig s a harmadik 1881-től máig gyűjtötte össze az egyház adatait. A legérdekesebb ezek közül természetesen az első kötet, amelyet „Tiszteletes és Tudós Kis Selyki Fáy György úr papságában” fektettek fel. (Régisége miatt ezt a könyvet 1938-ban a nagyszebeni Bruckenthal-könyvtárban helyezték el egyéb régi írásokkal együtt.)

Szakadát papjairól 1394-ben történik először említés. A falu nevét az oklevél „Czeket”-nek írja s két plébánosról tud: az egyik *Petrus*, a másik *Stephanus*.¹ A latin keresztnévemből természetesen nem derül ki, hogy e papok milyen anyanyelvűek lehettek. Ezután több, mint száz évig nem tudjuk egyetlen pap vagy községbeli vezető nevét sem. 1523-ban *Laurentius Zekel* a lelkész. Ez hihetőleg Székelyt jelent. 1529-ben a pap *Johannes*.

Miután Honterus János Erdélyben a 16-ik század közepén lépett fel és terjesztette el a szászok között a reformációt, az ezután következő szakadati papokat már protestánsoknak vehetjük. Sírfelirata szerint 60 éves korában halt meg 1595 december 23-án *Jakab Töosch von Offenbánya*.² 1596-ban a szakadati pap *Michael Salzbank* (Salisfod). Ezután két évig (1596–1598) *Michael Szentvárosi* lelkészkedik Szakadátan. 1600-ban pestisben hal meg *Andreas von Bolgatch* (Balkácsi András). 1603-ig *Nicolaus*, azután *Jovianus*, majd *Johann Kolp* a pap. 1640 március 6-án hal meg *Dániel*. Utóda 1653-ig *Matthäus Falk* Schellenbergből. Ugyancsak Schellenbergből való a következő pap is, *Mathias Kaunz*. 1660-ban halt meg *Hiachel*. Utóda, *Michael Klein* kercki diakónus, 1688-ig áll a szakadati egyház élén. 1689-től 1704-ig a vizaknai *Johann Weber*, majd a kiskapusi *Michael Hermann* következik. 1725-től 1752-ig magyar ember a lelkész: *Fáy György* vizaknai diakónus.

Tekintve, hogy Fáy György papsága óta rendelkezésünkre állanak a szakadati egyház anyakönyvei, 1752-től mindmáig nem nehéz a papok névsorának megállapítása. A névsor a következő: *Michael Reich*, a nagyszebeni iskola colaboratora (1752–1768), *Theodor Johann Dietrich* (1768–1777), *Matthias Goebbel* (1777–1797), *Samuel Gieb* (1797–1814), *Michael Harth*, később a nagyszebeni gimnázium magyar nyelvtanára (1814–1848), *Jakob Böhm* (1849–1869), *Eugen Filtsch* (1869–1880), *Rozsondai József* volt zombori lelkész (1880–1885), *Jakab János* volt krizbai lelkész (1885–1899), *Adriányi Adolf* volt marosvásárhelyi lelkész (1899–1916), aki, mint már megírtuk, ókirályságbeli internáltsága idején halt meg 1917-ben.

1916 és 1918 közt a szakadati egyháznak nem volt papja. A hatalomváltás után a lelkészek névsora a következő: *Biró László* (1918–1927), *Sipos András* (1927–1934), *Klockner Brunó*, aki tanítói minőségben végezte a papi teendőket is (1934–1935) s végül 1935-től mind a mai napig *Kloyber Gusztáv* paptanító. Megjegyzendő, hogy *Biró László* és *Sipos András* személyében a szakadatiak a szintén evangélikus hétfalusi magyar szórványtól kaptak lelkészt. Mindketten ma is a hétfalusiak közt lelkészkednek.

MAGYAR ISKOLA

Magyar iskola és tanító a községben már a 16-ik században működött, amit egy 1582-iki oklevél részlete is bizonyít.³ Ez az oklevél megnevezi, hogy a község lakosságának milyen természetbeni járulékokkal kell támogatnia iskoláját. Hogy milyen megszakításokkal folyt a tanítás és hogy ki végezte azt, arról nincs ez időkből feljegyzésünk. Annyi tény, hogy rendszeren a segédlelkész (diakónus) feladata volt ez, de gyakran külön tanító is működött. A lelkész, káplán és tanító földjeit külön állapították meg. A 18-ik század elejétől kezdve szinte hiánytalanul meg van a káplánok, illetve a tanítók névsora. 1782-ben épült fel a mostanit megelőző kápláni lakás a tanulószobával. A ma is álló iskola-épület a kápláni lakást is magába foglalja és 1861-ben

épült az evangélikus templom mellett. Utcai homlokzatán szép betűkkel olvasható:

ITTEN FORMÁLTATIK A GYERMEKI ELME, HOGY BELE
OLTASSÉK ISTEN FÉLELME. ÉPÍTETETT 1861.

1885-től 1919-ig a megnyílt magyar állami iskola miatt az evangélikus magyar iskola szünetelt. 1919-ben román nyelvűvé lett az állami iskola s így Biró László lelkész újraszervezte a felekezeti iskolát.

Az állami iskola története 1885-ben kezdődik. Az evangélikus iskolát a nagyszebeni evangélikus konzisztórium nyomására nem engedték át s így az állami iskola kénytelen volt az első 15 évben a tanítást bérházakban folytatni.

Az első magyar állami iskolai tanító a román Mircea Lajos volt. Hosszabb ideig mint igazgató csak a román Silca Sever működött, a többiek csak rövid néhány esztendeig tanítottak Szakadáton.

Az állami iskola mai szép épülete két tanteremmel és tanítói lakással 1900-ban épült fel. A magyar állami iskolában a magyar volt ugyan a hivatalos tanítási nyelv, de kiegészítő nyelvnek igyekeztek a román nyelvet is használni. A hatalomváltás után teljesen román nyelvűvé vált s tanulói is kizárólag románok.

Közvetlenül a háború előtt állami ovóda is létesült.

Román felekezeti iskola régebben nem volt, csak a pap tanította a gyermekeket a betűvetésre. Az első román tanítók még saját házukban tanítottak.

A görögkeletiek 1864-ben emeletes kőházat építettek iskola és községháza céljára 8 helyiséggel. Ez az iskola a román állami iskola felállításáig működött. A görögkatolikusok 1865-ben bérházban állítottak fel iskolát, amely azonban csak 1886-ig, a magyar állami iskola alapításáig tudott élni. A felekezeti román iskolában természetesen román nyelven tanítottak, de valamennyire a magyar nyelv tanítása is kötelező volt. A magyar gyermekek nem jártak soha román nyelvű iskolákba, mert mindig volt magyar iskolájuk.

Az írni-olvasni tudás Szakadáton az erdélyi átlaghoz viszonyítva, közepes. 1910-ben 709 írástudóval szemben 562 analfabéta volt, de ebbe a kisgyermekek száma is beleértendő. A tanköteles gyermekek száma PODEA szerint

1906-ban 173 volt, ebből 147 román, 24 magyar és 2 német. Vallás szerint 108 görögkeleti, 39 görögkatolikus, 23 evangélikus, 2 római katolikus és 1 unitárius. Mindenesetre ez az arány a háború után megjavult. A magyarokra egy analfabéta sem esett.

Az evangélikus magyar- iskolásgyermek száma évtizedek óta (1862–1937) 15 és 41 között ingadozott, de 25 az átlagos szám. E számok hullámvázása is jellemzője egy kis-számú szórványnak, ahol a gyermekáldás évente változó képet mutat.

EGÉSZSÉGÜGY

A magyar lakosság egészséges, munkabíró. A község egészséges területen fekszik és éghajlati viszonyai is megfelelőek. A lakosság mégis nagy hiánynak érzi, hogy nincsen saját orvosa. Egészségügyileg ugyanis Szakadát a 6 kilométernyire fekvő feleki körorvoshoz tartozik, aki ritkán jár át a községbe, ha pedig hivatják, akkor oly sokba kerül, hogy csak a legvégső esetben veszik igénybe a lakosok. Hivatalos bába csak egy akad az egész községben. A legközelebbi kórház Nagyszébenben van. Gyógyszertár csak Feleken található. Kuruzsló a faluban nincs.

Járványok régente elég gyakran voltak a községben. Kolera volt még 1890-ben is.

Rendellenesség a magyarok között ritka. Ma csupán egy néma asszony akad köztük. Az utolsó 10 évben nem fordult elő halvaszületés. Dajkának az asszonyok nem mennek, de nincs is rá szükség. A tejtől elválasztott gyermeket tejepuliszkával, levessel és kenyérhéjjal táplálják. Az egy-kétéves gyermek már egy szál ingben az udvarra kerül s enni már a felnőttek ételeit adják neki. A férfiak az állapotos nőt kimélik a nehéz munkától. Törvénytelen gyermek a magyarok között igen ritka.

A részegség a magyarok között nem szokásos, sőt még mulatósaknak sem lehet őket mondani. Az öregek még dohányoznak megszokásból, de a fiatalok közül a többség már mellőzi, aminek nemcsak a gyengébb anyagi helyzet a magyarázata, hanem meggyőződés is. Otthon főzött pálinkát isznak, de nem rendszeresen és inkább csak étkezés előtt,

otthon egy pohárával. A pálinkát csak házi használatra főzik. Az egész faluban 2–3 üst van, románok tulajdonában, akik azt díjazásért a többieknek is kölcsönbe adják. Adót csak az üst tulajdonosa fizet. Tömeges ivási alkalom a lakodalom, aprószentek napja, keresztelő és öreglegény-választás. Ilyenkor jókedvűek és sokáig isznak, de sohasem mennek túlzásba. Az asszonyok is velük koccintgatnak, de nagyon mértékletesek.

A vízellátás minden tekintetben kielégítő. Az udvarokon ugyan nem gyakori a kút, főképp az Alsó- és Felső-utcában, de sok az utcai nagy közös-kút. Ezeket több szomszéd együttesen használja s ezért „társas-kutak”-nak nevezik őket. Ivóvizük jó és egészséges. Mosni egy 8 kilométerre fekvő havasi patakhoz járnak, a „Havasi Ré”-hez. Az Olt ugyan közelebb van a faluhoz, de vize igen zavaros és e célra nem alkalmas. „Átalvetőben” a hátukon viszik ki az otthon kifőzött és szapult fehérneműt. A háziszótt ruhákat otthon súlykolják és mossák. A patakra csak a kényesebb ünneplő ruhákat (a „szappanozni való ruhákat”) viszik. Itt igen tisztára tudják mosni a fehérneműt s erre sokat adnak.

¹ Közli a nagyszebeni *Siebenbürgische Provinzialblätter*, II. kötet 211–220. lap. FÁY GYÖRGY szakadati lelkész is közli az 1746-ban megkezdett régi anyakönyvben. Ott található a többi pap névsora is.

² *Töosch* nevét ADRIÁNYI ADOLF lelkész az 1912-ben Szakadát templomának megmentése érdekében kibocsátott felhívásban *Törs*-nek írja s magyarnak nevezi.

³ A magyar tanítónak járó 20 dénáros román iskolai járulékról már szólottunk „A község története” című fejezetben. Említi GEORG MÜLLER is „Die ursprüngliche Rechtslage der Rumänien im Siebenbürger Sachsenlande” című tanulmányában. (Korrespondenzblatt 1906.)

NYELV, RUHA ÉS LAKÁS

A SZAKADÁTI MAGYAR NYELVJÁRÁS

A magyar nyelvterületektől évszázadok óta teljesen elzárt szakadái kétszáz és egynehány magyarnak egészen különleges, még a szomszédos magyar szórványok nyelvétől is eltérő nyelvjárása van, amelynek főként két tulajdonsága érdekes. Az egyik, hogy sok olyan szót és nyelvi sajátosságot őrzött meg a régi magyar nyelvből, amely részben kiveszett a többi magyar nyelvterületekről. A másik, hogy mivel a román nyelvet is mindennap használják a román szomszédokkal való érintkezésnél, számos olyan kifejezést és nyelvi sajátosságot vettek át a román nyelvből, amelynek más magyar nyelvjárásban semmi, vagy igen kevés nyoma van.

A szakadátinak ezt az érdekes és egyedülálló nyelvjárását SCHUSTER MIHÁLY nagysinki szász tanárjelölt fedezte fel, s ő is tanulmányozta először szakszerűen. Éveken át több ízben járt Szakadára és gyűjtötte szorgalommal és bámulatos lelkesedéssel az adatokat, a legfinomabb különbséget is észrevehén nyelvükben. Egy ilyen kerékpáros kirándulása alkalmával 1907-ben tüdőgyulladást kapott és meghalt. Kegyelettel gondolnak még sokan a faluban erre a lelkes és rokonszenves fiatal emberre, sőt több helyen még a fényképét is őrzik. Kézírtos jegyzetei halála után HORGER ANTAL későbbi szegedi egyetemi tanárhoz kerültek, aki azokat át tanulmányozta és a homályos vagy hiányzó részek pótlása végett maga is lement Szakadára, ahol elvégezte a Schuster-féle anyag ellenőrzését, rendezését és kis mértékben a pótlását is. Így jelenhetett meg ez az értékes tanulmány „A szakadái nyelvjárás-sziget” címmel a Magyar Nyelv hasábjain.

A szakadái magyarok nyelve hangtani szempontból csak kevéssé tér el a köznyelvtől és a székely nyelvjárásoktól. Van egy érdekes ő-szerű hangja, amelyet „e”, „a” és „o” helyett használnak. Az udvarhelyi székely őző nyelvjáráshoz tartozik, de talán a román „ă” hatása alatt más a kiejtése,

nem egyszerű „ö”. Ezért inkább „ë”-nek írjuk. Ez az „ë” betű a legérdekesebb hangtani sajátosságuk, amelyet főként az „á” hangú szótag előtti „a” helyett használnak. De ennek is különleges szabálya van. Pl. *hësznál, këpál, készál, szënved, vësárnap*. A hangcsere, szótest-gyarapodás és fogyás gyakori. Például: *álmis* = álmos, *innap* = ünnep, *müinket* = minket, *ögyvez* = özvegy, *üdvégy* = ügyvéd, *bong* = gomb, *nyirentyü* = nyirettyü (hegedűvonó), *körtövély* = körte.

Még szokatlanabb jelenség, hogy egész szórészek elvesznek rokonsági és keresztnevek végén, megszólítások alkalmával. Ez a községbeli románoknál is szokásos. Ilyenek: *Any(-ám) kérök kinyeret, Gyere ide te Pé(-ter), Hoa mész te Kë(ta, Kata), Jöszt-ide te I(-lona), Ej bá(-csi), Kijed (kegyelmed), Ej ap(-ám), Ej nén(-i)*.

Ha a szakadátai magyar Koppándi néniről beszél, akkor azt mondja: *Nönö a Kopándié*. Tamás Ilona helyett azt mondja: *Ilona a Tamásé*. Megszólításkor általában inkább a keresztnevet használják. A románoknál is Jonița Podea – Nițã Podii (genitivusban).

Érdekes rövidítések és bővítések fordulnak még elő. Így: *joho* = júh, *szurnyica* = lándzsa (szurony), *férfiat* = férfit, *úrt* = urat, *hidni* = hinni, *forogott* = forgott, *ugarva* = ugarolva van a föld, *futtál* = futottál, *süttem* = sütöttem, *lácodik* = látszik. Névszóból igeképzés: *leképeletti magát* = lefényképezte magát, *masinál* = géppel csépeletet, *elcigányoz* = mulat cigányzene mellett.

A székelyeknél is használatosak a következő helyhatározók: *-nitt* – hol, *-ni* – hová, *-nól* – honnan kérdésre. Például: *anyámnitt* = anyámnál, *Orsiknól* = Orsik házából, a *papni* = a papékhoz ment (papilakba). Ezeket csak akkor használják, ha nemcsak egy személyt, hanem az egész házát értik. Mint a székelyeknél, a felelő helyhatározók felcserélődnek, így: *Gyere nálunk* (hozzánk), vagy hová megy kérdésre: *Gergelynél* (-hez).

Természetes dolog, hogy mivel a román nyelvet minden nap használják és tökéletesen beszélik, sok a román hatás is a nyelvükben. Például: A fa gyümölcsrel *rakvák*. Ez olyan *bécsinálva* ágy (betolható ágy), *széthányvákot* = széthányt (fadarabokat), egy szekér *megrakva* = egy megrakott szekér, vagyon gázunk *véve* = van vásárolt petróleumunk.

Végül közlök néhány Szakadátan hallott szót. Ezek rész-

ben a székelyeknél is használatosak, részben átvételek a román vagy szász nyelvből.

SZÉKELYES TÁJSZAVAK

alak, alakor = másodrendű árpa

csármál = lármáz

édesegey = testvér

felhompoz = felhantol

gal = rög, göröngy

kendőszeg = fogas

küzsdég = kicsi

lenge = langyos

légel = víztartó hordócska

néma = persely

szuszék = gabonartató láda

szugoj = valaminek a belső sarka

tanarok = szénás rét

tonka = tompa

zakata = lárma

ROMÁNOS TÁJSZAVAK

cáp = kecskebak

kort = sátor

szulica = lándzsa

SZÁSZOS TÁJSZAVAK

cander = tűzgyújtó

káptyen = gyermeksapka

lizi = muskátli (Stinkende Liesel)

ponk = töltés a ház előtt.

Egy-egy tárgynak, gazdasági eszköznek és alkatrészeinek elnevezése, valamint az állatokkal kapcsolatos kifejezések között is feltűnő sok a székely eredetre valló.

A szekér részei: *kerék, tengej, szekér ágas, léha, simej, nyújtó, fergentyü, löcs, felhérc, keresztfa, rakonca, lajtorja, szekér fenék, csatló, szekerecske kas, első és hátsó sarogja, csiga* (kankó).

A szán részei: *szán-talp, eplény, láb, rakonca, rúd-fej, rúd, akasztó, csikótyu* (fék), *kapocán, lófék*.

A járom részei: *járomfa, alsó talpfa, két járomdeszka, járomszeg, járom-pálca, rúdfej*.

A talabor-féket, amely a székelyeknél szokásos, nem ismerik, sem formájáról, sem elnevezéséről. Ezzel szemben a *fatalpu szekér*, azaz *fakó-szekér* elnevezéseket ismerik, ámbar olyant már nem használnak.

A szövőszéket székelyesen ők is *osztovátá*-nak nevezik. Részeneinek elnevezései is szinte kivétel nélkül megegyeznek a székelyével. És pedig: *gerendej, hasajó, bordahéj, lukas fa, nyüst, eresztőfa, sikottyu, lábitó, csép, fonalvessző, vetőlő, orsó, cső, moszor* (nagy cső), *zimcak* (vászonszító), *pác* (felvető fonal), *aprópác* (vékony fonal), *csepü, vetőfa, matolla, csörlőkerék, futófa* (amelybe beleteszik a moszort és a fonalat *felvetik*). Ezzel kapcsolatos kifejezések még: *betekerjük* a felvetett fonalat, *mint a kalácsot*. A száraz kendert *lelomalják* földhözveréssel, s akkor az Oltba viszik áztatni. Utána megszáritják és otthon *kitörök* a törő-

vel, majd *tilolják* a *tiloló*-n. A tilolt kendert *megbogozzák*, majd a *gereben*-nel lehúzzák s végül a disznóbőrből készített *ecset*-tel *megecselik* és megfonják a *guzsaly*-ról az *orsó*-ra. A szövésnél a felvetett fonalat *megvető*-nek, az öltő fonalat *béverő*-nek nevezik.

A háziállatokkal kapcsolatban az alábbi szavakat és elnevezéseket használják: Lónál és marhánál a baloldalt *csás ló*-nak, a jobboldalt *hojszás ló*-nak nevezik. Ha a lovat szólítják: *gyere ide!*, ha elkergetik: *gyé!* a kiáltás. Megszólításnál, miként az embernél, rövidítve csak az első két-három betűt mondják ki. Így: *Hó Já*(mbor), *Hó Mi*(ska).

NÉPKÖLTÉSNET

A szakadái magyarok a közismert magyar népdalokat éneklék, amelyeket katonaság alatt és városi szolgálatban tanultak el. Az ének és zene iránt különös hajlamuk nincsen. A keringőt, polkát és a magyar csárdást táncolják.

A *tolvajtánc* nevű táncjáték lakodalmakkor szokásos. Éjfélkor előáll egy férfi és maga köré gyűjti a legényeket. Kezébe vesz egy törülközőt, amelyre mindegyik legény ráteszi a kezét és megesküsznek arra, hogy egyesült erővel fognak lopni s a zsákmányt testvériesen megosztják. Ezután a zene rákezd egy csupán ez alkalomkor használatos nótára, a bandavezér megindul s a többi libasorban követi.

Frissen

Addig ismétlődő, amíg a tánc tart.

Zeneszóra lépkednek s a vezér minden mozdulatát kötelesek utánozni. A késlekedőre a vezér az összezsavart törülközővel párat reáver. Végül a banda fellázad a vezér ellen,

lehúzzák egy padra s egyenkint rávágnak a vezérre a törülközővel, azaz visszaadják azt, amit ők kaptak, illetőleg, ahogyan ők mondják, eskü szerint „elosztják a közösen szerzett nyereséget”. Utána zeneszórá tánclépésben forognak, tapsolnak.

A *kakas-ütés* nevű táncjátékot a népszokások fejezetében, mint húsvéti szokást ismertetem. A gyermekjátékok elnevezése a következő: *bujdosó, gyűrűsdi, kapusdi, labdázás, málézni, szemkötő, szitázni.*

A népköltészethez sorolhatók a következő közmondások és szállóigék (csak a másutt nem hallottakat jegyeztem le):

Fakó szekér, kenderhám, mindakettő rossz szerszám.

Elkéstél, mint Kántor Kata a mézespálinkától.

Rossz a rosszal, de rosszabb a rossz nélkül.*

Reggeli vendég nem marad.**

Ébédet megszerzesz hazugsággal is, de vacsorát már nem.

Utcai cifra – házi ronda.

RUHAVISELET

A szakadái magyarok mai ruhaviselete látszólag nem örzött meg magyar vagy székely ruhaformát és díszítőelemet, hanem szinte mind szász és román átvétel. Sajnos e könyv célja és terjedelme nem engedi meg e sokféle részlet szakszerű ábrázolását s így csak nagy vonásokban ismertetem ezt a gazdag és kevert elemekből keletkezett ruhaviseletet. A hiányok pótlására szolgáljon az a pár fényképfelvétel, amelyek fogalmat adnak az olvasónak erről a népviseletről. Hasonló körülmények között vették fel hétfalusi csángóink is az ehhez hasonló vegyes eredetű viseletüket. Ők szintén román környezetben és evangélikus szász hiten éltek évszázadokon keresztül.

A szakadái férfiak hétköznapi viselete általában inkább romános, legfeljebb a ma már nem használatos régi hosszúszerű csizmájuk volt szászos. Ünneplőjük azonban, főképp a

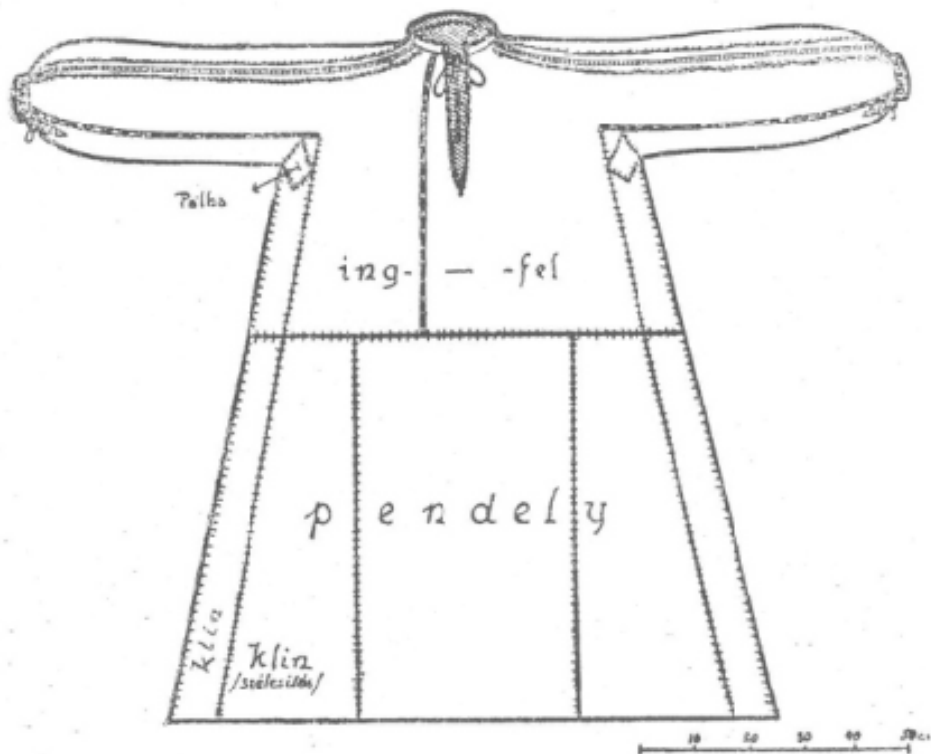
---

* Értsd: feleséggel, gyermekkel, cseléddel, marhával...

** Értsd: a reggeli fellegeket vagy esőt.

külső téli bundájuk, majdnem mindenben a szászok polgáris komoly viseletével egyező. A férfiaknál különösebb korszerinti megkülönböztetés alig van, legfeljebb a ruhadarabok hímzésénél és a kalap szallagdíszenél.

A nők viselete hétköznapi felerészben szászos, felerészben romános, míg az ünneplőjük szinte azonos a közismert szebenkörnyéki szász ünneplővel. Az ünneplő viselet díszes

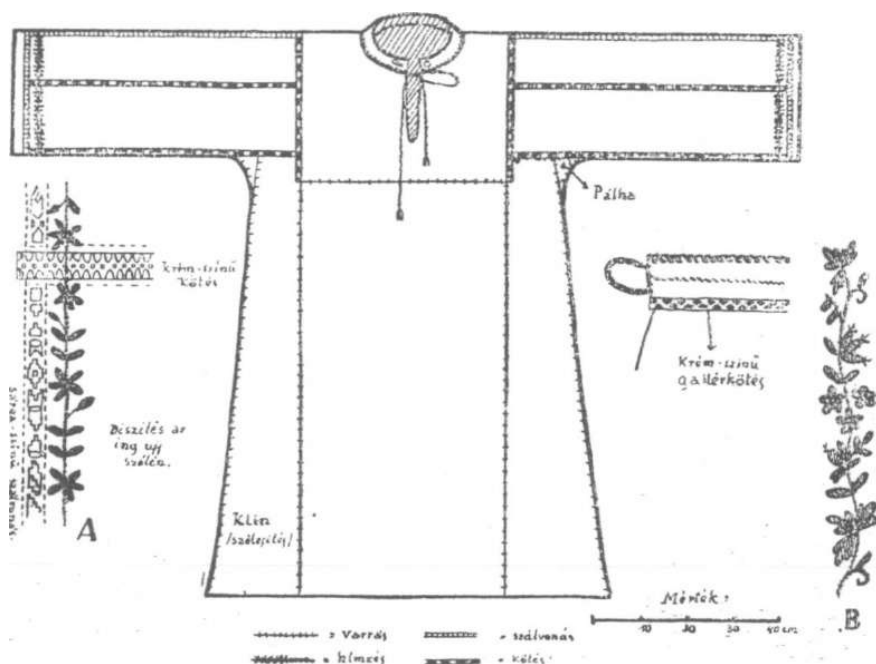

Női ing Szakadátról.

és gazdag és kor szerint hatféle változata van. Gyász és esküvő idején más-más öltözködés illendő. Más ruhadarabokat vesznek fel vasárnap délelőtt az istentisztelethez, mást a délutáni templomozáshoz és a legdíszesebbet sátoros ünnepkor. Így a hétköznapi viseletet is beleértve 12–13-féle módja van a női öltözködésnek. Az ünneplőruha darabjai a legfinomabb és legdrágább anyagból készülnek s gazdagon vannak hímözve. E költséges divat pazar szépségével nem is

talál a mai kor egyszerű és szegényes életmódjához. Az ünnepi ruha segítség nélkül fel sem vehető, az öltözködés még így is órákig tart. Valószínű tehát, hogy a szakadátiak nem sokáig fognak ragaszkodni e korszerűtlen divathoz s egyszerűbbel, olcsóbbal pótolják.

Igaz, hogy e ruhadarabok tartósak és örökölhetők s kisrészét maguk is el tudják készíteni. Pl. az alsó ruhák, fő-

Férfi-ing Szakadátról.

A és B jelzésű ábra: hímzés az ingujj végén.

ként a férfiaké, házilag szőtt anyagból valók. A férfiaknál az ujjasok, harisnyák (nadrág), főként a hétköznapi ruhadarabok anyaga nagyrészt szintén háziszóttos posztó. A nőknél is a hétköznapi felső ruhák (kivéve a bőrmellény, a fejkeszkenő és cipő) szintén a szakadát magyar asszonyok kezemunkája, míg a többi ünneplő ruhák és a hozzávaló díszítő-anyag bolti portéka s legfeljebb a kézihímzés saját munkájuk.

A ruhadarabok nagyrészének elnevezése magyar. Alig találunk köztük németes nevet, de ezt a székelyek is így használják.

A férfi-viseletnél: ing, gatyá, harisnya, dűsző-szíju, mejrevaló, lájbi, ujjas, bongos filis, szőrös búbó, ködmen, zeke, csobán-ködmen, cöpelus, ták, kapca, bocskor, csizma, kalap, báránybőr-kucsma, süveg.

A női viseletnél: pendely, öv, alsószoknya, ráncos-rokolya, vállas-rokolya, ing, ruha; ruhácska, cop (!), párta-káva, pántlika, csepesz, négyszögű-kendő, palást, rása, surc, előruha vagy firhang, rece betét, ujjas, kék filis, ködmen (amely csukorral van díszítve), keszkenő, segesvári fejkendő, faolajos-ruha, pálha,* cipő.

Hétköznapi szoknya-viseletüket újabban a falubeli román lányok is kezdik a katrinca helyett átvenni. A katrincájuk nem egy darabból való, hanem a fehér rokolyára elől-hátul egy-egy kötényszerű gypjuruhát kötnek. Idősebb asszonyok szerint gyermekkorukban még a magyar asszonyok is fehér rokolyában jártak és a románokhoz hasonlóan hétköznapi elől-hátul „kötényt” kötöttek.

A községbeli románoknál a szokásos szebenmegyei román viselet használatos, de van két különleges ruhadarabjuk. Az idősebb asszonyok finom pamutvászon kendővel letakart turbánszerű, fejdísz viselnek. Ma már kiveszőben van. A másik különlegességük, hogy a katrinca-kötény rövid, csak félmagasságig ér s ezért „félkatrinca”-nak nevezik. Erről egy románnyelvű kétsoros versike is megemlékezik:

*Fetele din Săcădate
Cu cătrință jumătate.*

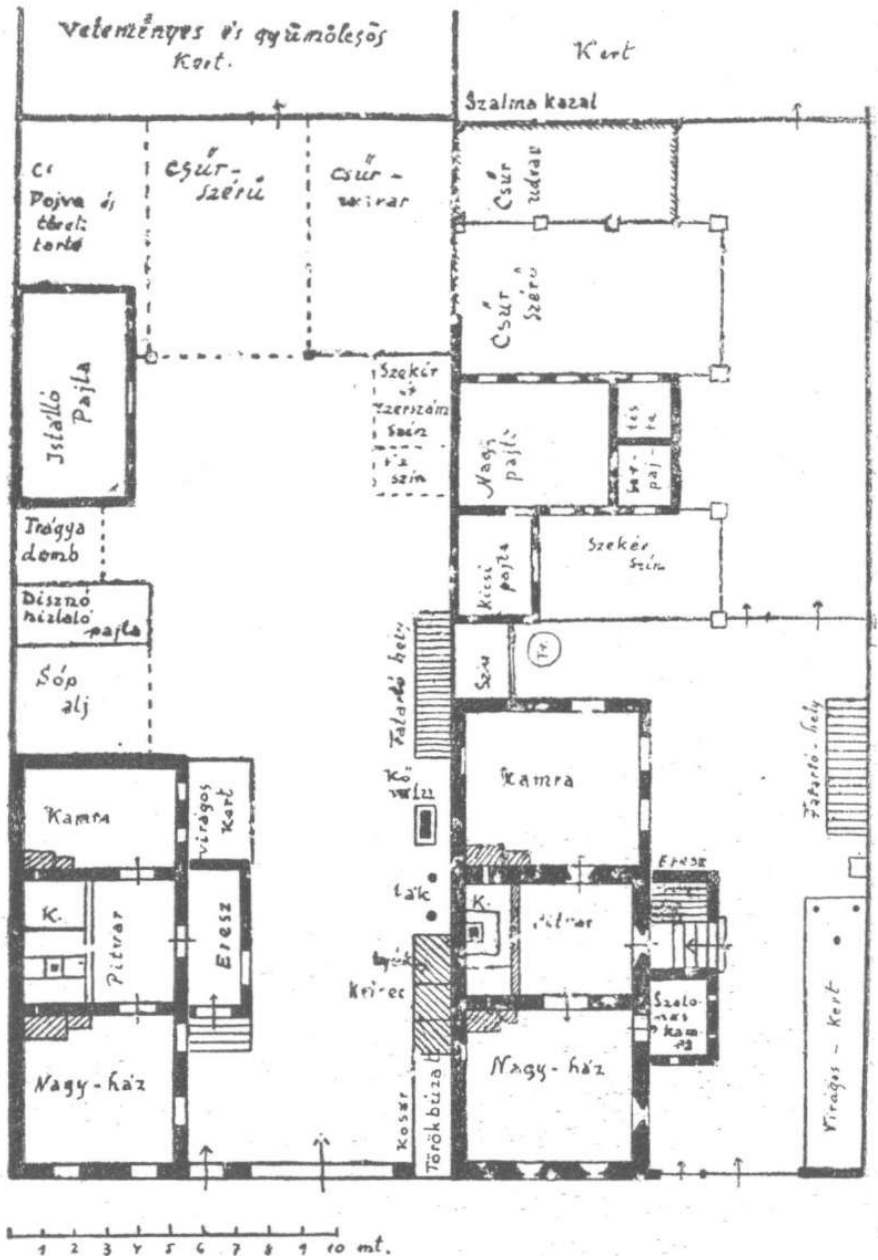
SOROSUDVAROK

Mind a telkek beosztása, mind az épületek külső alakja és szerkezete a községbeli románoknál és magyaroknál lényegében egyezik s a környékbéli községektől sem különbözik.

A főutcák keskeny szallagtelkeinek utcai frontja alig szélesebb 11–15 méternél. Az udvar mélysége mintegy 40–50 méter, de folytatólag a csűr mögött még jó darab kert tartozik az udvarhoz. E keskeny telkeken a lakóház a telek

---

* A hónalj alatti rombusz alakú betét az izzadság ellen. A pállik igéből ered.

Szakadati sorosudvarok.
 (Balról újabb, jobbról régebb beosztású telek és lakóház.)

egyik oldalán huzódik hosszában s utána folytatólagosan következik a sóp-alj, a disznópajta, a trágyadomb, a szín és az istálló, míg a hátsó részen az egész udvar szélességében keresztbe áll a csűr vagy sóp s az udvart lezárja. A másik hosszanti oldalon vagy egyfolytában nincs épület, vagy csak a keskeny törökbúzakosár nyúlik hosszában s utána a fatartó szín és a szekérszín következik. Ha most a szomszéd is ilyen rendszerben helyezte el épületeit, akkor minden udvar két oldalról is lezárt. Olyan is egy-egy szakadati udvar, mint megannyi vár. A tulajdonosoknak legfeljebb itt-ott kell néhány méternyi kerítést húzniuk. Ezeket a keskeny és várszerűen zárt, minden oldalról beépített udvarokat a Székelyföldön is megtaláljuk. Közismert nevük: sorosudvar.

A magyarok udvara többnyire kicsiny. Rendesek és tiszták, a lakóház előtt ki vannak kövezve „olti kövekkel”. Virágos kert a ház mellett ritkán van, akkor is kicsiny, de a csűr mögött a gyümölcskertben természetesen a zöldségmű mellett virágot is.

Kút nincs sok: legfeljebb, ha minden ötödik-tizedik udvarra esik egy. Inkább a gémes kút az általános, a kerekes kutak csak újabban jöttek divatba. Az utcai társaskutakat a szomszédos gazdák közös költségén ásták és gondozzák. Nevezetesebb községi és társaskutak a következők: 1. *Felső-kút* (Fântâna ungurilor), 2. *Bojér kútja* (Fântâna boierului), 3. *Alsókút* vagy *Geréb kútja* (Fântâna Grebluți), 4. *Bodonkút** (Fântâna românuului), 5. *Nicu kútja*, 6. *Dávid kútja*, 7. *Középtized kútja* vagy Középkút.

A LAKÓHÁZ

Az utcák elég szélesek, főként az evangélikus templom környékén, ahol az út két oldalán a gyalogjárót macskafej nagyságú kövekkel kövezték ki. A falu külső képe rendes, a kőházak miatt is első percben szász falu benyomását nyeri az ember. A magyarok kivétel nélkül, a románok többségükben szász mintára épült kőházakban laknak s a kapuk is a

---

* *Bodonkút* azt jelenti, hogy fából vájt, vagy fával bélelt (faköpi) kút. Ma már kő és cement, azelőtt átluggatott kockakövek alkották s legalul egy lyukas malomkőn keresztül bugyogott elő a forrás. Neve szerint még régebben faköpivel érték el a vizét.

legtöbb esetben kőből készültek és cseréppel fedettek. Eredeti, régi faházakat már csak a románoknál találunk, ezek beosztása hasonlít az egyszerűbb székelyföldi házakéhoz. Szakadátton alkalmunk nyílik arra, hogy a román, szász és magyar építkezés egymásrahatását alaposan megvizsgáljuk s az összehasonlítások alapján érdekes útmutatást kapunk a székelyföldi építkezés megértéséhez is. Minél inkább hasonlítgatjuk egymáshoz a három erdélyi nép lakóházát, annál inkább meggyőződhetünk arról, hogy a román, szász és magyar lakóház, elütő részletei ellenére is, egy közös alaptípusra vezethető vissza. Mindezeket a házakat ugyanis az jellemzi, hogy a pitvarbeli tűzhely az eredeti s a szomszéd szoba kemencéje csak függvénye a központi kemencének és füstfogó kürtőnek. Az ilyen házat a tudomány „*egytüzelős ház*”-nak nevezi, de beszélnek „*erdélyi háztípus*”-ról is, éppen azért, mert ez a háztípus Erdélyben a leggyakoribb. Az ősi alak bizonyára az egyszerű szláv sütőkemence-ház.

P = ponk. V = világító rés.

Mihai Lupu 300 éves faháza.

Ma a falu legrégebbnek híresztelt – állítólag 300 éves – faháza is három helyiségből áll. A bejárat a középső helyiségbe vezet, melyet itt „*pitvar*”-nak (románul *tinda* vagy *cuptor de pâănă*) neveznek. A székelyeknél a pitvarnak megfelelő helyiség az „*eresz*”, amely azonban rendesen nyitott vagy legfeljebb bedeszkázott s e mögött van a zárt füstház. Szakadátton a pitvar teljesen fallal zárt, egyetlen helyiséget

alkot a székely fűstháznak megfelelő kemence-résszel s így a ház teljes szélességét elfoglalja. A pitvar menyezete vagy teljesen nyitott, vagy bepadolt. Ha a pitvar nyitott, akkor a füst szabadon megy a hiuba, ahol szétoszlik. Ha a menyezet padolva van, akkor a sütökemence fölött egy 2 méter hosszú és 80 centiméter széles félhenger-alakú, vesszőből font és kívülről-belülről agyaggal kitapasztott, kosárféle „szikrafogó” nyílik. Alul nyitott, hogy a kemencéből a füst oda gyűljön össze és a szikrákat felfogja, míg felül egy-két kis lyuka van, hogy a füst azokon keresztül a hiuba mehessen, de úgy, hogy a szalmatetőt meg ne gyújtsa. A két szomszédos helyiség kemencéjének füstje a gerendafalba fúrt és kikövezett nyílásokon át jut a pitvarba.

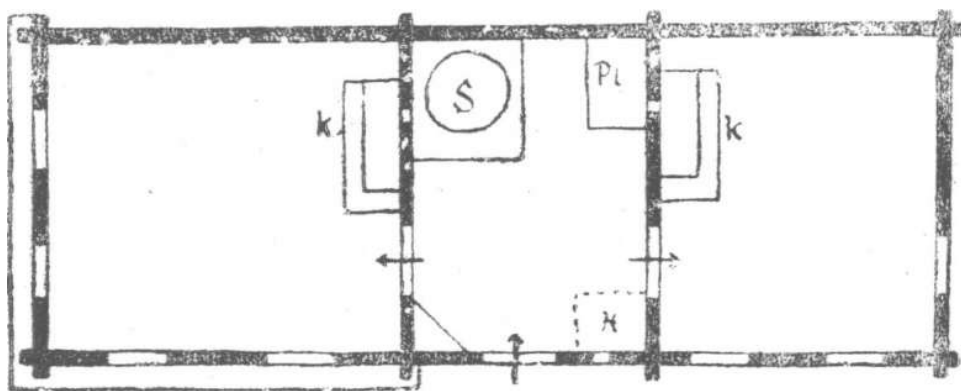
Ebben a régi faházban egy igen egyszerű és kicsi sütökemence van, amelynek alapkövei is alacsonyak. A kemencebűbot tégladarabkákból és sárból építették fel. A hátsó részén egy füstlyuk van, ahol a füst a szabadba megy. E kemencebűb körlapjának átmérője 120 centiméter. A pitvartól jobbra-balra egy-egy lakószoba van. A hátsó, udvari szoba a kisebb és ez a mindennapi lakószoba, miként a székelyeknél is. A falak gömbölyű fenyőfagerendákból (borona) készültek, melyek egymást a sarkokon gerezdesen keresztezik. A fal kívül-belül vakolva van, az ablakok kicsinyek: A ház előtt fellelhető a tornác öse, a „ponk”. Ez egy 20–25 centiméter magas földtöltés, melyet vesszőfonattal vagy kis deszkával kötnek le. A ház zsúppal fedett, ami azelőtt általános volt, hiszen a gazdasági épületeket még a magyarok is mind a mai napig zsúppal fedik. (A zsindegyfedést megfelelő fenyőfa hiányában alig használták Szakadátan.)

Ez a leírt román faház-típus a magyaroknál is megvolt. A kőház-építkezés csak néhány évtizede lett általánossá, a gazdasági épületek azonban még ma is fából épülnek, mégpedig tölgyfából, mert a közelebbfekvő erdőkben leginkább tölgyfa akad. Az istállókat már többnyire téglából építik.

A magyarok és románok mai kőházai alaprajzukban megegyeznek a faház beosztásával. Nyilvánvaló, hogy a kőház fokozatosan fejlődött ki a régi faházból, csupán külső részleteiben idézett elő kisebb változtatásokat az új építőanyag: a kő. A házak külső alakja és díszítése szász eredetű, mint ahogy más román községekben is az, amelyek százok szomszédságában vannak. Az első építőmesterek

Szakadátan is szász építőmesterek lehettek, akiktől azután a magyarok és románok is elsajátították a módszereket és legfeljebb vidékenként még egy kis változást vittek bele a házépítésbe. Mint a régi faház-típusnál, a kőházaknál is megtaláljuk a pitvart a sütőkemencével s kétoldalt a két lakószobával, éppen csak, hogy a pitvar előtt – mivel a kőház magasabb – egy lépcsőfeljáratos kis házikó van az épülethez odabiggyesztve. A magyarok ezt „eresz”-nek nevezik, a románoknál „*pridvor*” a neve. A lépcsőfeljártat rendszeren oldalról a kapu felől vezet fel, de régebben inkább a pitvar bejáratával szemben volt az eresz lépcsőfeljárata. Emellett

**k = kemence; S = sütőkemence; Pl = plat (takaréktűzhely); H = hiu-feljárt.
Szakadái faház alaprajza.**

rendszeren még egy „kis ház” vagy „kicsi ház” (*căsuța*) is van az utca felé, ahová a bejártat többnyire a „nagy ház”-ból (az utcai nagyobbik szobából) nyílik. A szakadái magyarok ezt „*szalonnás kamrá*”-nak is nevezik. Valószínűleg szász eredetű, mert a szászoknál általános.

Az ereszben lim-lomot tartanak s mivel tetőzete is van, védi a lépcsőzet és a pitvar ajtaját szél és eső ellen. Sokszor alatta vezet a pince (*pivniță*) lejárata, a pince torka. A pitvar első felében jobbra-balra nyílnak az ajtók a két lakószobába. Elöl a jobb sarokban van a „hiu” feljárata. A pitvar hátsó részében, a „*kémény*”-ben van elhelyezve a sütőkemence, amelyet egy-két vastag cserefagerenda választ el a pitvar elülső részétől. E gerendák embermagasságban vízszintesen vannak elhelyezve s szerepük csak az, hogy egyrészt ne eresszék ki onnan a füstöt, másrészt érzékeltetik, hogy ez a pitvarnak egy külön része, azaz a sütő- és főzőhely. Mivel

a gerenda alacsony s nehogy az ott közlekedők a fejüket abba beverjék, az alsó gerenda felfelé ívelten van kivágva s így a bejárat közepén elég magas. (Ennek az ívelten kivágott „*kémény gerendá*”-nak egy túlzottan fejlett formáját láthatjuk a Nánási-féle házban, de már nem fából, hanem téglából rakva.) A kémény-gerendára hosszában egy polcot helyeznek, amelyen fazekakat, korsót és egyéb apróságot tartanak. A sütökemence szokásos régi formája köralakú búgoskemence. A padkája elég magas, mintegy 60–70 centiméter s „*tűzhely*”-nek nevezik. Újabban négyszögletű sütökemencék is vannak, sőt némely helyen már az udvarra is építettek egészen különálló kemencéket.

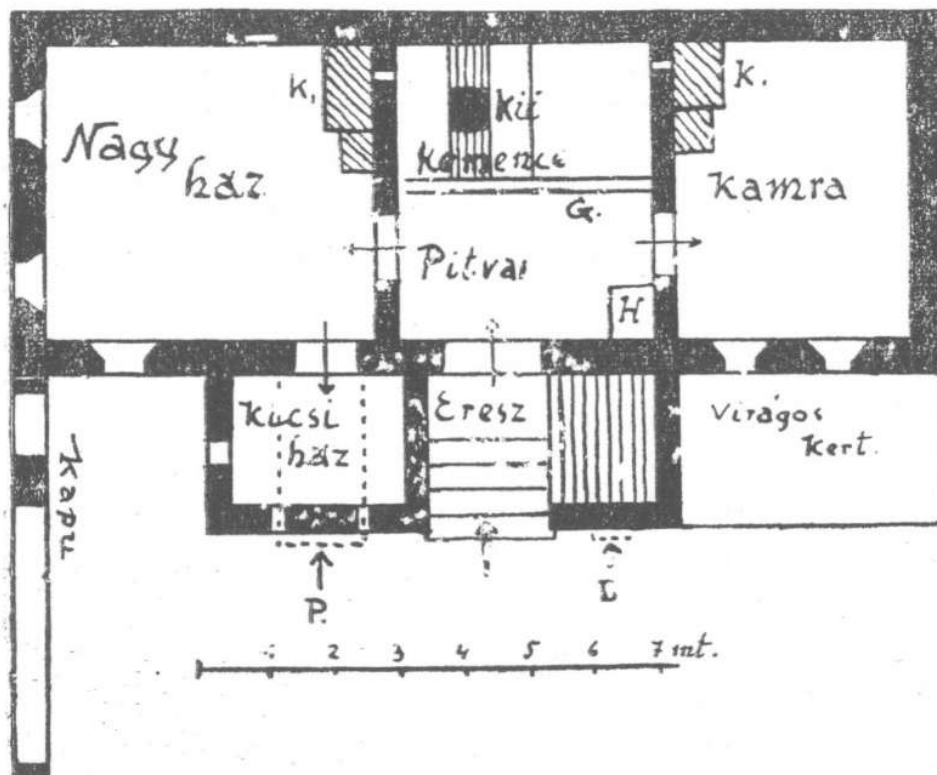
Ahogy a faháznál említettünk egy félhenger-alakú, vesszőből fonott és tapasztott szikrafogót, úgy a kőházaknál is van a kemence fölött egy füstfogó kürtő, amely téglából és kőből van rakva s felfelé keskenyedő gúla-alakja van. A régi kőházaknál ez a kürtő – miként a faházaknál is – csak a hiuig vezeti a füstöt, de az újabb kőházaknál a kürtőre már rendes kéményt is építenek. Nemcsak a sütökemence füstjét vezeti ki ez a kémény, hanem a két szomszédos szobának a kemencéjéből is ide terelik a füstöt a falakon keresztül vajt lyukakon.

(A székely ház is ilyen beosztású tulajdonkép, csak, mivel a pitvarból a sütökemencét kitétték az udvarra – a különálló „*sütőház*”-ba –, helyét egyszerűen befalazták s így egy „*sötét-ház*” vagy „*füstház*” nevezetű ablak nélküli szobácska támadt. Ennek már csak az a szerepe, hogy a két lakószobából a falon keresztül beeresztett füstöt a kürtőn keresztül a szabadba vezessék. A pitvar első részét a székelyeknél „*eresz*”-nek hívják és nyitott, legfeljebb bedeszkázott. A két lakószobába jobbra és balra innen nyílnak az ajtók.)

A szakadátiak a pitvarban levő sütökemence mellé helyezik takaréktűzhelyeiket is. Itt főznek az asszonyok, ez a konyha. A pitvarban van a „*kas*”, ez a rekettyéből font és sárral tapasztott nagy gabonatarató, valamint a bükkfából készült „*szuszék*” is, a lisztesláda. A pitvarban tartják a fejszét, fűrészt, lószerszámot is.

A „*nagy ház*” itt is a közismert, fűtetlen „*tiszta szoba*.” Ez mindig az utca felé esik, éppen úgy, mint a Székelyföldön. A lakószobának használt „*kamra*” már az udvar felé

néz, hogy belőle az udvart és a gazdasági épületeket állandóan szem előtt tarthassák. (Hogy a kisebbik lakószobát kamrának nevezik, ez onnan ered, hogy eredetileg a nagy ház volt a lakószoba s a pitvar tulsó oldalán csak egy kis kamrácska volt. Ez fejlődött lassan mindenek lakószobává, míg a nagy házból paradés szoba lett.) Mindkét szobában a pitvar felőli oldalon egy-egy melegítő „kemence” áll, platt-

kü= kürtő; k₁ = kemence; G = kémény gerenda; P = pincelejárát; D = disznópajta bejárata; H = hiúfeljárát; kicsiház = szalonás kamra; kamra = lakószoba ; nagyház = tiszta szoba. Nagyház és pitvar alatt pince
Dombi András Péter háza.

nival is ellátva. E kemencéket Nagyszebenben készült nagy négyszög alakú, mázatlan csempékből („káholy” vagy „cserép”) rakják össze, újabban épület-téglákból, amelyeket egyszerűen fehérre, kékesre vagy zöldesre bemeszelnek. Amíg a székelyföldi csempékályhák nem egyebek, mint a szabad tűzhely füstfogói (gőzfogók), addig a szakadátiak tartják a meleget, akár csak a városi cserépkályhák.

A szobák mintegy hatvan év óta többnyire padolva vannak deszkával, csak itt-ott maradt egyik vagy másik helyiség földpadlós, főként a pitvar. Általában csak egy szoba, legfeljebb még a pitvar van alápincézve. A pince lejárata az eresz alatt vagy mellett van. Két ablaka rendszeren az utcára, egy ablaka az udvarra néz.

Szakadát községben ma mintegy 300 lakóház van, ezek közül 260 kőből és téglából épült s cseréppel fedett. Van még vagy 40 faház is, ezek azonban többnyire szintén cserépfedelűek, úgy, hogy zsúpfedeles régi ház mindössze 10–15 akad a községben. Meg kell jegyeznünk, hogy 1900-ban még 60 volt a faházak száma s ezek közül 56 szalmafedeles, 4 zsindeyes volt. A szász községekben már a 18-ik század második felében is szorgalmazták a kőházak építését és a cserépfedést s Szakadát nem sokkal maradt el a szász községek mögött.

A kőházakat teljesen az utcára építik, míg a faházakat a régi rendszer szerint kissé beljebb az udvar egyik oldalára helyezték, sőt olykor a telek közepére is. A kőházak utcafelőli fala mintegy 4 méter magas. A fal felső részén egy kis kiugró párkány húzódik, ez is cseréppel van fedve. Ez a párkány észszerűen tagolja a ház utcai frontját, egyben védi az ablakokat az eső ellen. A ház frontfala (a „*bütü*”) a párkánytól felfelé mintegy 3 méter magasságban háromszög- vagy trapéz-alakban folytatódik. Ha trapéz-alakú, akkor a háztető le van csapva, amit Szakadáton úgy neveznek: „*elütött*.” (Ez a háztípus egy évszázada Székelyföldön is általánossá lett s mivel ott is a szászoktól vették át, az ilyen csapott-tetős házat „*németbütüs*” háznak nevezik.) Szakadáton a homlokzat díszítése egyszerű. Némely házon ugyan gazdagabb díszítést látunk, de ezek többnyire ízléstelen városi utánzatok. A háztető bütüjén rendszeren két kis padlásablakocska van, amelyeket egyszerű vakolatkeret díszít s ezek közé vagy alá köralakú díszet is raknak. Ebbe szokták belefesteni az építkező kezdőbetűit és az építés évszámát, alább egy virágdíszet. A lakószoba két ablaka felett húzódó cseréppárkány alatt egy lapos vakolatszallag-féle második párkány fut végig, amelyre (vagy magára a falra) az építkező a maga és felesége teljes nevét és az évszámot is odafesteti. Például: „*Építette Koppándi Péter és neje Kata 1872.*” Ez az egyszerű szöveg általános a községbeli magya-

roknál, de van itt-ott hosszabb szöveg is, így egyhelyt a következő:

*Nem kívánok én palotát,
Sem aranyat halommal,
Hanem egy ilyen házacskát
Békesség s nyugalommal.*

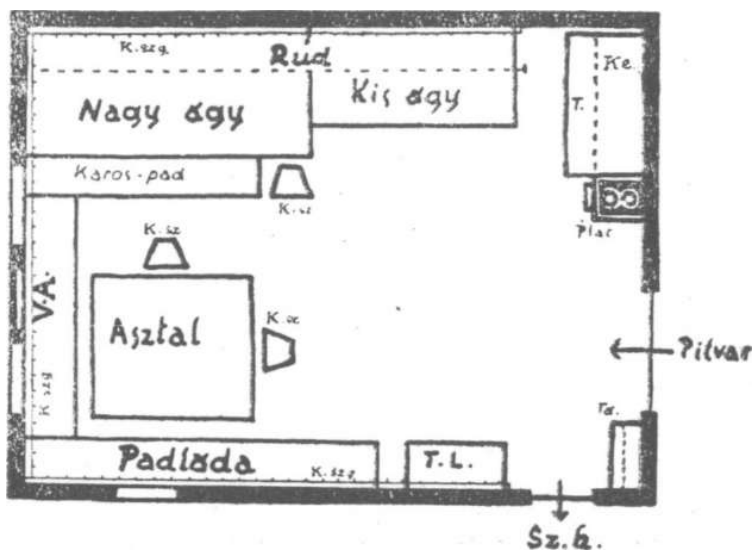
A községben a magyarok utcájában van egy 15–16-ik századbéli lakóház (a Nánási-féle), amely a már leírt ház-alaprajz beosztása szerint épült, csak az átlagnál kissé módosabban. Ez főképp a ház egyes részleteiben mutatkozik. Érdekes elsősorban az a tölgyfából faragott késő-gót ívelésű ajtókeret, mely a pitvar és az udvari szoba között van. Szépek ívelt ablakai, a vastag falba vágott ablakmélyedései és a falbaépített szekrények.

SZOBABERENDEZÉS

A szobák bútorzata a magyaroknál és románoknál szinte ugyanaz. Tulajdonképpen mind a két szoba ugyanazokkal a bútordarabokkal van berendezve, mivel azonban rendszeren csak az udvar felé eső kisebb szobát használják s az egész család ott hál és étkezik, kopottabb és használtabb is benne minden. A másikat, a nagyházat, inkább csak vendég részére, kereszteléskor vagy halottravatalozásra használják. Így érthető, hogy ennek a szép, rendes és „tisztá szobá”-nak, akárcsak más vidéken is, egészségtelen, hűvös és rideg a hangulata és levegője.

A bútorzat elrendezése hasonlít a székely szobáéhoz. Az ablakos sarokban van az asztal, kétoldalt a fal mellett egy-egy „*padláda*”, a másik sarokban a „*nagy ágy*”, mellette „*kis ágy*.” A nagy ágy előtt egy „*karos pad*” és egy „*karos szék*.” Az előbbi kihúzó ágy s „*ágypad*”-nak is nevezik, utóbbi egy közönséges falusi támlásszék. A két ágy felett, közel a falhoz, hosszú „*rúd*” van kifeszítve, amelyre a hímzett „*rúdi abroszok*”-at helyezik el (a székelyeknél „*rúdi lepedők*”). A harmadik sarokban, a pitvar melletti fal mellett van a kemence, melyet ma már olykor vaskályha helyettesít. A negyedik sarokban a padláda és a szalonnás

ház ajtaja közti üres helyet egy „tulipános láda” tölti ki. A székeknél mindmáig szokásos kártyapadot Szakadátan „korsószék”-nek nevezték, mivel agyagkorsókat helyeztek rá. A „kártya” (faedény) még röviddel a háború előtt is használatban volt, ma azonban már csak cínes és zománcozott vedreket használnak s ezeket egyszerűen egy földre-fektetett deszkadarabra helyezik el. A két ablak között a

T. L. = tulipános láda; K. szg. = kendőszeg vagy fogas; Sz. h. = bejárat a szalonnás házba; K. sz. = karos szék; Tá. = tálos; T. = tűzhely; Ke = kemence; V. A. = vakablak vagy faliszekrény; Karos-pad = ágypad.

A „nagyház” belső berendezése.

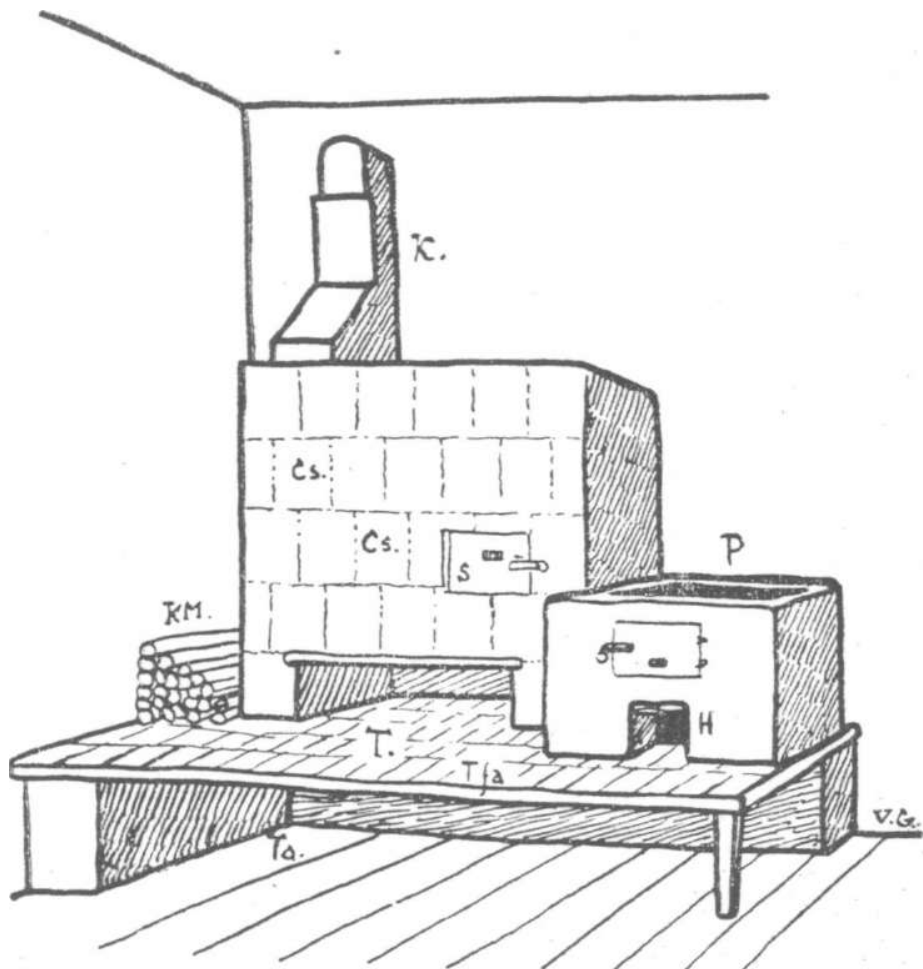
falon szokták elhelyezni a tükört, az órát pedig az ablakos sarokban. A falakon végig, néha mind a négy oldalon, virágos díszítésű fogasok vannak elhelyezve (a „kendőszegek”). Ezekre kis kancsókat és tányérokat aggatnak. Sok köztük a szép, régi festésű. Ezek is, nemkülönben a színes virágdíszítésű régi festett bútorok, vásáron szerzett szász népi munkák. Az újabb bútorok egyszínűre festett, formátlan városi utánzatok.

A legtöbb házban akad egy-két vakablak is, többnyire faragott és festett díszes faajtóval. Padlószőnyegnek a községes rongyszőnyeget használják.

Szentkép Szakadátan csak a románoknál akad. Az evan-

gélikus magyarok szobafalát családi fényképek, világháborús és magyar történelmi tárgyú képek díszítik.

A tiszta szobában, főképp, ha eladó leány van a családban, a „nagy ágy” szépen, magasan meg van rakva a

T = tűzhely; Tfa = tűzhely-fa; Ta = tűzhely alatt; S = sütő; K = kürtő;
 P = platti; H = hamulyuk; KM = kemence megett; Cs = cserép.
 Szobakemence.

legszebb hímzésű párnákkal, csipkés lepedőkkel és takarókkal. Ez a Székelyföldön is általános, de ott a nagy ágynak „vetett ágy” a neve. A nagy ágy megvetése szabályszerű sorrendben történik, ami szinte teljesen megegyezik a székely szokással. Az ágyvetés sorrendje a következő: 1. Szalmazsák,

2. derekaj, 3. kicsi lepedő (két széjbe), ez oldalt lecsüng az ágyról, 4. nagy lepedő (három széjbe), ez díszesebb, fehér mintás szövésű, két szélén két-két piros, kék vagy zöld csík van beleszőve s mind a négy szegélyén otthon horgolt csipkéje van. 5. A nagy lepedőre helyezik az öt széjbe szőtt, fehér „*csergő*”-t 6. Mindezt leterítik varrott, színes, szép-kivitelű, mintás gyapjú ágyterítővel, amely alul szinte földig ér. 7. Három-négy sor párna, egymás fölött 2–3 darab. A párnák keskenyek, első felük színesen díszes mintájú pamuttal (fejtő) van szövve... Ez a díszes eleje a párnának a párnafej, azaz a „*párnahím*”, amelyet a székelyek „*párna бүтүжé*”-nek neveznek. Ünnepkor, vagy ha tisztelt vendégeket várnak, még díszesebb huzatokat és lepedőket raknak fel erre a nagy ágyra.

A KAPU

A kő-lakóház melletti kapu rendszeren szintén kőből, illetve téglából épül és szász divat szerint magas, az ablak feletti párkánnyal egyszintű és a házzal egybeépült. Ha a telek szélesebb, akkor a kőkapu mellett magas kőkerítés is van. E kőkapuknak van egy keskeny és alacsony gyalogbejáratuk és egy széles és magas szekérbejáratuk. A gyalog-kapu felett a falmező vagy sima, vagy vakablak tölti ki a teret, amelybe néha az építkező nevét is felfestik. A szekérkapu fent a régi divat szerint vízszintes, az újabb szokás szerint rendszeren ívelt. A kőkapu természetesen cseréppel fedett. A kapu szárnya egyszerű deszkatákolmány.

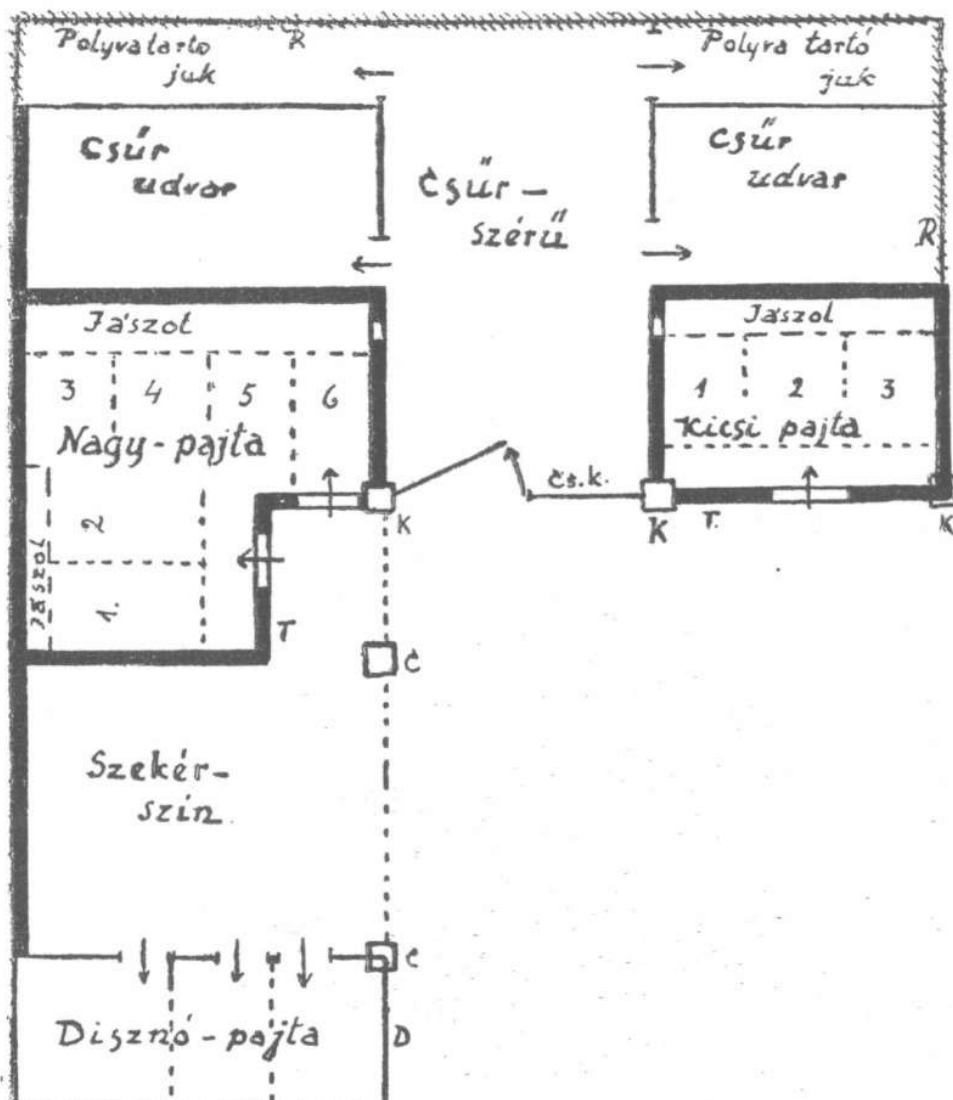
Még kőházak mellett is találunk fakaput és deszka-kerítést. A fából készült s a székely kapukhoz hasonló szerkezetű magas kapuk azonban a székely kapuknál egyszerűbb díszítésűek és galambdúc-nélküliek. Az ilyen kapuk a szeben-megyei szász és román községekben elég gyakoriak.

Ha nem is a főutcában, de találunk sok helyen vesszőből font, mintegy két méter magas sövénykerítéseket is, amelyekhez rekettye-, gyertyán- és bükkfavesszőket használnak. Van még egy gyengébb kivitelű és vékony kerítésük is, amelyet azonban inkább a ház oldalán vagy a kis csürkapunál használnak. Ezt kukoricakóréból („*csúnya*”) fűzik. Akad még néhány legrégebbi fajtájú bokorkerítés is, tuskés-bokrokból, kökényből vonva.

GAZDASÁGI ÉPÜLETEK

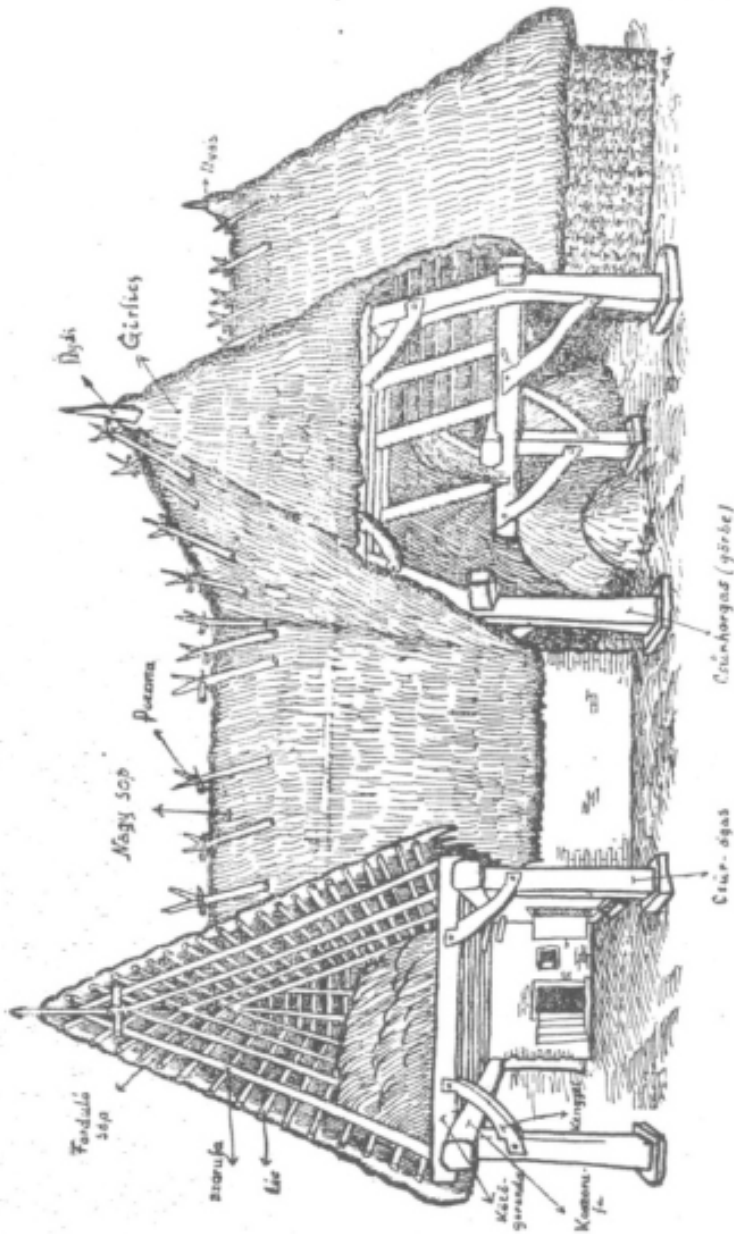
A szakadati „csűr” vagy „sáp” zsúppal (szalmával) fedett egyszerű épület. A zsúpot itt rekettyével kötik, míg a Székelyföldön magából a rozs-szalmából készített kötővel. A csűrrel egy tető alá épült az istálló is, a „pajta”. A csűr főbejárata nyitott (a csűrkapu újabb divat) s a „csűrszerű”-be

Cs. k. = csűrkapu; T = téglá; C = kőlapon faoszlop; D = deszkafal;
K = kőlap; R = rekettye.

A Koppándi-féle telek újabb alakzatú sópja.

vezet. A főbejárat tulajdonképpen két vastag, függőleges és fent befelé hajló gerendából, a két „csűrhorog”-ból áll, ami szépen kihangsúlyozza az épületnek eme kapuszerű fő-

András Nagy János régi csüre.

részét. A tartó oszlopfák, a „*csűrágas*”-ok, egy-egy laposkővön állanak. A derékszögben menő gerendákat „*kengyelfa*” erősíti össze. Van még a csűrön „*szarufa, koszorúfa, kötőgerenda, lécz és kakasülő*”, az épület tetején pedig ott a sok „*pozona*”, amely lenyomtatja a zsúpot. A csürtető sarkain van a „*nyás*”. Ez a kiálló cövek amolyan záródísz, de haszna is van, mert arra való, hogy „ne számárkodjék az eső a forduló sópba.” A főbejárat feletti padlást, melynek deszkázatára (régebben rúdaira) sarjúszenát szoktak rakni, románsan „*girlics*”-nek nevezik. Az istálló feletti padlásnak „*forduló sóp*” a neve.

A csürszérütől jobbra vagy balra, néha mindkét oldalon, találjuk a „*csűrudvar*”-t, ahol a szénát és szalmát halmozzák fel (a székelyeknél „*odor*”). Néha „*polyvatartó lyuk*”, más-hol „*szekérszin*” és „*sópájl*”, sőt „*disznópajta*” is van a csűr tetőzete alatt. A szakadati szalmafedeles csűr régiségét mi sem bizonyítja jobban, hogy egy tető alatt foglal össze minden gazdasági épületet. Ez a legegyszerűbb és legősibb gazdasági épületforma. Ennél ősbibb már csak az, ahol a lakóház is egy tető alatt van a csűrrel, istállóval s minden más gazdasági épülettel.

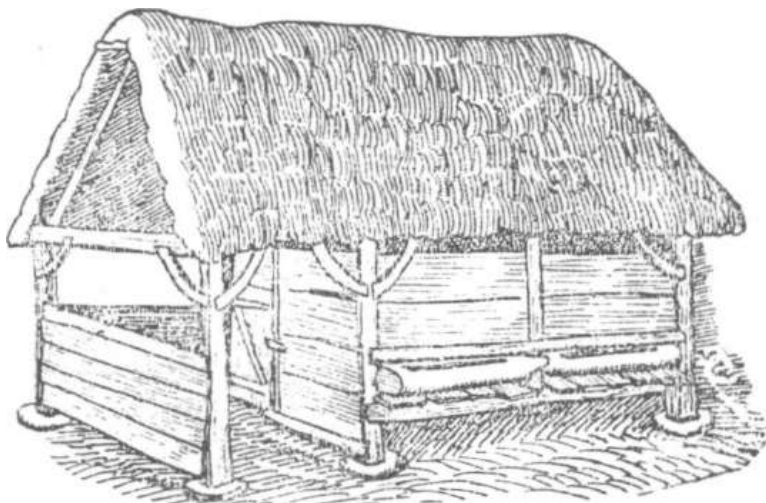
A régi szakadati csűr koszorúfái és kötőgerendái fenyőből vannak, míg az oszlopok és ágak cserefából készülnek. A csűr-tető alsó részét, hogy a csepegés távolabb essék, a szarufától egy pótfával kijebb rakják. Míg a pajta fala téglá, a csűrnek egyik oldalfala egyszerű vesszőből vagy kukoricacsúnyából van összefonva. A csúnyát függőleges irányban helyezik el és rá merőlegesen alkalmazott rekettyevesszővel kötik. Az istállóban a padlózat „*foszni-deszká*”-ból van kirakva, újabban az istálló „*ösvénye*” cement. Általában elég tiszták, világosak az istállók. Az oldalfalakon ellentétes irányban szellőztető lyukak vannak elhelyezve, hogy így az istállónak huzata legyen. Az istállón némely helyen még felső szellőztető is van. A trágyadombot négyszögletű, gerendakötésű fakeret szegélyezi. A húglyé az istállóból csatornán folyik le a trágyadomb felé.

A festői külsejű régi csűröket Szeben megyében, ha egyszerűbb formában is, többfelé találni, de csak elvétve, míg Szakadátan elég sok van belőlük. Mivel tűzveszélyesek, újabban már cserépfedeles, stílus nélküli, de tartósabb csűröket

építenek. Ezeken már csűrkapu is van. Jellemző azonban, hogy ezeket is egybeépítik az istállóval.

A szakadái disznópajta többnyire egyszerű tölgyfa-szerkezetű és zsúpfedeles építmény. Érdekessége, hogy padlózata fél méterre van a föld szintjétől. A trágyalé így lecsuroghat és az egész pajtát könnyebben lehet tisztán tartani.

Külön szekérszín kevés helyen van. A szekereket rendszeren a csűr-szérüben tartják.

Disznópajta (Öt méter hosszú.)

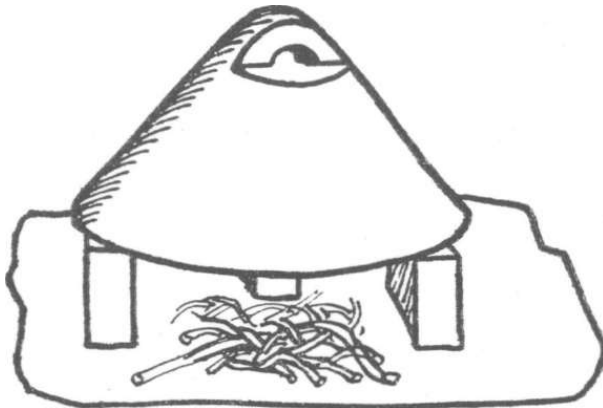
A kukoricakosarat, a „kas”-t, régebben rekettyéből vagy más vesszőből fonták. Ma deszka-lécből készül. Újabban nem is különálló építmény.

Néhány házban, de csak öreg román faházakban (például Mihai Lupunál) megtaláljuk a keleteurópai hegyinépeknél még eléggé elterjedt kenyérsütő harangot, amelyet itt „*țășt*”-nek (latinul „*testa*” = téglá, cserép) neveznek. A magyaroknál is „*cest*” a neve.* Ez a kúpalakú kenyérsütő eszköz kőből vagy földből készül, alsó átmérője mintegy 40 centiméter. Ha kenyeret akarnak sütni vele, először egy erre a célra alkalmas lapos kövön három tégladarabra helyezik (más vidéken láncon lógatják le), azután a kövön tüzet raknak, hogy az jól felhevítse mind a kőlapot, mind a cestet. A cest felső részén levő lyukba egy kukoricacsutkát dugnak s ha az a

---

* Más magyar vidéken „bujdosó”, „cserepulya” és „puplika” elnevezések szokásosak. Készül cserépből, kőből, sőt vasból is.

hőségtől meggyúl, jelzi, hogy a cest eléggé átmelegedett. Ekkor egy farúddal leemelik az egész cestet a tűzről és félreteszik. A parazsat eltakarítják s a helyét jól megtisztítják. Majd odateszik a kenyértésztát, leborítják a forrócesttel s a parázzsal körülrakják a cest szélét is. Így két óra alatt megsül a kenyér.

Kőből faragott „cest” (kenyérsütő harang).

NÉPSZOKÁSOK

A szakadái magyarságnak mind egyházi életében, mind magánéletében aránylag sok népszokása van. Hogy ezek a közös társadalmi életre és szórakozásra alkalmat adó népszokások milyen fontosak a szórványéletben a nyelv és nemzeti öntudat fenntartása szempontjából, azt nem is kell bővebben megmagyarázni. Sok szórvány éppen azért pusztult el, mert nem tudván önálló társaséletet folytatni, a falu többségi népének társadalmi életébe kapcsolódott be s elhagyta ősi szokásait.

KARÁCSONYI ÉS ÚJÉVI SZOKÁSOK

A karácsony előtti héten minden este az ifjúság és a felnőttek énekórát vesznek s a karácsonyi ünnepekkel kapcsolatos énekeket gyakorolják, hogy így kellőleg előkészüljenek a szent ünnepekre.

A szentestén, december 24-én („*ünnep szombatján*”) 8 órakor felmennek a toronyba és ott régi karácsonyi énekeket énekelnek. Így a „Gyermek születik...” és „Jézus Krisztus szép fényes hajnal...” kezdetűeket, amelyek Gelei Katona István Graduáléjából valók. Ezután egész éjjel az iskolában és a gyűlésteremben szórakoznak, kártyáznak, beszélgetnek. Hajnal felé, virradat előtt két órával, megszólaltatják a templomtorony összes harangjait. Egy teljes órai harangozás után bemennek a templomba s szépen kivilágítják az ajándékba hozott gyertyákkal, majd nagy lelkesedéssel karácsonyi énekeket énekelnek. Mindenki énekel, még a gyermekek is. Ez a szászoknál is szokásos, de azok ilyenkor egy régi latin énekbe kezdenek.

Régebbi szokás (1870-ben már megvolt), hogy egy nagy, feldíszített karácsonyfát állítanak fel az iskolában. A jelenlevők énekelnek s a káplán – ma a lelkész – közben ajándékokat osztogat a gyermekeknek, többnyire köny-

veket és taneszközöket. Az utolsó években a nagy fát a templomban állították fel s már egyes családok is díszítenek maguknak otthon kicsi karácsonyfát, mint a városiak.

Karácsony szombatján különben a szülők vagy rokonok este a gyermekek házához mennek s az ajtó előtt csengetnek, mire a gyermekek „Az Isten tartsa meg a karácsonyt!” kiáltással felelnek. A látogatók erre az ajtórésen ajándékokat dugdosnak be a gyermekeknek.

Karácsony első napjának reggelén a keresztszülők járnak körbe s a gyermekeknek mézes pogácsát, diót, almát és cukorkát adnak ajándékba. Ez az „angyaljárás”. (Hasonló szokás van Szilveszter estéjén: „újév szombatján” is, amelyet itt „kiskarácsony”-nak neveznek.)* Első napján este táncmulatságot rendeznek, amely negyednapjáig minden este folytatódik.

Karácsony negyednapján van az „aprószentekelés”, amikor zeneszóval járnak a leányos házakhoz. A szomszédos leányok egymáshoz mennek s együtt várják az érkezőket: legényeket, fiatal házásokat, sőt fiúgyermeket is. A házi leány a legszebben hímzett párnáit, ágyterítőjét kirakja az ágyra. A nők rossz guzsallyal és orsóval felszerelve körülülnek a szobát és fonnak, de csak azért, hogy mihelyt a menet megérkezett, összetörjék a guzsalyokat, mondván, hogy ez nem idevaló, ki vele, mert most a multság ideje. S mindjárt kezdődik a tánc. A leányok minden házban megvendégek az érkezteteket, éspedig minden leány rendszeren egy liter pálinkát, négy lepényt, négy nyers disznóoldalas-darabot ad nekik. A legények táncolnak, isznak, egy-egy falat lepényt megesznek és a kapott lepényt és húst átalvetőbe rakva, magukkal viszik. Az élelemhordozó legény neve: „kispolgár”. Ő a legfiatalabb „tiszt”. Az ajándékhúst mindenik legénytiszt anyja megsüti, káposztával feltálalja s este közös vacsorán a leányok és legények elfogyasztják. Ehhez a legények vásárolta közös bort isszák s közben táncolnak. Ezzel vége is van a karácsonyi vigadozásnak. A Székelyföldön szokásos vesszővel való versmondás itt nem ismeretes, de az ünnepek alatt tréfából ők is énekelnek egymásnak kétsoros verseket, például ilyent:

* Ezért nevezik a Székelyföldön a karácsony és újév közti időszakot „kétkarácsonyközött”-nek.

*Mennyből jövök most hozzátok,
Van-e mézes pálinkátok?*

Betlehemes játék az evangélikus magyarok közt nem szokásos. Újév napján a legények „*tisztek*”-et választanak: „*öreglegény*”-t, „*nagypolgár*”-t és „*kispolgár*”-t. A legény-tiszteket a felnőttek a délutáni templomozásról kijövet, templomi zászlókkal és újévi egyházi énekeket énekelve, hazakísérik. A megválasztott tisztek mindegyikének az anyja pogácsát süt s pálinkát készít elő. Ezt ki-ki a táncterembe viszi, ahol elfogyasztják s utána éjfélig táncolnak. (Az ifjúsági szervezkedés valószínűleg szász eredetű, ámbár sok hasonlóságot mutat a hétfalusi és moldvai csángók szokásaival is).

Különösebb farsangi szokás nincs. Farsang idején táncmultságokon, lakodalmakon és előadásokon apró, már állandósult tréfás jelenetekkel szórakoztatják egymást.

A HÚSVÉTI KAKAS-ÜTÉS

Húsvét első napján templomba mennek. Másodnapján van a szokásos öntözés. A legények reggel hegedűvel mennek a leányos házakhoz s egy-egy csupor vízzel megöntözik a leányokat. A leányok pálinkával és lepénnyel kínálják a legényeket, majd távozáskor 10—15 fött és többféle színűre festett, de nem hímes tojást adnak nekik. A sok tojást a tánc-helyiségbe szállítják, ahol a zsákmányt felosztják. Érdekes, hogy a fiatal házasok is megöntözik a menyecskéket.

Délben az ifjúság kivonul a falu közepén lévő szép, gyepes rétre, ahol „*kakas-ütés*”-t tartanak. Nagy népi látványosság ez, ünnepélyesen zajlik le. A nők már hetekkel azelőtt készülnek rá, mert ebből az alkalomból veszik fel először legszebb nyári ruhájukat, hogy „*megmutassák az egész falunak*”. Erre a sajátos szakadati divatbemutatóra ugyanis a románok is eljönnek. A kakas-ütés táncsal van egybekötve. A tánckörtől száz lépésre oszlophoz kötik a kakast s a legények sorra vesszővel ütögetik, miközben folyik a tánc. Az öreglegénynek táncát megszakítva, háromszor is rá kell ütnie a kakasra. Harmadszorra már nagyobbakat sújt rá s utána futásnak ered egy körülbelül négyszáz méterre fekvő, kijelölt

célhoz. Amikor az öreglegény harmadszor üti a kakast, a többi legény is otthagyja a táncot s amint az öreglegény eliramodik, utána ered minden legény, versenyezve, hogy ki lesz első a célnál. Amelyik legény elsőnek ér a célhoz, az a győztes. A többiek vállukra veszik s úgy viszik a faluba, nagy kísérettel. Ha nem az öreglegény ér be elsőnek, akkor ő fizet a többieknek „*egy vider bort*” (10 liter). Közben „*a legények apja*” (a presbiter) elvágja bicskával a kakas nyakát s a kakast beviszik a faluba, ahol a legénytisztek anyái közösen megfőzik a kakast levesnek. Este a táncnál az ifjúság közös vacsorán fogyasztja el a kakaslevest.*

KALÁKA

Sürgös szénahordáskor, csépléskor, malombamenéskor, fahordáskor, házépítéskor a magyarok segítenek egymásnak. Az ilyen kalákázásból nem vonják ki magukat a román szomszédok sem.

Az „*arató kaláka*” a községi bíró előjoga, de csak akkor kerül rá sor, ha a községi bíró határozottan kívánja. Ilyenkor az egész falu ifjúsága félig ünneplő-ruhába öltözve jelenik meg a bíró szántóföldjén, magyar és román legények és leányok vegyest. Zene- és énekszó mellett folyik az aratás. Délben az aratók együtt ebédelnek a mezőn, rendesen egymás savanyúlevest és tejbefőtt rizs- vagy árpakását. Estefelé fakeresztet készítenek s szallagokkal, búzakaiással díszítik fel. Az így felékesített keresztnek „*buzdugán*” a neve. A keresztet a csapat élén egy férfi viszi s úgy vonulnak be vidáman a faluba. A leányok egy alkalmi nótát énekelnek románul. Amint a menet a faluba ér, egyesek a buzdugánvivőt csuporból, sőt vederral is leöntik vízzel, úgy, hogy csuromvizes lesz. Így érkezik meg vidáman a csapat a bíró udvarára, ahol vacsora és ital várja őket. Befejezéskor néhány román táncot járnak.

Némelykor a határbírónak is kalákáznak. Szokásjog alap-

---

* A kakas-ütés népi táncjátéka különféle változatokban megvan a hétfalusi csángóknál, a brassómegyei Apácán s a hunyadmegyei Nagypestyénben is, csakhogy ezeken a helyeken „*kakasünnep*” és „*kakaslövés*” a szokás neve.

ján a papoknak is járna arató kaláka saját híveik részéről, de ezt az evangélikus pap emberemlékezet óta nem vette igénybe, mivel földjét nem maga műveli, hanem felesbe adja ki. Az arató kaláka helyett a magyar hívek ősszel kukoricafosztó kalákát adnak papjuknak. Egyben felhordják és elraktározzák a kukoricáját.

A „*kukoricafosztás*” szokásos. Egy-egy legény vagy leány meghívja az ifjúságot s ilyenkor dalolás és tréfálkozás közben (üszkös kukoricacsővel bekenik egymást) fosztják a kukoricát. A házigazda ilyenkor almával és kenyérrrel, néha édesített pálinkával is megkínálja a vendégeket. A „*tollufosztás*” ritkább s hasonlóan történik.

A „fonó” ismeretes, az asszonyok rendre egymásnál tartják egy-egy erre a célra alkalmas helyiségben. A leányok fonója külön van, ide a legények is eljárnak, mókáznak, dalolnak és szórakoznak.

KERESZTELÉS

A gyermek születése után 7–10 nappal a szülők evangélikus szokás szerint nem egy, hanem 4–6 pár rokont, ismerőst hívnak meg „*komá*”-nak és „*komaasszony*”-nak. Ezek lehetnek legények és leányok is. A keresztelőn a bábaasszony is jelen van. A keresztelést vasárnap délben, istentisztelet után, a templomban tartják meg.

A templomi keresztelés után a szülők, komák és komaasszonyok vesznek részt az ebéden. Rendesen pálinkát, levest, sültet, bort és tésztát (tapsiben sült pogácsát, száraz pánkót) tálalnak. A süteményt a keresztanyák viszik ajándékba. A jelenlevő férfiak a leves után el-eltűnedeznek és egy-egy liter bort hoznak a vendéglőből. Estefelé távozás előtt a csecsemő párnája alá 5–20 lej „*álompénz*”-t dugnak a komaasszony részére. A keresztelőn beszédet nem mond senki, csupán éltetik az újszülöttet és a szülőket. A komaasszonyok a keresztelő után három ízben jó húslevest visznek a gyermek anyjának. Ez mindig annyi, hogy az egész családnak elegendő legyen. Utoljára lepényt is visznek. Szülés után az anyának nem szabad az udvarról kimennie. Keresztelő után hat hétre az anya gyermekét elviszi a templomba

egy női családtag kíséretében, ahol a pap fogadja őket, hálaadást olvas fel s miután az oltárt megkerülik, hazamennek. Ez a szokás régi s azt jelképezi, hogy a szülő nőnek első útja a templomba vezet s azután ismét járhat utcára, társaságba.

LAKODALOM

A lakodalom épp ritkasága és e maroknyi magyarság létét fenntartó szerepe miatt oly nagy ünnepnek számít, hogy 3–4 napig is eltart. E józan nép, amely sokszor heteken át sem fogyaszt alkoholt és még a kocsmai borozgatásokat sem szokta meg, a lakodalmi napok alatt elég bőven iszik és jókedvűen mulat.

A legény és a leány hivatalos „*mátkaságá*”-nak kinyilvánítása vacsora keretében történik, amelyre a közeli rokonokat és barátokat hívják meg. Ilyenkor táncolnak is. Eljegyzés előtt a szülők nem nyilatkoznak még, hogy mit fognak adni a fiataloknak. (A románoknál ellenkezőleg szigorú egyezség előzi az eljegyzést.) A leányt kikérni a szülőktől a legény maga megy, de egy házasember rokonával. A fiatalok több hétig, hónapig jegyben maradnak, amíg a lakodalom napját kitűzik.

Egy héttel a lakodalom előtt a „*násznagy*” (régebben „*kérő*”), egy „*hívó társá*”-val vasárnap meghívja személyesen a lakodalomra azokat a felnőtteket, akiket a két-két szülő összeírt. A meghívottak köszönik a meghívást, de egy szóval sem nyilatkoznak még arról, hogy elmennek-e. Csütörtökön, a második meghíváskor, már kötelesek kijelenteni, hogy ott lesznek-e? Ugyancsak csütörtökön indul el a „*vőfély*” egy társával, hogy az „összes” magyar legényeket meghívja. Hasonlóképp a „*nyoszolyó*” egy leánytársával az „összes” magyar lányokat járja el és hívja meg a lakodalomra. Érdekes és jellemző a jószomszédi viszony ápolására az, hogy a magyarok és románok, akik a falu e részén laknak, kölcsönösen 1–2–3 vendéget meghívnak a másik nép közül is. Hogy kit, azt az „*örömszülők*” javasolják.

Az esketés előtti szombatn este a fiatalság összejön a lakodalmas háznál (újabbán a gyűlésteremben), ahol esznek, isznak, vigadnak. Egy legény lepedő segítségével lónak

öltözik, kenderből farkot köt és fejére egy fazekat rak, így mulattatja a többi. A fiatalság ilyenkor táncra perdül s vigalommal búcsúztatja a fiatal párt. Ez a „*sírató-est*.”

Másnap, vasárnap, templomozás előtt a lakodalmas nép a gyülesteremben gyülekezik s onnan zeneszóval megy az anyakönyvvezetőhöz, majd vissza a terembe, ahol a násznagy felolvassa a búcsúztató verset.* A búcsúztató vers után a lakodalmas menet, a fiatal párral az élén, zenekísérettel bevonul a templomba. Pazar színpompájú kép ez: a maroknyi szakadái magyarság legünnepélyesebb megnyilvánulása.

Midőn a menet a templomba lép, bent már szól az ének. Az érkezők rendre helyükre ülnek, kivéve a menyasszonyt, aki a papné széke mögötti padba ül le, kétfelől a nyoszolyólánnyal és hívótársával. A vőlegény az oltár közelében a gyermekek székébe ül.

Mikor a templomozásnak vége, a vőfély a menyasszonyhoz lép és kezében tartott zsebkendőjénél fogva az oltár elé vezeti. Ezalatt a vőlegény is előjön és a menyasszony mellé áll az oltár előtt.

A pap összeesketi őket, azután kivonulnak és a gyülesterem előtti téren zeneszóra táncolnak néhányat.

Ezalatt a fiatal menyecskék ellopják a menyasszonyt és bezárják egy közeli házba, mire a vőfély elindul és hosszú alkudozás, tréfás kötekedés után valamely összegért „kiváltja a menyasszonyt”. Ezt a kicsalt kicsi pénzt arra fordítják, hogy kevés pálinkát vesznek rajta és azt a következő vasárnap a lakodalmon résztvett asszonyok az új menyecskénél tréfából megisszák.

A menyasszony kiváltása után még táncolnak néhányat, majd bevonulnak az ünnepi ebédhez, amelyet újabban a gyülesteremben rendeznek meg, régebben azonban a leány házánál s ha ez nem volt elég tágas, úgy valamely szomszéd házában tálaltak fel. A násznagy szóbelileg mondja meg, hogy ki hová üljön, hogy a szokásos rendet szigorúan betartsa mindenki. A férfiak és nők külön-külön csoportokban helyezkednek el korszerinti sorrendben, míg a fiatalság, legények, leányok együtt szórakoznak. Ha idegenek vannak jelen,

---

* Régi, eredeti búcsúztató verseket nem találtam, csak e célra nyomtatott könyvből betanultakat.

azok a főhelyen kapnak elhelyezést. Miután a lakodalmas nép a terített asztaloknál elhelyezkedett s a násznagy mindent rendben talált, csengetéssel jelzik az ebéd előtti asztali ima kezdetét, mire mindenki feláll. Még a pap jelenlétében is az asztali imát a násznagy mondja el. A leves elfogyasztása után káposztát hússal tálalnak fel. Ennek használata után mindkét örömszülő kihirdeti (meglepetésszerűen) a részéről adott vagy adandó hozományt,* úgyszintén a vendégek is a nászajándékokat, amiket a vőfély pontosan feljegyez s így az ígéretét mindenki be is kell tartsa. A vendégek nagy része természetbeni ajándékokat ad (így egy-két véka gabonát, vagy zöld búzát), mások pedig pénzadományokat s azt mindjárt a helyszínen ki is fizetik a vőfély kezéhez (50–100 lej).

Az ajándékok kihirdetése után a sültet tálalják fel. Rendesen borjúhús vagy szárnyas, mely mellé kenyér helyett lepényt adnak. Utána a násznagy ismét csenget és elmondja az étel utáni imát. Étél előtt és közben pálinkát isznak, étkezés után csak bort. Régente, amikor saját szőlőik voltak, inkább csak bort ittak.

Az ebéd hivatalos befejezése után estefelé az asztalokat kihordják a teremből s megkezdik a táncot, amelyen a menyasszony is résztvesz. A menyasszony és a vőlegény első éjszaka még a szülői háznál alszik, sőt a menyasszonyhoz térnek aludni a nyoszolyó és a hívótárs is, mintegy örködve felette.

Másnap reggel kezdődik a „hajnalozás”. A meghívott férfiak egy része elindul zeneszóval és mindegyik lakodalmasnak ablaka alatt húznak egynehány nótát, mire az is csatlakozik a menethez. Az utcán is énekelnek, kurjongatnak jókedvűen s végül bemennek a községi kocsmába, ahol ki-ki a saját költségére pár pohár bort iszik és zeneszó mellett egy-kettőt táncol is a leányokkal. Itt kínálják meg a hajnalozókat a még szombaton a sirató-estre elvitt „vendégkalács”-csal. Ez a kocsmai mulatozás eltart délelőtt 10 óráig is, amikor áthívják a mulatozókat a gyűlésterembe, ahol a két örömszülő látja őket vendégül. Éspedig hagymás savanyú húsvesszel („hagymáslé”-vel vagy „korhelyleves”-sel) és a még visszamaradt vendégkaláccsal.

---

* A leánynak bútort, ruhát, kevés földet, marhát; a fiúnak ugyanezeket, csak bútort nem.

A hagymáslé elfogyasztása előtt, tehát abban az időben, amikor a hajnalozók még a kocsmában mulatoznak, a menyasszony már menyecskének öltözve, két fiatal menyecske-rokonának kíséretében (az egyik a vőlegény rokona) harangszó mellett büszkén bevonul a templomba, ahol a pap felkészülve várja őket, majd imát mond és felavatja a menyasszonyt az asszonyok sorába. Ezután a pap elkíséri őket a paplakba, ahol a papné tejeskávával vendégeli meg őket. Innen mennek át aztán a gyűlésterembe, ahová közben a kocsmában mulatozó hajnalozókat is áthívták, hogy együttesen fogyasszák el a hagymáslevet.

Ezután következik a „menyasszonytánc”. Itt a menyasszony menyasszonyruhában jelenik meg, amikor is az anyósától ajándékba kapott fátyolt, a két „*tornyos tű*”-t (sárgarézből arannyal befuttatva és színes kövekkel kirakva) és a csizmát veszi magára. A menyasszonytánc abból áll, hogy minden jelenlevő férfi, legény, leány, sőt gyermek is megtáncoltatja a menyasszonyt. Kettőt-hármat forog csak vele s közben kezébe nyom néhány lejt. Az idősebb férfiak, akik már nem tudnak táncolni, átnyújtják a pénzt a menyasszonynak és helyettük a vőfély fordul vele egypárat. A menyasszony a pénzeket egy színes „*faolajos ruhába*” gyűjti.

Ezután hazamegy mindenki, átöltözik a legünnepélyesebb ruhájába és résztvesz a lakodalom díszfelvonulásában, amely abból áll, hogy a násznép zeneszóval a pap udvarára megy, amit úgy hívnak még ma is: „*megyünk a kúthoz*”. (Ennek az a magyarázata, hogy régen ez a templomelőtti kútnál történt, mint ahogy a románok ma is a középkúthoz vonulnak, „la udat” jelszóval). A pap udvarán táncolnak egypárat, majd hazamennek, levetik a legdíszesebb ruháikat, valamivel egyszerűbb ruhába, a vasárnapi ünneplőbe öltöznek és a gyűlésterembe mennek a „*másnap lakodalmi ebéd*”-hez. Az ételek hasonlóak az első ebéden tálalt ételekhez. Ezen az ebéden ünnepélyes vagy hivatalos beszédek nem hangzanak el, hanem csak néhány baráti felköszöntés. Ebéd után kezdődik a tánc s eltart éjfélig.

Ezen az éjjelen a fiatal pár már együtt alszik új otthonában.

A lakodalom „*harmadnapján*”, mielőtt a „*maradék ebédre*” mennének, a fiatalság szekérre rakja a menyasszony „*tulipános ládáját*” és a tiszta és új díszes ágyneműt

(csergék, lepedők, párnák) ráhalmozva, körülhordozza az egész faluban. A szekérre felállanak a legények és leányok s menetközben ujjongva, tréfás megjegyzéseket kiáltoznak. Utána ebéd, amelyen a maradék ételeket eszik meg, majd ismét táncolnak estig. Némelykor az esti tánchoz „maskarának” öltöznek s mindenféle tréfát kitalálnak. (Ilyenkor is lónak öltözik egy legény, fejére agyagból készített „lófej”-et tesz s kenderfarkot erősít magára).

Negyednap csak a fiatal pár szűk rokonsága jó össze és fesztelenül mulatozik. Régente bizony még ötödik és hatodik nap is folytatták a lakodalmi mulatozást.

TEMETÉS

A község magyarsága közigazgatásilag ugyan csak egy tizedre van osztva, de a magyarok magukat két tizedre osztották fel saját társadalmi szervezkedésük megkönnyítésére. Temetéskor ama tized férfilakossága, amelyikben a halott van, köteles „rendre” a gödröt megásni és a temetésen megjelenni. Újabban mind a két tized mindkét nembeli lakóira szól a megjelenés kötelezettsége, mivel kevesen vannak s a hivatalos elfoglaltság, zene, koporsóvivés sok embert igényel. A temetésre meghívnak minden magyar házat. Régi szász szokás szerint ilyenkor egy szépen faragott táblácskát köröznek, amelynek közepén köralakú cin van berakva a következő felirattal: „*Aki a temetésen meg nem jelenik, két pengő forinttal büntetetik. 1894. Szakadát*”. A táblácskát az egyházfi indítja meg az első háznál és így adja tovább mindegyik szomszédjának.

A halottsiratás még ma is szokásos a községben, mind a magyaroknál, mind a románoknál. Idős, de fiatal nők is a halott fölé hajolva, gyötrődő fájdalmas váll- és fejrángatásokkal, siránkozó hangon panaszkodnak: „*Halál, halál, puszta halál, ki fog nekem ezután segíteni, kinek panaszolhatom el a bajomat. Ahányszor szólottam, mindig segítettél, de már ezután jaj lesz az életem...*” – és így tovább. A román nők a rímbe mondott síráshoz jobban értenek, mint a magyarok. A halottsiratást csak rokonok, jó ismerősök végzik. Fizetett siratóasszonyok alkalmazása, mint más vidéken,

itt nem szokásos. Románok, magyarok egymás halottját sűrűn látogatják s ez alkalomkor mindenki egy-egy gyertyát is visz magával kegyeletképpen. Ebből 2–4–6 gyertyát is égetnek állandóan a halott fejénél.

Temetéskor az egyházi vigyáz a rendre. Jóval temetés előtt egy óra hosszat harangoznak (aki teheti, még a román harangokkal is húzat). Közvetlenül a temetés megkezdése előtt még egy rövidet harangoznak, mire a férfinép a templom előtt gyülekezik s ott várja a papot, akivel együtt azután mindnyájan elmennek a halottasházhoz. Ott az udvaron félkörben felsorakoznak a szoba bejáratával szemben. A nők már a harangozáskor egyenként mennek el a halottasházhoz, ahol a közeli rokonok és ismerősök a halottat megsiratják, míg a többiek szipognak, szepegnek, könnyeznek hozzá. Amikor a férfiak a pappal megérkeznek, a nők kijönnek a házból és a férfiakkal szemben szintén félkörben helyezkednek el, úgy, hogy kör keletkezik. A kör közepét a család részére tartják fenn. Négy erős férfi ekkor bemegy, elkéri a halottat a családtól, egy mester bezárja az addig fedetlenül álló koporsót, leszegezi s a vivők kiviszik a halottat az udvarra. A zene halotti éneket játszik s a kántor kezdesére a hívek rázendítenek a halotti énekre. A koporsót két székre helyezik. A rokonsághoz tartozó nők a koporsó mellé állva siratják a halottat, a férfirokonok a koporsó felső végéhez állanak. Két versszak eléneklése után a lelkész a koporsó alsó végéhez áll s imát mond: egy imát a halotról, a Miatyánkot és egy rövid áldást.

Ezzel a szertartás a háznál véget ér és megindul a gyászmenet a temetőbe. Legelől a fiúgyermek, utánuk a legények, a nem éneklő férfiak, majd az éneklő férfiak. Utánuk következik a pap a kántorral és egy idősebb egyházzfival. Mögöttük viszik a halottat. A koporsó mögött a gyászoló család női- és férfitagjai, majd a többi asszony, leány, legvégén a leánykák következnek. A zene a legények mögött megy és egész úton gyásznépeket fúj, felváltva énekelnek is. A koporsót hat-hat férfi viszi felváltva. A menet négyes sorokban halad s az egyházi vigyáz az egész kíséret fegyelmére. Ha leány vagy legény a halott, akkor a legények viszik a koporsót felbokrétázott kalappal, a leányok pedig tiszta fehérbe öltözötten közvetlenül a családtagok után haladnak a koporsó mögött.

A temetőben a koporsót éneklés közben eresztik le a sírgödörbe. A pap imát és egy halott-elbocsátó áldást mond s ezután behatolják a koporsót. A beföldelés után előbb a férfiak távoznak egyenként, azután a nők s a templomban újból összegyűlnek. Gyászének után a pap elbúcsúztatja a halottat s imát mond. Még egy énekszakasz eléneklése után a nép a halottasházhoz vagy a gyűlésterembe vonul, ahol a halott családja megvendégeli őket. Ez a székelyeknél is szokásos „tor”. Levest, kenyeret és pálinkát fogyasztanak, majd „Isten nyugossa” búcsúszóval egyenként távoznak. Újabb ez a szerény halotti tor is elmaradozik.

A helybeli románoknál egészen más a temetés rendje. Harangszó közben mennek a halottasházhoz. A koporsó az udvaron födetlenül áll. A pap imát és beszédet mond a koporsónál, majd alamizsnát osztanak a jelenlévőknek („pomană”). Ez egy-egy kerek fonott kalács és aprópénz. Egyeseket még zsebkendővel is megtisztelnek megemlékezésül. Egy almafafa-ágra („măru”) vásznakat, ingeket akasztanak s a beszente-lés után ezeket is szétosztják a szegény asszonyok között. A rokonság a halottat arcon vagy homlokon csókolja, majd a halott mellére fektetett keresztet csókolják meg. Ezt a keresztet azután kézről-kézre adják a gyászoló közönségnek, hogy mindenki megcsókolhassa. Ének után a menet elindul a temető felé. Útközben is harangoznak s a menet meg-megáll egy-egy imára. A koporsót lebocsátásakor a pap borral hinti meg.

Érdekes szokás még a románoknál, hogy a fiatalok sír-jára rudat szúrnak szép kendővel s erre díszes fakoszorút és virágkoszorút helyeznek. A temetési szertartás végeztével a kendőt megvagdadják, értéktelenné teszik, nehogy ellopják.

A községi temető a Várhegy nevű emelkedésen van. A középső rész, a főhely, az evangélikus magyarok temetke-zési helye. A temető elhanyagolt. Magyaroknál kőablák és kőoszlopok, románoknál kopjafaszerű, szépen kifaragott fa-oszlopok, kereszték és újdivatú, de ízléstelen márványablák jelölik a sírhantokat. A temetőben megtaláltam Gieb Sámuel néhai tiszteletes 1814-iki és Böhm Jakab evangélikus lelkész 1869-iki sírfeliratát.

EGYHÁZI SZOKÁSOK

1869-ben elrendelték, hogy a szakadái lelkész hagyja el a fehér rokolyát. Széles, bő gyolcsszoknya volt ez, a hónaljig ért s a két vállon keresztül vállkötő tartotta. Egészen egyszerű, dísztelen volt. Derékban nem kötötték le, szabadon, bőven lebegett.

A templomban a hívők együttesen éneklik a magyar egyházi énekeket. Kántor és orgonista mindig az egyszerű földműves emberekből kerül ki. Ezek kiképzést valamely nagyobb evangélikus egyházközségben szereznek, rendszeren a fogarasmegyei evangélikus magyar Halmágyon. Kötelességük a templomban mindenkor énekelni és orgonálni, ádventtől húsvétig pedig presbiteri felügyelet mellett mindkét nembeli ifjúságnak s az iskolás gyermekeknek egyházi énekoktatást adni. Az énekórákon az ifjúság számára pénzbüntetés terhe mellett kötelező a megjelenés. Az orgonistát rendszeren élethossziglan választják meg, míg a kántort csak három esztendőre.

Az orgonafújtatás kellemetlen munkáját felváltva végzik a férfi-hívek s hogy mindenki sorra kerüljön, a szászok szomszédsági szervezeteinél is használatos „*táblácská*”-t adogatják házról-házra egymásnak. E fatábla 12X16 centiméter nagyságú s felirata a következő: „*Jelentés. Ha az orgonafúvást elvéted, 3 magy. forintot adsz birságot. És ha fújtad, ad elébb*”.

BABONA ÉS KURUZSLÁS

Kuruzslás az idősebbeknél még mindig szokásos, de csak titokban. Szégyelik. Ha a gyermeket hideg leli, az anyja vagy nagyanyja éjjel meztelenül és kibontott hajjal kikiáltja az *ablakon, hogy*: „Hallod-e falu, hallod-e ? ... unokámat leli a hideg. Aztán ne lelje többé a hideg”. Ezt háromszor is kiáltják s meggyőződéssel vallják, hogy – használ. Ha a lovak sörénye összefonódik, nem bogozzák ki, mert azt tartják, hogy ezt a boszorkányok gubancolták össze s nem jó azok dolgába beleavatkozni. Vihar ellen olykor a magyarok is, románok is harangoznak. Ez a szászoknál ismeretlen.

ZÁRÓSZÓ

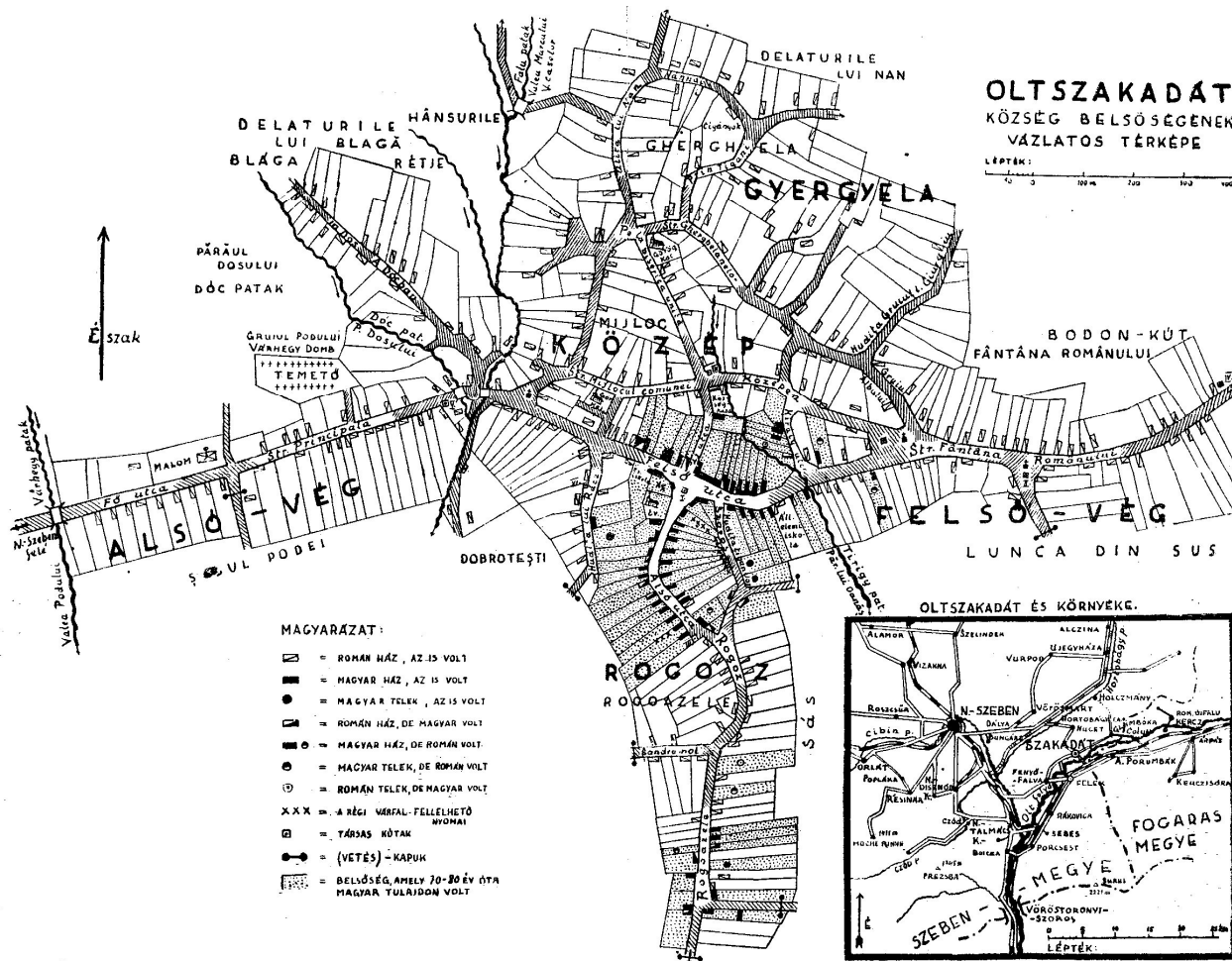
A magyar szórványügy és Szakadát maroknyi magyarságának különös helyzete, homályos multja, régóta foglalkoztatja lelkemet, képzeletemet. Tíz és egynéhány éves gyermek lehettem, amikor először jártam ott közöttük. Egy napsütéses barátságos vasárnapon vitt ki Nagyszebenből édesapám. Szépnek, jónak láttam ott mindent és mindenkit. Az emberek ünneplő ruhával és mosolygó lélekkel fogadtak, jól esett nekik, hogy létezésükről tudomást vesz néhány magyar. Örömmel hallottam, hogy anyagilag, sőt lelkileg is erősek. De mégis éreztem azt a nagy sors-szerű szomorúságot, amely velejár az ilyen szórványérettel, az elfelejtettséggel, a magárahagyatottsággal.

És órájuk kellett gondolnom, amikor a háború idején Galiciában járván, hasonló szórványsorsban láttam szétszórta és összekeverten élő ukránokat, lengyeleket, zsidókat, de főként apró szórványszerű kisebbségben élő német telepeseket. Hallván ezek politikai, kulturális és gazdasági megnyilatkozásait és fel-feltörő nemzeti panaszait, önkéntelenül is a szórványban élő szakadátai magyarok sorsával és életkörülményeivel hasonlítottam őket össze.

Ez az együttérzésem kényszerített arra, hogy évek multán ismét kimenjek a faluba és a megváltozott viszonyok között immár nyitottabb szemmel és szélesebbkörű tapasztalattal tanulmányozzam életüket.

Azóta négy egymást követő nyáron furcsa idegességgel látogattam meg a szakadátai magyarokat, ezeket a kiforrott népi öntudatú magyar embereket, ezeket az elfelejtett „szebeni székelők”-et, akiket a jó Isten meghagyott, megőrzött számunkra, talán mementónak, hogy életükből, sorsukból, történelmi multjukból mi is tanuljunk valamit jövőnk számára.

Bárcsak begyógyíthatnám e munkámmal a szakadátai magyar testvérek fájó sebtét, amely még akkor támadt lelkükön, amikor őseik elszakadtak a magyar nemzet testétől, hogy csángó sorsot vállaljanak és viseljenek örökségképpen mindmáig is.

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	5
SZAKADÁT ÁLTALÁNOS KÉPE.....	13
Határrészek és dűlők.....	15
A község fekvése és települése	16
Földtani viszonyok és természeti kincsek	21
A KÖZSÉG TÖRTÉNETE	23
A Vöröstoronyi szoros székely határőrei.....	23
A szakadati őstelepülők	28
Magyar folytonosság	30
A románság előtörése	34
Ezernyolcszáznegyvennyolc	37
Elemi csapások, világháború, hatalomváltás	39
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK	45
A várfal romjai	45
Az evangélikus magyar templom	46
Az evangélikus magyar papilak	53
A görögkeleti és görögkatolikus román templom.....	54
A FALU LAKOSSÁGA	56
A lakosság jellemzése	56
Nemzeti és vallási megoszlás	57
Statisztikai adatok.....	59
A magyarság települési helye a községben	63
A magyar családok és családnevek	64
BIRTOKMEGOSZLÁS ÉS GAZDASÁGI ÉLET	67
Birtokviszonyok	68
Gazdálkodás	69
Állattenyésztés	72
A gyümölcsművelés	74

Gazdasági intézmények	77
Ipar és kereskedelem	78
Háziipar.....	78
A FALU MŰVELTSÉGI ÉLETE.....	84
Közművelődési intézmények.....	84
Erkölc.....	85
Egyházi élet.....	87
Az egyház multjából.....	89
Magyar iskola.....	90
Egészségügy	92
NYELV, RUHA ÉS LAKÁS.....	94
A szakadati magyar nyelvjárás	94
Népköltészet	97
Ruhaviselet.....	98
Sorosudvarok.....	101
A lakóház	103
Szobaberendezés	110
A kapu.....	113
Gazdasági épületek.....	114
NÉPSZOKÁSOK	119
Karácsonyi és újévi szokások	119
A húsvéti kakas-ütés.....	121
Kaláka	122
Keresztelés	123
Lakodalom	124
Temetés.....	128
Egyházi szokások	131
Babona és kuruzslás	131
ZÁRÓSZÓ	133